



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Årbog 2013



HISTORISK FORENING FOR
MIDT- OG SYDVESTSJÆLLAND

ÅRBOG FOR
HISTORISK FORENING FOR
MIDT- OG SYDVESTSJÆLLAND
2013

Årbog for Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland, bind 100

Til udgivelse af Årbog 2013 er ved redaktionens slutning ultimo oktober 2013 ydet støtte fra:

Sorø Kommune

Dansk Lokalhistorisk Forening

Egholtfondet

Holsteinborg Fonde

Nordea-fonden 8

Grafisk arbejde:
Lemann Grafisk, Stenmagle
4068 0059

ISBN 978-87-91311-09-3

ISSN 2245-2354

Illustrationerne på forsiden:

- Øverst t.v.: Brødbilen fra Skaftelev Mølle. (Se artiklen af Knud Bruun Rasmussen om denne mølle).
- Øverst t.h.: Magdalene Lauridsen, Ankerhus. (Se artiklen af Helge Torm om bogbrændingen i Sorø 1939).
- Nederst t.v.: Politimester Ove Jensen i Slagelse. (Se Carsten Egø Niensens artikel om retsopgøret i Slagelse efter befrielsen).
- Nederst t.h.: Bruno de Neergaard bæres i graven juni 1945. (Se artiklen af Poul Stahlschmidt om grave for krigsofre på Skælskør Kgd.).

Illustration på bagsiden:

Fr. Vermehren: »Scene i et huggehus på landet«. Motivet fra Løvegård i Kværkeby blev påbegyndt i 1853 og færdigmalet i 1854. (Se Helge Torms artikel om dette maleri).

ÅRBOG FOR HISTORISK FORENING FOR MIDT- OG SYDVESTSJÆLLAND

BIND 100

Udgivet af
HISTORISK FORENING FOR MIDT- OG SYDVESTSJÆLLAND

2013

Bestyrelsen



Formand:
Cand. mag. Helge Torm
Munkevænget 2, II th.
4180 Sorø
Tlf. 57 82 20 15
helge.torm@mail.tele.dk



Arkitekt
Ole Skude
Østre Alle 16
4200 Slagelse
Tlf. 58 52 24 58
goskude@stofanet.dk



Næstformand:
Teknisk assistent
Kurt Rehder
Knivkærvej 72, 4220 Korsør
Tlf. 58 38 00 31
kurt.rehder@mail.dk



Dyrlæge, ph.d.
Peter Skydsgaard
Præstebakken 18, Gimlinge
4200 Slagelse
Tlf. 58 18 63 11
pskydsgaard@yahoo.dk



Sekretær:
Seniorkonsulent
Carsten Egø Nielsen
Holstebrovej 39
4200 Slagelse
Tlf. 58 50 66 20, cen@kl.dk



Erik Højland
Søbrinken 7
4220 Korsør
Tlf. 58 37 34 00
hojland@privat.dk



Kasserer:
Ark. Erik Damm Andersen
Havnevej 38
4230 Skælskør
Tlf. 58 19 62 12
erik.damm.andersen@mail.dk



Suppleant:
Bertel Hansen
Skovhusvej 2
4262 Sandved
Tlf. 55 45 63 48
bertel@arlose.dk

Medlemskab af foreningen:

Henvendelse til kassereren.

Kontingent:

P.t. kr. 160,- årligt.

Ekspedition af årbogen:

Kurt Rehder
Knivkærvej 72, 4220 Korsør
Tlf. 58 38 00 31.

Årbogens redaktion:

Redaktionsudvalget udgøres af:
Erik Damm Andersen, Carsten Egø
Nielsen og Helge Torm.
Ansvarshavende: Helge Torm.

Artikler med ny viden om eller nye
tolkninger af historiske forhold i Midt- og
Sydvestsjælland til optagelse i Årbog 2014,
sendes til den ansvarshavende redaktør
senest d. 31. maj 2014, helst elektronisk,
f.eks. som vedhæftet fil. Forslag til illustrationer er velkomne.

I tilfælde af stofrigelighed kan redaktionen
prioritere rækkefølgen og udskyde manu-
skripter til et efterfølgende år.

Bøger til anmeldelse:

Bedes sendt til redaktionsudvalget.

Indhold

Forord.	6
<i>Af Helge Torm</i>	
Mordet i Frølude 1824 – og hvad der siden fulgte.	9
<i>Af Kurt Rehder</i>	
Fr. Vermehrens forevigelse af en landsbyidyl i Kværkeby	20
<i>Af Helge Torm</i>	
Skaftlev Mølle – et erhvervseventyr på landet.	35
<i>Af Knud Bruun Rasmussen</i>	
Da Magdalene Lauridsen, Ankerhus, så rødt – afbrændingen af Andersen Nexø-værker i Sorø	53
<i>Af Helge Torm</i>	
Gravene for ofre for 2. verdenskrig på Skælskør kirkegård	107
<i>Af Poul Stahlschmidt</i>	
Glimt af retsopgøret i Slagelse efter befrielsen	115
<i>Af Carsten Egø Nielsen</i>	
Årsberetning 2012-2013.	149
Lokalhistorisk litteratur fra Midt- og Sydvestsjælland 2012-13	152

Forord



Af Helge Torm

Kære læser!

Dette nummer af Historisk Forenings årbog, som du sidder med i hånden nu, er et jubilæums-nummer, så sandt som vi i år taler om den 100. årgang af vores årbog!

Det lyder måske lidt mærkeligt, at vi har det fine jubilæum netop nu, for foreningen som sådan har fejret sit 100-års jubilæum i 2011, men den begyndte først at udgive et årsskrift i 1912. Jamen, har vi så ikke årgang nr. 101 i år?

Man kunne tro, at forklaringen var den, som jeg selv – og andre med mig – indtil nu har troet på, at der var papirmangel under og lige efter sidste krig, men det stemmer ikke i vores tilfælde, for i virkeligheden udgav Samfundet i 1945 et endnu større værk end ellers, nemlig Johs. C. Jessens »Alsted og Ringsted Herreders Skolehistorie indtil 1830« (det er på hele 263 s.), og som man derpå skrev: »*Johs. C. Jessen: Ringsted Herreds Skolehistorie blev udsendt 1945 til Samfundets Medlemmer i Stedet for Aarbog*«¹

Det kunne give et problem i den fortløbende nummerering, men det blev

behændigt løst ved, at da den næste årbog udkom, blev den en samleårbog for 1945-46 med bindnumrene 33 og 34. Godt nok står der »1947« på titelbladet til samlebindet, men den årbog gjaldt altså for 1945-46. At der så udkom en årbog mere i 1947 – for 1947, vidner kun om det engagement, som bestyrelsen har haft for at få has på det at være kommet bagud.

Nej, springet opstod først i 1949, da der heller ikke udkom nogen årbog – grunden dertil kendes ikke – og man så åbenbart vedtog, at årbogen for 1950 kun skulle regnes for én årgang med bind-nr. 37. Ingen har siden tænkt på »at indhente det forsumte«, og det er så blevet ved det².

Straks fra foreningens begyndelse var det et ønske, at den udgav »en Aarbog – og om muligt andre Skrifter«. Det blev stadfæstet i § 2 i de første love for foreningen, der blev vedtaget ved det stiftende møde i Sorø d. 12. oktober 1911 og blev bekræftet på den første ordinære generalforsamling i Ringsted d. 1. september 1912³.

Det er klart, at man ikke kunne nå at udgive en årbog allerede i 1911,

men årgang nr. 1 så dagens lys i juni 1912⁴, og siden er årbogen udkommet hvert år – ja altså, næsten da! Og lejlighedsvis er det også blevet til »andre Skrifter« såsom herredsvise, skolehistoriske oversigter, ja, endog et historisk kort (Bugges over Sydvestsjælland fra 1777) har vi udgivet (i 1991).

Årbogen skulle »indeholde Skildringer vedrørende Amtet (Sorø Amt, forf.) og dets Historie i jævn og let læselig Form« (§ 2 i lovene). Hvad den tematiske begrænsning angår, har vi altid holdt os til bestemmelserne, men man kan da udmærket diskutere, i hvor stor udstrækning det er lykkedes redaktionen at holde skildringerne i et jævn og let læseligt sprog!

Nu skal en redaktion anno 2013 ikke føle sig forpligtet på, hvilke idealer man havde for hundrede år siden, men det hjælper ikke meget at udbrede kendskabet til områdets historie, hvis ikke læserne kan kapere stoffet. Emnerne kan være tunge, men fremstillingen skal altid være klar. Det er stadig en vigtig ting at holde sig for øje.

Sammenligner man forsiden af 1. årgang⁵ med nærværende årgangs forside, vil se man se en udvikling, som næsten er til at tage og føle på. Denne lay-outmæssige udvikling gælder naturligvis indenfor alle former for publikationer, men det er afgørende netop for vores udgivervirksomhed, at produkterne »følger med tiden«, så vi ikke stivner i fortiden.

Ikke bare skal indholdet kunne læses af Gud og hvermand, men det

gør absolut ikke noget, at det ydre lægger op til, at man kaster sig over indholdet.

Hvis læserne synes, der er noget, der skal forbedres, så må vi lytte til kritikken. Det er før set og, synes jeg, endt godt. Men udviklingen går stærkt, så vi må være på tærne hele tiden.

I øvrigt er det måske et spørgsmål om tid, som tidligere nævnt i de seneste årbøger, inden årbogen ophører i den kendte, trykte version for at blive en udelukkende digital udgave. Det tiltaler mig nu ikke og næppe heller mange af vore læsere, så så længe jeg er redaktør, fortsætter vi på gutenbergske vis! Hvor langtidsholdbar den garanti er, kan dog kun tiden vise...

Lige nu er det årgang nr. 100, det handler om. Carsten Egø Nielsen skriver om retsopgøret i Slagelse efter befrielsen 1945, Knud Bruun Rasmussen om møllen i Skafterup, Kurt Rehder om mordet i Frølunde 1824 og tiden derefter, og Poul Stahlschmidt om gravene på Skælskør Kgd. for ofre fra 2. verdenskrig. Da jeg ikke selv skrev nogen artikel i Årbog 2012, tager jeg revanche i år dels med en længere omtale af Magdalene Lauridsens besynderlige bogbrænding i Sorø i 1939 og dels ved at fremdrage et lokalt opstået Vermehren-maleri, som længe har været som sunket i jorden.

Vi takker sluttelig vore sponsorer for at gøre det økonomisk muligt at udsende endnu en årbog.

God læselyst!

Noter

- 1 Note til indholdsfortegnelsen for bd. XXXIII og XXIV
- 2 Opklaringen af den rette årsag til den lidt uregelmæssige årsskriftsudgivelse skyldes et sæt årbøger, som forf. har overtaget efter den tidligere formand, nu afdøde Johs. Lyshjelm, og hvori Jessens værk indgår som en del af det, ligesom der er en tydeliggørelse af årstallet 1947 i det pågældende eksemplar af den første årbog, der udkom dette år.
- 3 Lovene blev første gang trykt i årbogen for 1913, s. 146-48
- 4 Se Årbog 1913, s. 141
- 5 Gengivet i Årbog 2011, s. 18

Mordet i Frølunde 1824 – og hvad der siden fulgte



Af Kurt Rehder

»Ved den tid skulle der i nærheden af Skælskør tre mennesker henrettes. En 17 årig pige der, eftersom faderen var imod hendes kærlighed, fik elskeren og tjenestekarlen til at dræbe ham, efter at hun selv, forgæves havde forsøgt sig med rottekrudt.

Øverste klasse fik frihed for at tage derned at se det, vi kørte hele natten; uden for Skælskør steg vi af og gik til byen, hvor jeg kom akkurat til porten, da de dømte kørte ud.«

Således begynder H.C. Andersen sin fortælling om dramaet i »Levnedsbogen«, og han fortsætter beskrivelsen af henrettelsen, som fandt sted d. 8. april 1825, i detaljer.¹

Men en levende beretning om det der gik forud, om selve mordet, opklaringen, rettergangen og henrettelsen findes i »Fra Svundne tider« af Valdemar Møller.²

Kort fortalt er historien, at møller i Halseby Christian Knudsen og hans hustru Ane Nielsdatter overtog Bysgården³ i Frølunde i 1815, og her flyttede de ind med deres 10-årige datter Maren. På overfladen en pæn

lille familie, hvor Christian Knudsen havde tjent sig op til at blive gårdejer og senere også blev sognefoged i Tårnborgh Sogn⁴. Men det var måske ikke så idyllisk i virkeligheden.

Hustruen Ane havde som ung været forlovet med en anden, og efter landsbysladderen at dømme havde hun en stor kærlighed for mænd. Sladderen gik på, at Ane var kæreste med en tidligere karl på Bysgården, Peder Eliassen, og at han besøgte Ane, når sognefogeden ikke var hjemme. Derfor havde sognefogeden og Peder Eliassen angiveligt også været i slagsmål ved et høstgilde på grund af Ane. Slagsmål var måske ikke den mest hensigtsmæssige adfærd for en sognefoged, men han veg heller ikke tilbage for fysisk afstraffelse af hustru og barn.

Datteren Maren voksede op og blev sikkert en køn og veludviklet pige, for allerede et år efter konfirmationen blev hun forlovet, men denne forlovelse blev hurtigt ophævet, da hun indgik en ny forlovelse med møllersvend Rasmus Jensen, som sognefogeden havde lånt 150 rigsdaler af. Det kunne tyde på, at sognefogeden på dette tidspunkt havde

økonomiske problemer, og så var det jo praktisk at få afsat datteren til den tilsyneladende pengestærke møllersvend.

Forlovelsen hindrede imidlertid ikke Maren i at indgå i et kærlighedsforhold med karlen på Bysgård, Niels Pedersen, og snart ventede hun barn. Da hun var klar over, at hendes far ikke ville tillade, at hun giftede sig med Niels Pedersen, opstod tanken om at rydde faderen af vejen.

Hun fik Niels til at købe noget rottegift, og med det forsøgte hun to gange at forgive faderen, men begge gange mislykkedes. Den sidste gang blev faderen meget syg, og moderen anede uråd, hvorfor hun skældte ud og slog Maren. Da det var mislykkedes med rottegiften, overtalte Maren sin kæreste Niels Pedersen og moderens angivelige kæreste Peder Eliassen til at slå faderen ihjel.

Efter nogen tøven indvilligede de, og en dag sognefogeden havde været i Slagelse, lagde de sig på lur ved gærdet til Bysgårdens mark, og da han sent på aftenen vendte hjem, slog de ham ihjel. De stjal hans penge og slæbte ham over nogle marker til en tørvegrav, hvor de smed ham i. Det var den 10. maj 1824, forbrydelsen fandt sted.

Mistanken for mordet samlede sig hurtigt om moderens kæreste Peder Eliassen, og siden blev også Niels og Maren anholdt og fængslet. Også hustruen Ane og to andre tjenestefolk blev anklaget for meddelagtighed, men de blev alle tre senere frifundet.

Til gengæld blev Peder Eliassen, Niels Pedersen og Maren alle tre dømt til døden for mordet og henrettet på Kanehøj Bakke nær Skælskør som detaljeret beskrevet af H.C. Andersen. Udover denne beskrivelse er der også en nøje beskrivelse af sagen i Carsten Overskovs fantasifulde og farverige roman »Man myrder i maj«⁵. Her er der en beskrivelse af miljøet, som det sikkert har været på landet på den tid, men der er også aftrykt 20 sider fra »Collegial-Tidende«⁶ om sagen, som virker troværdige nok. Inden henrettelsen nåede Maren at føde sit barn i arresten i Skælskør den 12. september 1824. Det var en datter, der blev overgivet til bedsteforældrene i Frølunde, men som døde allerede som 2½-årig.

Det er jo en dramatisk beretning med fire døde, nemlig en myrdet og tre henrettede, og hvor historien ender, begynder slægtsforskeren og lokalhistorikerens interesse. Er beretningerne nu sande, og kan vi finde yderligere oplysninger og dokumentation om personerne?

Som genbo til skuepladsen for »Mordet i Frølunde 1824«, kastede jeg mig på Lokalhistorisk Arkiv for Korsør og Omegn over de lokale kirkebøger og andre arkivalier, for at søge yderligere oplysninger om personkredsen bag dramaet, og hvad der siden skete.

Møllersvend Rasmus Jensen

Lad os først se, hvad der skete med Marens tidligere forlovede, møllersvend Rasmus Jensen, som jo havde

105	Rasmus Jensen	27	Møllersvend Rasmus Jensen Bysgårdens Mølle - Sø.	Møllersvend Rasmus Jensen Bysgårdens Mølle - Sø. 6. 18. Juni 1824
-----	---------------	----	-----------------------------------------------------	-------------------------------------------------------------------------

Figur 1: Tilgangsliste 1824 i Tårnborg Sogns kirkebog, hvor møllersvend Rasmus Jensen fra Nedre Værebros Mølle er nævnt som tjenestekarl hos Ane Nielsdatter.

lånt den myrdede sognefoged 150 rigsdaler.

Den 18. juni 1824 – en måned efter mordet – ankommer han ifølge tilgangslisten fra Nedre Værebros Mølle i Jyllinge sogn til Tårnborg sogn for at tjene hos enken efter Christian Knudsen, som jo er Ane.

Efter mordet på Christian Knudsen havde Maren, på kraftig opfordring fra moderen Ane og moderens forældre, skrevet til Rasmus Jensen, at faderen var bragt af dage, men hun takkede Gud, fordi den formentlige gerningsmand var pågrebet. Maren må således have skrevet på det tidspunkt, hvor kun moderens kæreste Peder Eliassen var anholdt og anklaget for mordet.

Rasmus Jensen havde som tidligere nævnt lånt sognefogeden 150 rigsdaler. Nu var sognefogeden myrdet, og datteren ventede barn med en anden, så det har nok været med blandede følelser, at Rasmus Jensen er ankommet, men det kan tænkes, at han var interesseret i, hvorledes han fik sine 150 rigsdaler tilbage – en betragtelig sum penge i 1824. Jensen rejste fra Bysgården allerede igen den 1. no-

vember 1824, og vi ved ikke, om han fik sit tilgodehavende. Han levede endnu nogle år på egnen, men mødte siden megen modgang i sit forholdsvis korte liv.

Tjenestefolkene på Bysgården

Ifølge »Kærlighed blev til mord« af Christian Møbius⁷ var tjenestefolkene på gården, tjenestepigen Maren Jensdatter og drengen Anders Nielsen, også i politiets søgelys som meddelagtige i mordet, men blev frikendt. Formentlig er de efterfølgende hurtigt rejst fra gården.

I tilgangslisterne står ikke altid, hvem en tilflytter skal tjene hos, men den 19. august 1825 ankom den 16½ årige Elisabeth Sophie Pedersdatter fra Skælskør og skulle tjene Christian Knudsens enke (altså Ane), men allerede den 1. november samme år rejste hun hjem til Skælskør. Måske har det været for belastende at tjene dér på gården. Hun blev afløst af Dorte Larsdatter, som var 19 år og født og konfirmeret i Tårnborg sogn. Samme dag, den 1. november 1825, kom også Jeppesen, 14 år, født

136	gift	Paarhøved og Sølsten
137	gift	Jens Larsen
138	gift	Ejendomsforret.
139	gift	
140	gift	Hans Hansen
141	gift	

Figur 2: Folketællingen 1834, hvor beboerne på Bysgaarden er remset op med ægteparret Jørgen Larsen og Ane Nielsdatter som de første.

og konfirmeret i Gjerlev sogn, for at tjene Christian Knudsens enke i Frølunde.

Den første sikre opgørelse over gårdens beboere finder vi ved folketællingen den 1. februar 1834, men på det tidspunkt er der sket mange forandringer, og der er vel også faldet lidt ro over livet på Bysgaarden ti år efter mordet.

Sognefogedens enke Ane Nielsdatter.

I Valdemar Møllers bog »Fra Svundne tider« står afslutningsvis: *Ane Nielsdatter levede endnu nogle år på gården i Frølunde; det var nok en forpint sjæl, der fandt fred, da hun lukkede sine øjne.*

Det lyder jo meget smukt, men det er nok et spørgsmål, om ikke Ane var en ambitiøs dame, der ikke sådan lod sig slå ud – det tyder hendes

liv ifølge kirkebøgerne i hvert fald på. Hun nåede nemlig at blive gift to gange mere efter mordet på sognefoged Christian Knudsen i 1824.

Ægtemand nr. 2. Jørgen Larsen

Allerede den 5. september 1825 anmeldte den nu 38½ årige enke Ane Nielsdatter sig til ægteskab tillige med sin 26½ år gamle tjenestekarl Jørgen Larsen. Han skulle til brylluppet skaffe både sin dåbsattest og vaccinationsattest og oplyste i øvrigt, at han var konfirmeret Mikkelsdag 1813 i Tårnborgh Kirke, men af ægteskabsprotokollen fremgår det, at han ikke findes i kirkebogen. Og jeg har heller ikke kunnet finde ham som konfirmand i kirkebogen, og eftersom Mikkelsdag den 29. september 1813 var en onsdag, er der nok tale om en bevidst uvilje mod at oplyse noget. Det får mig til at stille spørgsmålet: Hvad er Jørgen Larsen for en mand?

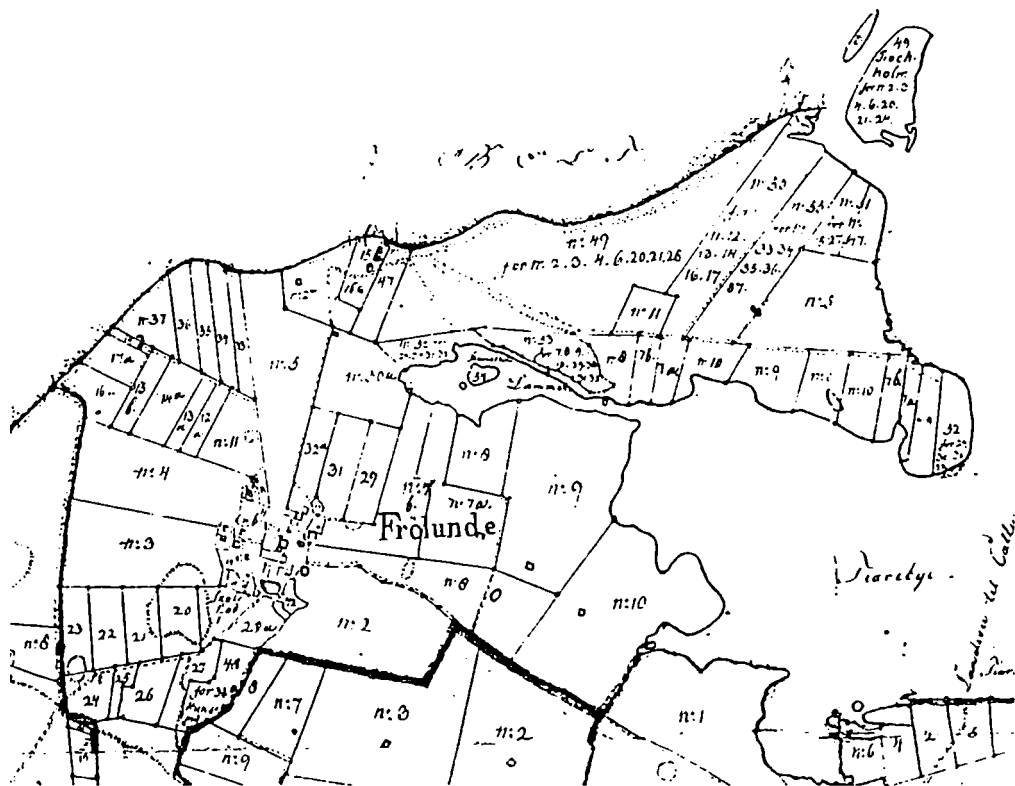


Figur 3: Ægteparret Ane og Peder Nielsen med de seks overlevende børn, formentlig fotograferet omkring 1875-76 af J. Henscel, Slagelse. Fra venstre er det Niels Kristian (født 1866), Ane (født 1860), Anders Peder (født 1864 og senere ejer af Rolandsgården i Frølund), med hatten gårdejer Peder Nielsen (født 1816), hustruen Ane Cathrine (født 1833), på armen Maren Sophie (født 1873), Ludvig (født 1868) og Maren (født 1861). Foto: Korsør Lokalkiv.

Mit eget umiddelbare svar ville være: Hvis vi ser ham i lyset af, at han var karl hos en kone, hvis mand var myrdet, hvis datter og dennes ven, og hvis elsker var henrettet for mord, og konen selv var anklaget for meddelagtighed i mord, så har Jørgen Larsen nok ikke været særlig sart, og så har han nok haft lidt rod i sine papirer. Men afklaring i papirerne eller ej - de bliver ægteviet den 25. november 1825, og ifølge folketællingerne i 1834 og 1840 står Jørgen Larsen opført som gårdmand, og i 1840 tillige som smed. Ane Niels-

datter er hans kone, og der er i 1834 fem tjenestefolk på gården.

Jørgen Larsen døde den 12. august 1844, 45 år gammel, og han og Ane efterlod sig ingen børn. Hvor jeg ved brylluppet ikke havde de høje tanker om Jørgen Larsen, så må jeg medgive, at han ved sin død benævnes: gårdmand, sognefoged og sogneforstander⁸.



Figur 4: Matrikelkort over Frølund, udarbejdet i 1840'erne. Beror i dag på Korsør Lokalkniv.

Den tredje ægtemand Peder Nielsen

Ifølge folketællingen den 1. februar 1845 er Ane nu 59 år og igen enke. På gården er der udover fire tjenestefolk også den 29-årige Peder Nielsen fra Aagerup i Holbæk amt, der tillige benævnes »hjulmand«. Den 5. juni 1845 giftede de to sig. Ifølge overleveringen på egnen skulle Ane have udtalt: Han er ung nok til at gøre mig lykkelig, og jeg er rig nok til at gøre ham lykkelig. Dette tredje ægteskab blev Anes sidste, hun døde den 5. maj 1859, 72½ år gammel og

blev begravet på Tårnberg kirkegård den 10. maj – lidt paradoksalt på 35-års dagen for mordet på hendes første mand.

Den efterlevende enkemand Peder Nielsen var nu blevet 43 år. Han giftede sig fem måneder senere, den 7. oktober 1859 med Ane Cathrine Andersen, som var født d. 30. marts 1833 og således var 26 år ved brylluppet. Ægteparret fik sammen ti børn, hvoraf de fire dog døde som små.

Peder Nielsen døde den 25. maj 1906, 90 år gammel, men har efterladt sig mange spor i Frølunde-området.

To af de afbildede børn har stadig efterkommere på egnen. Det gælder for det første Maren Sophie på moderens arm. Hun blev »givet bort« – eller kom i pleje – hos moderens søster, som var gift, men barnløs og boede på en gård i Hulby, der også ligger i Tårnborg Sogn. Her voksede hun op og blev gift. Hun og hendes mand overtog gården efter plejeforældrene, og i et nybygget hus ved denne gård bor der stadig efterkommere af slægten.

Det andet barn er Anders Peder, der står som nummer tre fra venstre ved siden af faderen, og som blev gift med Sidsel Marie Lauridsen. Han blev senere ejer af Rolandsgården i Frølunde.

Bysgården og Rolandsgården er nabogårde, og deres placering fremgår af kortet i figur 4. Bysgården er matrikel nr. 8, der ses både over og under navnet Frølunde på kortet. Rolandsgården er matrikel nr. 9, der ligger til højre for navnet Frølunde.

Bysgårdens tre første ejere, efter at gården i 1815 blev solgt af Borreby Gods ved Skælskør, havde således det tilfælles, at de alle tre var gift med Ane Nielsdatter. Først Christian Knudsen, der ejede gården fra 1815, til han blev myrdet i 1824. Herefter er ejeren Anes anden mand Jørgen Larsen, der døde i 1844 kun 45 år gammel. Næste ejer var Anes tredje mand Peder Nielsen, og han overlevede jo Ane og giftede sig få måneder efter hendes død med den

kun 26-årige Ane Christine. I 1905 – året før Peder Nielsen døde – blev gården overdraget til Hans Christen Lauridsen. Og selv om efternavnet var et andet, blev gården i slægten. Peder Nielsens søn, Anders Peder, var nemlig som nævnt blevet gift med Sidsel Marie Lauridsen, som var søster til den nye ejer Hans Christen Lauridsen.

Hans Christen Lauridsen hjælper næste generation godt i gang, idet han udstykker to parceller på hver 18 tønder land til to af sine sønner, nemlig matrikel 8g med adressen Vandkærvej 6 til Viggo Lauridsen og matrikel 8h med adressen Vandkærvej 25 til Aage Lauridsen. Hver af de to sønner opfører et statshusmandsbrug på parcellerne⁹. En tredje søn overtager Bysgården, og den ejes stadig af familien Lauridsen. En fjerde søn bygger hus på en parcel i Frølunde, så man må konstatere, at efterkommere af Ane Nielsdatters tredje mand, Peder Nielsen, har sat deres præg på Frølunde.

Den anden gård i beretningen, Rolandsgården på matrikel 9, var også i mange år præget af Peder Nielsen og hans efterkommere. Denne gård blev også solgt fra af Borreby Gods, men først i 1837. Herefter var der en række skiftende ejere, og først med ejer nummer syv kommer denne beretnings hovedpersoner ind i billedet. I 1888 overtog Anes tredje mand Peder Nielsen nemlig Rolandsgården, og han var således i en periode ejer af både Bysgården og Rolandsgården. Den sidstnævnte gård forblev i familiens eje i tre generationer.



Figur 5: Rolandsgården i gamle dage. Bemærk det store morbærtræ, der dengang stod foran stuehuset. Den lidt særprægede forhøjning i midten er hundehuset med udgang til alle fire verdenshjørner. Foto: Venligst stillet til rådighed af Korsør Lokalarkiv.

Da Peder Nielsen døde i 1906, overtog sønnen Anders Peder Rolandsgården. Det var ham, der var gift med Sidsel Marie Lauridsen, hvis bror året før havde overtaget Bysgården.

Sidsels og Anders Peders søn, Harald Nielsen, overtog gården i slutningen af 1929, og han solgte i 1951 to parceller fra Rolandsgården til sine to sønner, nemlig matrikel nr. 9f på 15 tønder land til Aage Egede Nielsen og matrikel nr. 9e på 18 tønder land til Frode Egede Nielsen. De opførte hver et statshusmandsbrug på parcellerne.

Harald Nielsen døde i 1958, og familien solgte gården i 1968. Efter en periode med skiftende ejere blev gården i 1988 solgt på tvangsauktion, hvorved jordtilliggendet og bygningerne blev adskilt. I dag er de karakteristiske kampestensbygninger nænsomt istandsat, og det smukt restaurerede stuehus er nu bolig for en familie.

Lidt »landsbyladder«

En lokalhistorisk interesseret dame her fra egnen (Anette Jensen, født Jacobsen) har skrevet nogle beret-



Figur 6: Postkort med den nye Bysgård. Herren, der letter på hatten for geden, er den ene af de tre sønner fra gården, Ludvig Nielsen. Postkortet ser meget idyllisk ud, men ifølge udklippet fra Korsør Avis den 23. marts 1906 var Ludvig ikke altid lige fredelig.

ninger fra Tårnberg Sogn. Et par detaljer er nok ikke notorisk rigtige, men meningen er forståelig. Om den tredje ægteemand Peder Nielsen skriver hun:

»Den unge mand var dygtig, gik ind til stor velstand, købte den gamle Rolandsgaard ude på marken. Giftede sig med en ung kvinde og fik 3 sønner og 3 døtre. Han ville have, at børnene skulle lære noget. Den ældste søn (Anders Peder Nielsen)

Et Overfald. Den 14. ds. overfaldt Ungkarl Ludvig Nielsen uden nogen Anledning Smed Rasmus Pedersen i Frølunde og tilføjede ham flere Bæftoner i Hovedet med en Træpibe og med sine Træsto. Voldsmanden blev derefter anholdt og har i et Forhør i Dag tilstaaet sig Skyldig i Overfaldet.

Han bliver den første, der her i Jurisdiktionen vil blive dømt efter den ny Bøllelov. 23-3-1906.

red på hest, fra han var 12 år, til skole i Slagelse.

Faderen passede stadig sin bedrift godt, men blev efterhånden noget fugtig, men kunne tåle noget. De to andre sønner blev også forfalden, den ene fik til sidst delirium, omkom på en sindssygeanstalt.

Ildbrand. 3 Nat mellem Kl. 11 og 12 er den Gaardejer Peder Nielsen i Frølund tilhørende „gamle Gaard“, der ligger ca. 100 Alen fra den af ham nu beboede og benyttede Gaard, fuldstændig nedbrændt. Den brændte Gaard bestod af et Stuehus og en Lønge. Stuehuset beboedes af Røgteren med Hustru og Børn og Løngen benyttedes til Kreaturstald, men stod for Tiden tom, da Kreaturerne vare paa Marken. Røgterfamilien var gaaet til Sengs i Aftes ved 10-Tiden, men halvanden Time efter vaagnebe Ronen og saa da, at der var Ild i Gaarden. Hun vækkede strax Manden, og de kom begge hurtig ud af Sengen. Ronen reddede sig med BARNET ud af den brændende Bygning, medens Manden fulgte efter med saamange Sengklæder, han kunde bære. Det var det eneste, Røgterfamilien fik reddet af sit Indbo, som var assureret for 840 Kr.

Ilden, der var begyndt i det sydlige Hjørne af Laden, havde i Løbet af kort Tid faaet saa godt og stærkt fat i de gamle Bygninger, at

de efter en Times Tids Forløb vare fuldstændig nedbrændte.

Nogle Ryllingehøns, der vare paa Gaarden, bleve reddede.

Om den brændte Gaard var assureret, vidste Gaardejer Peder Nielsen ikke.

Ildens Opløst styldes — efter et af Politimester Rankle i Formiddags afholdt Forhør — sikkert en fuld Karl, Niels Peder Hansen, der tjener hos Gaardejer Peder Nielsen. Karlen var i Aftes set ved Brandstedet og havde der opsørt sig som om han led af Dilerium. Efter Branden tog han nemlig en Bøse, hvormed han truede Follene paa Gaarden; han blev derfor bunden og i Morges løst til Korsør Arresthus. Der stude i Efttermiddag have været holdt Forhør over ham, men han var endnu saa fuld, at det var umuligt at faa Forklaring af ham. Han stibres som en meget driftsalbig Person, der er fuld hver Dag.

Korsør Sprøjte mødte paa Brandstedet, men der var intet at udrette.

Figur 7: Avisberetning fra juni 1902 om Bysgårdens brand (Korsør Avis).

Den anden, et vrag af druk, gik og havde ophold hos de tre søstres mænd«.

Ja, det lyder jo lidt hårdt, men der var vel noget om det.

Anette Jensen skriver videre:

»Den dygtige søn (Anders Peder Nielsen) havde overtaget gården inde i Frølund (Bysgaarden). Var blevet rigt gift og flyttede senere ud på den nye gård på marken (Rolandsgården), og en af hans kones

slægt overtog bondegården inde i Frølund«.

På postkortet på figur 6 ser vi en lille, fritliggende landbrugsbygning til højre for Ludvig Nielsen.

Dette er resterne af den gamle Bysgaard, hvor den myrdede sognefoged Christian Knudsen boede.

Den nedbrændte den 2. juni 1902 som følge af, at en fuld karl havde stukket ild på den, men retfærdigvis

skal det siges, at det ikke var en af Peder Niensens to »dårlige« sønner.

Efterskrift

Dette var lidt løst og fast om mordet i Frølund 1824, og hvad der siden fulgte, samt hvilke spor personkredsen bag mordet har sat sig i Frølund-området. Det er brudstykker fra de kilder, jeg har kunnet øse af på Lokalhistorisk Arkiv for Korsør og Omegn: Kirkebøger, skøde- og panteprotokoller, brandforsikringsprotokoller, matrikelkort, gamle postkort, aviser, samt »Henriksens Arkiv«. Dertil hjælp fra besøgende og arkivets daværende personale, Kirsten Slot og Jette Hellesen, hvoraf sidstnævnte har været til uvurderlig hjælp med såvel tydning af gotisk skrift som til forklaring af gamle udtryk.

For denne hjælp vil jeg gerne hermed udtrykke min store tak, samt tak til de folk på egnen, der har bidraget med mundtlige oplysninger.

Noter

- 1 H.C. Andersen: Levnedsbogen 1805-1831 (1926).
- 2 Valdemar Møller: Fra svundne tider (1930).
- 3 Omtales også nogle steder som »Bygs-gaarden«.
- 4 Titlen »sognefoged« blev i 1791 lovfæstet som betegnelse for den lokale politimyndighed. Sognefogedfunktionen blev ophævet i 1973, bortset fra på visse småøer.
- 5 Carsten Overskov: Man myrder i maj (2003).
- 6 Collegial-Tidende var navnet på et i 1798-1848 udkommende tidsskrift, indeholdende mangfoldige oplysninger om offentlige foranstaltninger, fx forordninger og afgørelser.
- 7 Christian Møbius: Kærlighed blev til mord.
- 8 Sogneforstanderskabet blev indført 1. januar 1842 og var begyndelsen på det, vi i dag kender som en demokratisk valgt kommunalbestyrelse. Allerede i 1868 blev navnet ændret til »sogneråd«.
- 9 Statshusmandsbrug var tidligere en almindelig betegnelse for de mindre landbrug, der blev oprettet med forskellige former for statsstøtte efter vedtagelsen af den første Husmandslov i 1899.



Fig. 1. »Scene i et Huggehus paa Landet«, malt 1854 af Fr. Vermehren. Motivet er fra Løvegård i Kværkeby. Originalbillede og foto i privateje.

Fr. Vermehrens forevigelse af en landsbyidyl i Kværkeby



Af Helge Torm

Indledning

Nogle km øst for Ringsted ligger landsbyen Kværkeby. Det har den gjort i ca. 1.000 år. Her har bønder gennem tiden levet deres jævnthens stille liv – uden at gå over i historien. Men der er – som med så meget andet – undtagelser fra reglen.

Der er således en bonde, som er blevet foreviget i sit miljø, d.v.s. afbildet på lærred, og endda vist frem på udstilling i landets hovedstad, og det skete i 1855, men da vidste offentligheden ikke, at det var en bestemt bonde fra Kværkeby. Familien har dog naturligvis vidst det og fortalt om det til efterslægten.

Fra maleriet blev færdigt og til langt op i tiden, har det tilhørt velstående borgere i København, som besad maleriet udelukkende på grund af dets kunstneriske kvaliteter, men for nogle få år siden er det – ved tilfældighedernes spil – kommet en efterkommer af den afbildede bonde i hænde.

Det er historien om dette maleri, dets lidt mærkelige skæbne og lokalhistoriske betydning, som skal rulles op i det følgende.

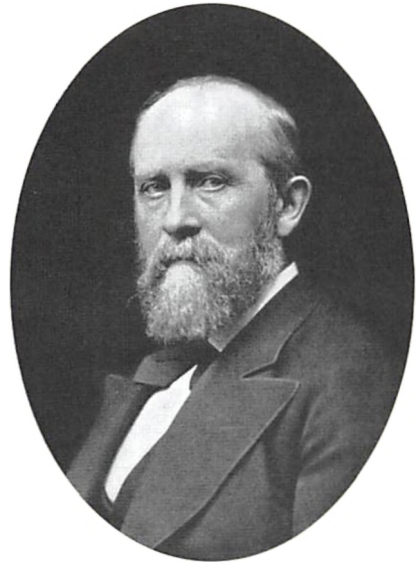


Fig. 2. Portræt af maleren Fr. Vermehren (f. 1823 i Ringsted, d. 1910 i København). Scannet efter fotografi fra ca. 1875, gengivet i Th. Faaborg: Johan Frederik Nicolai Vermehren, bd. I, Kbh. 1924, s. (4).

Glarmesterdrengen fra Ringsted, der blev kunstmaler

Den 12. maj 1823 fik glarmester Peter Vermehren, der havde hollandsk

blod i årene og boede og virkede i et hus i Sct. Hansgade i Ringsted, der nu er forsvundet, en søn, der blev kaldt Johan Frederik Nicolai Vermehren¹. (Se fig. 2).

Frits, som han blev kaldt til daglig, var en kvik dreng, som var parat til at overtage faderens forretning, men da faderen hørte, at Sorø Akademi havde sat skolepengene ned, overtalte han sin søn til at forberede sig med henblik på en optagelsesprøve dér, og således kunne denne håndværkersøn – modsat en anden, nemlig skomagersonnen H. C. Andersen, som flere år tidligere forgæves havde forsøgt at blive optaget i Sorø, i august 1838 påbegynde en gymnasial uddannelse for at blive student i 1843.

Det var for den unge Vermehren yderligere så heldigt, at han som lærer i dansk havde B. S. Ingemann, som kunne se, at eleven havde talent for at tegne, så på Ingemanns tilskyndelse blev vejen banet for, at Frits Vermehren i 1844 blev elev på Kunstakademiet.

Om Vermehrens kunstneriske karriere og indsats skal der ikke siges så meget her², men af betydning for historien her skal det fremhæves, at han i de første knap otte år efter sin afgang fra Kunstakademiet som nyuddannet kunstner fandt mange af de motiver, som han afbildede, på egnen ved Ringsted, hans barndoms land.

Billeder, der alene ud fra titlen med sikkerhed kan relateres til Midtsjælland, er »En gammel Bondestue fra Landsbyen Torped ved Ringsted« fra

1847 og »Vinterlandskab ved Ringsted Aa« fra ca. 1847, men også »En Skomager i sit Køkken« fra 1847 er et konkret motiv fra Ringsted by, ligesom bl.a. »En Gyde i en Landsby« (1849) har lokale rødder.

Guldaldermaleriet med et huggehusmotiv

I året 1854 lagde Vermehren sidste hånd på endnu et landligt maleri, som han kaldte »Scene i et Huggehus paa Landet«³. (Fig. 1).

Når dateringen kan fæstnes til året 1854, skyldes det slet og ret, at Vermehren selv har anført det på billedet ved siden af signaturen. (Se fig. 3). Hvad tiden på året angår, er situationen på billedet så sommerlig som vel muligt med et varmt sollys ind i huggeværkstedet, og særligt et naturelement giver et endnu mere præcist fingerpeg om, hvornår på året motivet er blevet opfanget, idet der i baggrunden t.v. ses en blomstrende hylde, og hyliden sætter som bekendt blomst i juni og forbindes gerne med ægte, dansk midsommer, men var det midsommeren 1854, Vermehren var i Kværkeby? Eller var det året før? Et spørgsmål, vi om lidt vender tilbage til.

Billedet forestiller en bonde, der arbejder flittigt som håndværker i sit huggehus med en lille pige som betuttet beundrer. Motivet er set inde fra værkstedet med udblik ud imod en mindre vej og en nabogård. At lokaliteten er såre sjællandsk, ses alene af det faktum, at murene på nabogården er hvidkalkede.



Fig. 3. Næroptagelse af Vermehrens signatur og datering på maleriet fra Kværkeby. Bearbejdet foto: Helge Torm, okt. 2013.

Kunsthistorikeren Th. Faaborg har karakteriseret billedet sådan: *»Det er et meget dygtigt Arbejde med ikke saa lidt af den Kølighed, der havde hersket i flere af Vermehrens tidligere Billeder, men med en køn Vekselvirkning mellem de to Figurer, en lille Pige med et for stort Hoved – selv Børn i Ro faldt det Vermehren vanskelig at tegne og male – og en ældre Mand med et godt Udtryk af tænksom Optagethed, og over Skikkelserne, Rummet og Landsbygaden udenfor den aabne Dør et rigt Spil af Lys og Skygge.«⁴*

Det er en beskrivelse, som de fleste vel kan tilslutte sig, bortset fra, at det kan diskuteres, hvor problematisk størrelsen på pigens hoved. Børns hoveder er vel gennemgående større i forhold til deres egen krop, end de er i voksenstadiet.

Maleriets art

Kunsthistorisk set er der tale om et af de i samtiden så yndede genrebillede. Et genrebillede kan defineres på lidt forskellig vis, men jeg synes, at den definition, som kulturhistori-

keren Marianne Zenius har formuleret på grundlag af en amerikansk forskers synspunkt, er træffende for bl.a. netop maleriet, som er i fokus her:

»Et genremaleri fremstiller en scene fra hverdagslivet, hvori menneskefigurer, der behandles som typer, skildres anonymt. Billedet skal fremstille malerens samtid.«⁵

»Hverdagslivet« uddybes sammesteds af Zenius som menneskelige aktiviteter, der til stadighed gentager sig i det ene menneskes tilværelse efter det andet, og det at hugge i træ har tidligere i vort landbrugsdominerede samfund netop været en beskæftigelse, som har gentaget sig fra generation til generation i mangan en bondefamilie, faktisk på alle gårde i selvforsyningens tid, men kunne denne trivielle aktivitet virkelig være af så stor betydning, at den var værd at fæstne til et lærred?

Her må vi lige kort se på, hvilke formål genremaleriet som sådant tjente. I 1840'erne voksede de nationale følelser stærkt frem hos de toneangivende kræfter i landet, og indenfor kunstens verden blev det et

mantra, at kunsten skulle dyrke de nationale aspekter for derigennem at styrke bevidstheden i folket om dets danske tilhørsforhold, hvorfor kunstnerne opfordredes til at »gøre sig fortrolige med Folkelivet i dets Sysler og Adfærd«, så »de oprindelige Stammetræk« trådte beskueren klart i møde⁶.

Og beskueren var i dette tilfælde den velstående borger, som kunne anskaffe sig sådan et kunstværk til ophængning over f.eks. sofaen i sit biedermeierske hjem. Først senere i 1800-tallet kunne bondebefolkningen få råd til så at sige at nyde sig selv på genrebillederne i form af billige, litografiske gengivelser.

Stedfæstelsen

Det fremgår just ikke af titlen på Vermehrens maleri fra Kværkeby, at motivet vitterligt er fra Ringsted-egnen. Heller ikke det samtidige kildemateriale kan hjælpe os med nærmere oplysninger om dette værks opståen. Dog er motivet – heldigvis for det – senere blevet henført præcist til Kværkeby.

Det er litteraten Nicolai Bøgh, som i en artikel om Vermehren i 1891 lægger navn til denne stedfæstelse, som der er al grund til at tro på, da Vermehren selv synes at have været hans kilde til det.⁷ Den efterfølgende historik omkring billedet bekræfter kun til fulde denne oplysning, idet det tilmed kan godtgøres, hvilken gård og hvilke to personer Vermehren har valgt at bruge som modeller (jfr. nedenfor).

Tilblivelsestidspunktet

De fleste stiller sig tilfreds med Vermehrens datering til 1854, som om billedet også først blev påbegyndt dette år, men det stemmer ikke med virkeligheden, for således som Zenius som vel den eneste forfatter indtil nu har slået fast, blev maleriet skabt over en længere periode: 1853-54⁸, hvad vi vil uddybe til fra midsommer 1853 til engang før midten af juli 1854.

Zenius har gode grunde til sin datering, men det ganske forunderlige er, for det første at Zenius henviser til omtalen i et udstillingskatalog fra 1965 af et studie til »Huggemanden«, som billedet nu blev kaldt, hvori der imidlertid ingen datering er at se, og for det andet oplyser Zenius, at skitsen forestiller værkstedet uden personer, mens det iflg. anden kilde viser den lille pige!⁹

Nok herom. Afgørende er det, at et studie til »Scene i et Huggehus paa Landet« er dokumenteret i et ældre udstillingskatalog med angivelse her af året 1853 som tilblivelsesåret¹⁰.

Altså har Vermehren arbejdet på dette maleri fra senest 1853, og da det færdige billede er præget af midsommer, har han været i Kværkeby ved midsommertid 1853. Han har dog ikke har fuldført maleriet før året efter, formentlig inden han i juli 1854 tog på et længerevarende ophold til Silkeborg-egnen for at studere den jyske natur, d.v.s. hederne, hvilket resulterede i hans måske mest berømte maleri: »En Faarehyrde« eller »En jysk Faarehyrde paa Heden«¹¹.

Udstillet og solgt – og så fremdeles

Kværkeby-billedet udstillede Vermehren sammen med andre af sine værker på forårsudstillingen på Charlottenborg i 1855, samtidig med at han rejste af sted på en længere udenlandsfærd, der skulle føre ham til Italien, men her forlader vi ham for at koncentrere os om maleriet og dets videre skæbne samt det lokal- og personalhistorisk interessante spørgsmål om tydingen af sted og personer.

Ved udstillingen blev maleriet solgt¹². Om køberen er lig med den person, som er anført i den ældste ejerangivelse, vi kender til, er ikke sikkert, men heller ikke udelukket. I al fald er ejeren i nævnte angivelse lig med greve O. S. Dannekiold-Samsøe¹³.

Om denne person, første ejer eller ikke, har vidst, at motivet hidrørte fra Kværkeby, er ganske uvist, men var han den, der købte billedet i 1855, kan der jo være fulgt oplysninger med om herkomsten, fra maleren selv eller en agent.

Sophus Dannekiold-Samsøe, der stammede fra Gisselfeld, havde gjort en fin karriere indenfor det danske postvæsen, som han i 1842 blev øverste leder af med titel af generalpostdirektør. I den retning er han mest kendt for at stå bag indførelsen af frimærket i Danmark i 1851. Han døde i januar 1894¹⁴.

I øvrigt var Dannekiold-Samsøe en af de i alt 7 personer, som Frits Vermehren fik til opgave at portrættere til Frederiksborg-museet, de fleste af



Fig. 4. Portræt af generalpostdirektør Sophus Dannekiold-Samsøe, som ejede Vermehrens maleri fra senest 1883 til sin død i 1894. Begravet på Gisselfeld. Foto: Jens Petersen, Kbh., ca. 1880. Det Kongelige Bibliotek. Copyright: Wikimedia Commons.

dem posthumt, inklusiv generalpostdirektøren. Gad vidst, om Vermehren kendte ham personligt i levende live og havde fortalt ham nærmere om huggehusbilledet?

Arvingerne efter greven skilte sig åbenbart ret hurtigt af med Vermehrens skilderi. Det kom frem ved særudstillingen »Raadhusudstillin-

gen af dansk Kunst til 1890«, som blev afholdt fra maj-juli 1901 på Københavns rådhus, der dengang lå på Nytorv i C. F. Hansens kombinerede råd- og domhusbygning fra 1815 (siden 1903 udelukkende domhus).

Af udstillingskatalogen, hvor tilbivelses- el. rettere færdiggørelsesåret korrekt anføres som 1854, fremgår det, at billedet nu tilhørte grosserer P. W. Sølling¹⁵. Denne person er det umiddelbart svært at finde nøjere information om, men det kan her føjes til, at han også bar titel af klædehandler, var gift med Nicoline, f. Schmidt, og af sin formue skænkede et legat til et værelse på det ny kollegium Studentergården på Tagensvej.

At grosserer Sølling skulle have erhvervet sig billedet af familiehistoriske eller lokalpatriotiske grunde, som det et sted er antydnet¹⁶, fordi der i 1700-tallet var nogle søllinger på amtsstuegården i Ringsted, forekommer mig noget søgt og er i al fald ikke dokumentérbart.

Slægten på sporet af billedet – og af personerne

Det må være særudstillingen i 1901, som medfører, at en person, der er efterkommer af den afbildede bondemand, og som gennem familien må have fået fortalt om forfaderens og dennes barnebarns rolle som model for Vermehren, kontakter ejeren Sølling, utvivlsomt med et køb for øje!

Kværkeby-bondens ætling er skibskaptajn Ole Christensen (Fig. 5).

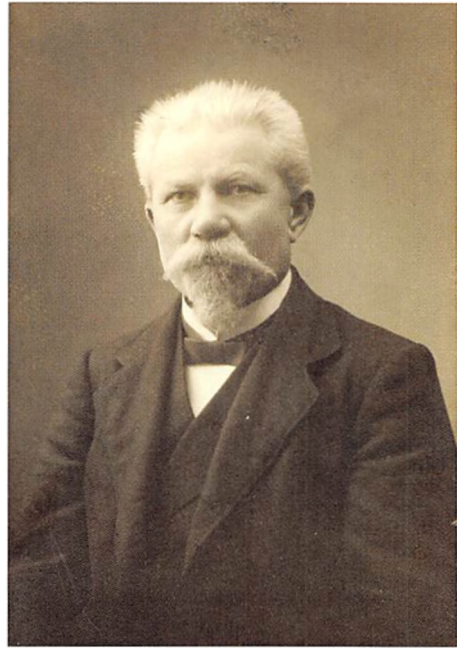


Fig. 5. Portræt af skibsfører Ole Christensen (1845-?). Han var meget optaget af sin slægt og forsøgte vist at erhverve maleriet med hans morfar Ole Hansen, men forgæves. Foto: P. Hadrup, Kbh., ca. 1920. Fotografiet venligst stillet til rådighed af maleriets nuværende ejer.

Han var dattersøn i forhold til den afmalede bonde, og dennes navn var, kan vi afsløre nu, Ole Hansen. Det er nemlig også første gang dér lige i begyndelsen af 1900-tallet, at Ole Hansen optræder i annalerne som værende den, der sad model

som hugger for Vermehren i 1853(-54).

Det ældste stykke papir, der identificerer huggemanden som Ole Hansen, er en håndskrevet notits ved kaptajn Christensen, skrevet den 18. december 1902. Den lyder i sin helhed:

*»Morfar, Gaardeier Ole Hansen (Hugger) af Kværkeby ved Ringsted med sin sønnedatter Stine malet aaret 1854 af F. Vermehren af Ringsted født 1823«.*¹⁷

Ole Hansen var født i det franske revolutionsår, altså 1789, og tre år før udskiftningen i Kværkeby, som ikke indebar udflytningen af gårdene, så hans fødegård blev liggende inde i byen. Han giftede sig med Kristiane Hansdatter, med hvem han fik i alt 14 børn, hvoraf to døde meget tidligt og et tredje som barn. Resten voksede op og stiftede familie, så Ole Hansen eller Ole Hugger, som familien åbenbart kaldte ham fra ca. 1900, fik ganske mange efterkommere.

Hans hovednæringsvej var landbruget, men som andre bønder bedrev han også håndværk af forskellig art til husbehov. Til den ende havde han et huggehus, vel på blot et par fag bindingsværk, hvor han kunne fremstille ting af træ til brug i dagligdagen.

På billedet er han i færd med at skære en lille høstrive til, som barnebarnet tålmodigt står og venter på bliver færdig, for efter rivens størrelse at dømme er det naturligvis hende, der skal have den.



Fig. 6. Nærbillede af Ole Hansen med den røde strikhue. Foto: Helge Torm okt. 2013.

Lige så frisk »Stine« ser ud i kinderne, lige så gustent et udtryk i ansigtet har den gamle Ole. På tidspunktet for Vermehrens første brug af sin model ved midsommeren 1853 var Ole Hansen knap 64 år gammel og så nedslidt af sit arbejde, at han var gået på aftægt. At man som betragter af maleriet endog kan få den idé, at Ole Hansen ser dødsmerket ud, skyldes den viden, som vi har, at han

døde ret kort tid efter, i september 1854¹⁸.

Det må lige skydes ind her, at arbejdet som hugger omfattede mange slags mindre opgaver, som billedet også giver lidt indtryk af. Ole sidder på en snittebænk, som man også kunne spænde ting fast i såsom træblokke til bearbejdning til træsko – måske har han selv lavet dem, han har på? Brugen af huggehuset til brændehugning fremgår også af billedet. At sidestille huggearbejdet med tømrerarbejde, som det forklares i leksika, er nok at give den en tand for meget.

Om og i givet fald i hvilket omfang Vermehren har ændret på indretningen af værkstedet for at få det optimale ud af situationen, ja, det kender vi ikke noget til, medmindre der virkelig er bevaret en skitse af rummet uden personer, og en sådan har ikke kunnet opspores i forbindelse med denne artikel. Bortset herfra giver de mange detaljer i form af småting og personernes tøj et pålideligt indtryk af samtidens brugsting og smag.

Særligt iøjnefaldende er Ole Huggers rødstrikkede tophue (se fig. 6), som var en almindelig beklædningsgenstand dengang, men her dog lidt overraskende brugt på en meget hed sommerdag (men igen: Ole var ikke helt rask – eller har Vermehren bevidst villet have den på hovedet af sin model for at opnå en farvemæssig effekt?). Huen, som kulturhistorisk set blev videregivet til af nisserne som deres hovedbeklædning, kendes i dag kun i meget få eksemplarer på danske museer; møllene har taget resten.

Men også Stines fine, ternede kjole, velsagtens af hvergarn, med det høje liv på gammeldags empire-manér, er værd at hæfte sig ved, men måske lidt for fin i forhold til det, der foregår på billedet. Her har Vermehren vist også optrådt som iscenesætter.

Om Ole Hansen har fået lidt af kunstneren for sin ulejlighed, sådan som Vermehren kunne finde på det i andre tilfælde¹⁹, vides ikke, men mon ikke den søde pige har fået en skilling til lidt mundgodt?

»Stine« kaldes barnet af Ole Christensen, men der findes ingen sønne-datter ved dette navn, men er Stine brugt som kælenavn, så er en datter af Jørgen Olsen, Ole Hansens barn nr. 5, en klar kandidat til at være Vermehrens barnemodel. Hun hed nemlig Ane *Christine* Jørgensen (kurs. v/forf.) og var født den 20. maj 1848²⁰.

Når det af en gren i slægten langt senere hævdes²¹, at barnet er Johanne Marie Christensen, som blev født den 16. marts 1850 som datter af Trine (datter af Ole Hansen som barn nr. 9) og Christen Jensen, så må det indvendes, at denne pige var en datterdatter, og med en alder af lidt over 3 år, da Vermehren dukker op i Kværkeby, kan hun heller ikke af den grund sættes lig med den noget ældre pige på billedet. Her passer det til gengæld fint med, at Ane Christine da var fyldt 5 år.

Det havde ellers været det mest nærliggende og ganske praktisk, at Vermehren brugte Johanne Marie, for pigen boede på gården med sine forældre, der var blevet gift i 1849 og en

gang kort efter 1850 havde overtaget den fra Ole Hansen, som så som nævnt blev aftægtsmand på gården.

Da Ane Christine og hendes forældre ikke boede i sognet, må pigen enten være kommet et stykke vej fra på besøg til hendes farfars, eller ret-

tere fasters gård, da hun skulle males²², eller også har Vermehren op-søgt hende, hvor hun boede.

Hermed er det passende, at vi efterhånden også får sat navn på ejendommen i Kværkeby, som Vermeh-

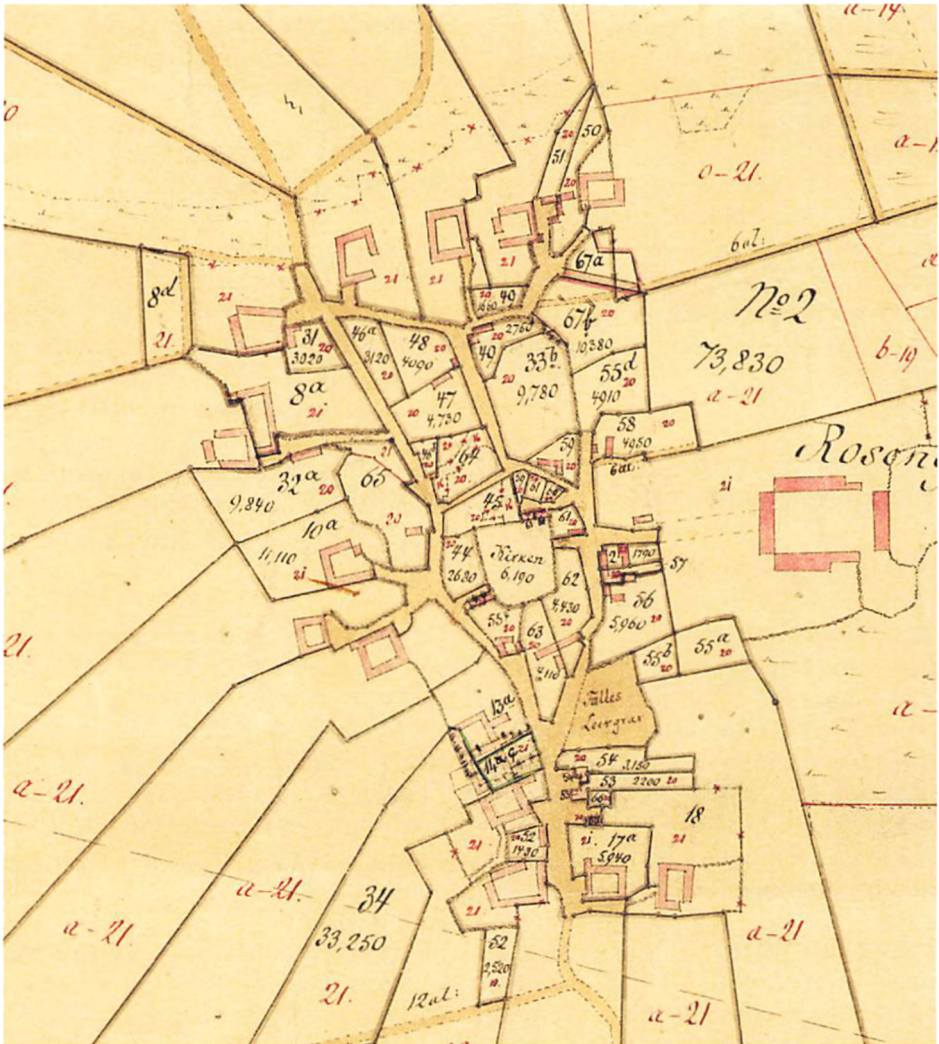


Fig. 7. Udsnit af matrikelkort («Copie Kort») fra den stjerneagtige udskifning af Kværkeby bys jorder i 1790'erne, revideret i 1833. Løvegård ses som den midterste af de firlængede gårde nederst på kortet. Hentet fra www.mpn.kms.dk

ren brugte til sit projekt i 1853-54. Der er tale om »Løvegården«²³, der lå på matrikel nr. 17a af Kværkeby by. I dag med adresse på Kværkebyvej 38. (Se fig. 7).

Det var en rigtig sjællandsk bondegård af hvidkalket bindingsværk og med stråtag, sådan som Vermehren notorisk holdt af det. Allerede de forandringer, som opstod omkring midten af 1800-tallet, hvor man gik over til grundmur og fast tag og en anderledes indretning, bød Vermehren imod²⁴.

»Hans« gård holdt dog stand indtil 1912, hvor en ny Løvegård skød op i grundmur etc. »Ak, hvor forandret!« ville Vermehren med H. C. Andersen udbryde, hvis han så gården i dag.

Maleriets videre skæbne

Ole Christensen, der var født i december 1845 som søn af Ane og Kresten Olsen, Haugbyrd ved Ringsted, og dermed dattersøn af Ole Hansen, idet hans mor var født i april 1819 som Oles barn nr. 4, var som nævnt tilsyneladende interesseret i at købe maleriet af Sølling. I notatet fra marts 1903²⁵ er nemlig nedfældet et beløb på »Kr. 600«, som kan tydes i den retning, men usikkert er det.

Hvis Ole Christensen har ønsket at overtage maleriet i 1902-03, så mislykkedes forehavendet. På den anden side lod han foretage en affotografering af billedet på glasplade og derfra mangfoldiggøre reproduktioner i sort-hvid, som i dag findes i flere

slægtsmedlemmers eje²⁶. Endvidere indledte han et slægtshistorisk arbejde, som strakte sig over 20 år, og som blev videreført af andre slægtsmedlemmer.

Det, vi kan konstatere, er, at i 1911 blev der afholdt en ny særudstilling af Vermehrens værker, deriblandt »Scene til et Huggehus paa Landet«, som billedet stadig blev kaldt, i Foreningen for national Kunst, i hvis katalog P. W. Sølling fortsat figurerer som ejer, men han tituleres nu som »fhv. Klædehandler«²⁷. Nogle år senere døde han.

Næste gang maleriet kom frem i offentligheden, var i forbindelse med auktionen i marts 1926 over efterladenskaber fra enken til Sølling. Interessant er det, at endnu en gang forsøgte medlemmer af Ole Hugger-slægten at købe billedet, men gdr. Svend Åge Sørensen, Nordrup, og manufakturhandler Chr. C. Sørensen, Lille Torv i Ringsted, kom til kort²⁸.

Og herefter førte maleriet en uvis tilværelse på den måde, at ingen kendte til det ny ejerskabsforhold, og endnu i 1967 kunne Statens Museum for Kunst (SMK) på forespørgsel fra slægtsrepræsentanter ikke oplyse, hvor maleriet befandt sig²⁹. Det var som sunket i jorden også i de følgende mange år.

Pludseligt stod det til skue i en antikvitetshandlers udstillingsvindue i Bredgade i København, og ganske tilfældigt (eller er der mere mellem himmel og jord?) blev det opdaget af efterkommere til Ole Hansen, som var taget fra deres hjem i Odense



Fig. 8: Nuværende ejer af Vermehren-maleriet beundrer det her i sit hjem. Maleriet er havnet hos en efterkommer af den Ole Hansen, som kunstneren tog kontakt til i 1853, da han ville male et motiv fra Kværkeby. Foto: Helge Torm, okt. 2013.

på juleudflugt til København lørdag den 2. december 1995.

Familien parkerede bilen på Skt. Annæ Plads og valgte at gå over mod Bredgade – og dér stod det maleri, som familien kun havde læst om. Det måtte man simpelt hen købe. Julegaven til sig selv, kunne man sige. Denne ny ejer, som stadig har billedet, er tip-tip-oldebarn til Ole Hansen.

Om billedets fremtidige skæbne kan man kun gisne, men der er ingen tvivl om, at det altid vil blive betragtet som et fornemt værk fra den dansk guldalder og dermed blive taget godt hånd om – og samtidigt er det et vidnesbyrd, som bedre end ord beskriver et udsnit af den virkelighed, let redigeret af Vermehren, der herskede i et landsbysamfund på Midtsjælland i midten af 1800-tallet, idylliserende, men alligevel ganske virkelighedstro.

Noter

- 1 For rent biografiske oplysninger om Vermehren se Weillbach, Kbh. 1947, og Soraner-Biografier 1822-1900, udg. af Soransk Samfund 1977, s. 76.
- 2 I stedet henvises til den som endnu bedst gældende fremstilling: Th. Faaborg: Johan Frederik Nicolai Vermehren, Kbh. 1923-24, bd. I-II (herefter: Faaborg).
- 3 Denne titel har Vermehren selv givet billedet, da det blev udstillet første gang. I øvrigt fejldaterer Faaborg i bd. I billedet til 1855 både i billedfortegnelsen og i billedteksten på hhv. s. (10) og 98, hvor billedet desuden er anbragt i en lidt sær kontekst.- Maleriet måler i sig selv 63 x 53 cm.
- 4 Faaborg I, s. 56. – Som Marianne Zenius har påpeget så sent som 1976, var maleriet indtil da kun blevet omtalt i 1891 (Bøgh, se n. 7) og 1923 (Faaborg), se Marianne Zenius: Genremaleri og virkelighed. En kildekritisk analyse over billeder af Chr. Dalsgaard, J. Exner og F. Vermehren. Kbh. 1976 (herefter: Zenius), s. 67 f.; Zenius refererer ikke Faaborgs kunstfaglige kommentar, lige så lidt som hun selv analyserer dette billede kulturhistorisk – desværre. Margit Mogensen refererer slet ikke til maleriet i sit værk: Landbruget i dansk malerkunst ca. 1840-1915. Kbh. 1984 (herefter Mogensen). I det hele taget udelader hun noget uforståeligt i sin gennemgang malerier med værksteds-scener.
- 5 Se Zenius, s. 20. Preben Juul Madsen har opponeret mod Zenius' definition, fordi den diskriminerer den gruppe af genrebilleder, hvor personerne er genkendelige som f.eks. et af landets mest berømte af slagsen, Krøyers maleri »Hip, hip, hurra!« (Se Preben Juul Madsen: Danske Genremalere. Fortællende billeder i 1800-tallet. Kbh. 1988 (herefter PJB), s. 9 f.). Men er anonymiteten ikke til stede i maleriet, er det vel ikke et genremaleri i renlivet forstand, og i øvrigt må det være tilladt at spørge, hvor dagligdagsagtigt en frokost i det grønne var og er? Margit Mogensen lægger sig op ad Zenius' definition, se Mogensen, s. 16.
- 6 Professor N. L. Høyen i tale i marts 1844, her cit. efter Zenius, s. 23, jfr. for Vermehrens vedkommende s. 39.
- 7 Se Nicolai Bøgh: »F. Vermehren«, art. i: Aaret rundt, Kbh. 1891, s. 347-360.
- 8 Se Zenius, s. 67.
- 9 Se Zenius, s. 67 og eksemplar af udstillingskataloget i privateje, forside og s. 13. Heri figurerer studiet som nr. 88, og herudfor har den daværende katalogejer (mor til den nuværende ejer af maleriet) m. blæk skrevet: »Den lille Pige i blaa Kjole.«; på forside står skrevet m. blæk: »Heri findes et Familieportræt«. Katalogets titel m.v. er: Foreningen for national Kunst (udg.): J. F. N. Vermehren, 1823-1910 samt nulevende danske kunstneres arbejder. Kbh. 1965. – Studiet tilhørte i 1965 kriminaloverbetjent Lili Larsen.
- 10 Studiet figurerer med nr. 28 i »Fortegnelse over Arbejder af Maleren J. F. N. Vermehren udstillede i Foreningen for national Kunst 1911« (hentet fra www.kunstab.dk). – Studiet tilhørte dengang ekspeditionssekretær L. P.

- Larsen. Dette studie er utvivlsomt lig med det studie, som er fremme i 1965, idet det er rimeligt at antage, at ejer af studiet i 1965 er datter af den person, der havde det i 1911. Endelig foreligger der oplysning om, at et studie blev solgt hos Bruun Rasmussen i 1956, se www.slaegtogdata.dk/forum/index... Forf. har ikke haft tid til at undersøge dette forhold nærmere.
- 11 Se Faaborg I, s. 47 ff. Jfr. Jørgen Gustav Vermehren: J. F. N. Vermehren. Breve og erindringer, Kbh. 1984, s. 39 ff.
 - 12 Se Faaborg I, s. 56.
 - 13 Se Carl Reitzel (udg.): Fortegnelse over danske Kunstneres Arbejder paa de ved Det kgl. Akademi for de skønne Kunster i Aarene 1807-1882 afholdte Charlottenborg-Udstillinger. Kbh. 1883, s. 704.
 - 14 Se www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon...
 - 15 »Raadhusudstillingen af dansk Kunst til 1890«, katalog Kbh. 1901, nr. 1848 (s. 103). (Hentet fra www.kunstabib.dk).
 - 16 Se Ole Hugger Slægten, trykt i Ringsted 1967 (uden angivelse af forfatter el. udgiver) (herefter: OHS), s. (4).
 - 17 Fotokopi af notitsen befinder sig hos nuværende ejer af maleriet. Optegnelsen er gentaget af Ole Christensen i marts 1903 med tilføjelse vedr. maleriet: »...ejes nu af Grosserer Sølling«, ligeledes bevaret i fotokopi sammesteds.
 - 18 De biografiske oplysninger om Ole Hansen findes i OHS, s. 7 ff. Jfr. fig. hjemmesider på nettet: www.karsboel.dk; thorben.awardspace.com og www.gyldstrand.dk Desuden har Nordisk Slægtsforskning i 2010 udgivet »Ole Hugger Slægten fra Kværkeby Sogn«; på de 280 sider er opremset ca. 850 efterkommere (ikke anvendt).
 - 19 Se PJB, s. 33.
 - 20 Se OHS, s. 12.
 - 21 Se OHS, s. (4). Teksten på denne side er signeret »E.S.«, formentlig lig med arkitekt Egil Sørensen, en af Ole Hansens talrige efterkommere, oplyst af maleriets nuværende ejer.
 - 22 I 1860 var Vermehren, da han arbejdede i Vinstrup ved Tystrup Sø, ikke bleg for at hente et barn, der boede over 10 km væk, for at bruge det som model, se Zenius, s. 44. Jfr. et andet eksempel nævnt i samme værk, s. 76.
 - 23 Se OHS, s. (4).
 - 24 Se Zenius, s. 91.
 - 25 Se n. 7.
 - 26 Oplyst mundtligt af billedets nuværende ejer den 10. oktober 2013.
 - 27 Figurerer under nr. 35 i det i n. 10 anførte udstillingskatalog.
 - 28 Se OHS, s. (4).
 - 29 Som n. 28.

Kilde- og litteraturoversigt

Kilder

Utrykte:

Notater i nuværende ejers besiddelse.

Interview:

10. oktober 2013 med nuværende ejer af Vermehrens maleri.

Opslagsværker:

Reitzel, Carl (udg.): Fortegnelse over danske Kunstneres Arbejder paa de ved Det kgl. Akademi for de skjønnede Kunster i Aarene 1807-1882 afholdte Charlottenborg-Udstillinger, Kbh. 1883.

Soraner-Biografier 1822-1900, udg. af Soransk Samfund 1977. (Om Vermehren).

Weilbachs Leksikon 1947 (www.rosekamp.dk). (Om Vermehren).

www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon. (Om Sophus Danneskjold-Samsøe).

Stamtavler:

Ole Hugger Slægten, Ringsted 1967.

www.karsboel.dk (om samme slægt).

thorben.awardspace.com (do.).

www.gyldstrand.dk (do.).

Udstillingskataloger:

»Raadhusudstillingen af dansk Kunst til 1890«, Kbh. 1901.

»Fortegnelse over Arbejder af Maleren J. F. N. Vermehren udstillede i Foreningen for national Kunst 1911«, Kbh. 1911.

Foreningen for national Kunst (udg.): »J. F. N. Vermehren. 1823-1910, samt nulevende danske kunstneres arbejder«. Kbh. 1965.

Andet:

www.slaegtogdata.dk/forum/index ...

Litteratur

Bøgh, Nicolai: »F. Vermehren«, art. i: Aaret rundt. Kbh. 1891.

Faaborg, Th.: Johan Frederik Nicolai Vermehren, Kbh. 1923-24, bd. I-II.

Juul Madsen, Preben: Danske Genremalere. Fortællende billeder i 1800-tallet. Kbh. 1988.

Mogensen, Margit: Landbruget i dansk malerkunst ca. 1840-1915. Kbh. 1984.

Vermehren, Jørgen Gustav: J. F. N. Vermehren. Breve og erindringer, Kbh. 1984.

Zenius, Marianne: Genremaleri og virkelighed. En kildekritisk analyse over billeder af Chr. Dalsgaard, J. Exner og F. Vermehren. Kbh. 1976.

Skaftelev Mølle

– et erhvervseventyr på landet



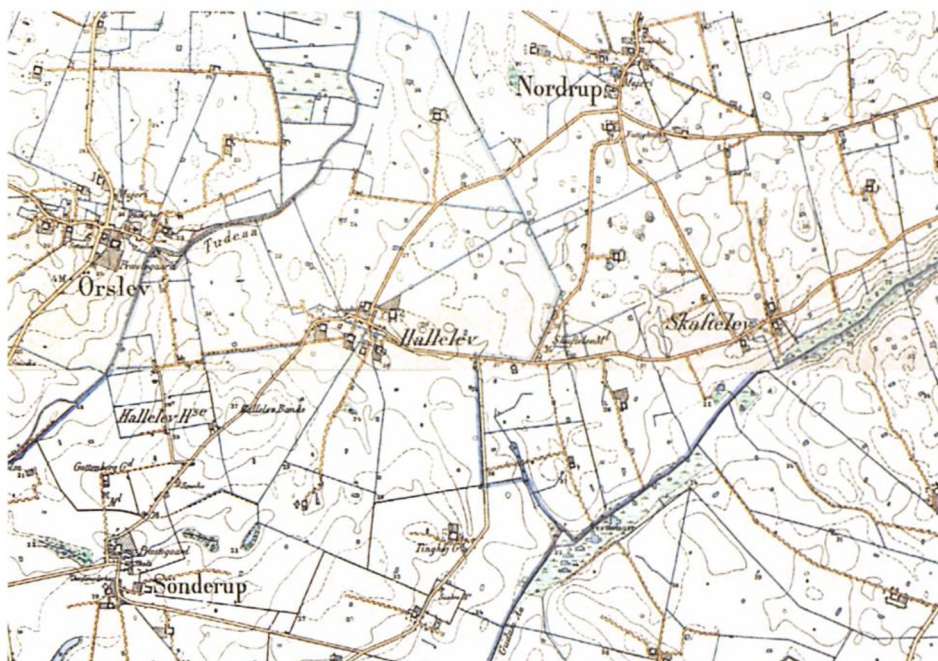
Af Knud Bruun Rasmussen

Om møllere, møllersvende, bagersvende, brødkuske og alle de andre

Ved frigivelsen af møllenæringen i 1862 blev der bygget et stort antal vindmøller ud over hele landet.¹

Disse møller fik stor betydning for landbruget og for de små lokalsamfund.

Skaftelev Mølle er et godt eksempel på en sådan mølle, der blev højt værdsat af de omliggende landsbyer og deres beboere.



Figur 1: Skaftelev Mølle (på kortet forkortet "MI") ligger næsten midt på kortet mellem Hallelev og Skaftelev. Mod nord er der heller ikke langt til Nordrup. Kortet er fra 1892.



Figur 2: Skaftlev Mølle hæver sig højt over det flade, omliggende land. Jorden, der tilhørte møllegården, ligger til venstre for vejen. Billedet er fra 1930. (Slagelse Lokalarkiv).

Skaftlev Mølle blev opført i 1861 af gårdmand Jens Hansen i Årslev. Han havde fundet en grund i den vestligste del af landsbyen Skaftlev på matrikel 1 b i Nordrupvester sogn. Det var en rigtig god placering, idet der fra møllen udgik veje til Nordrup og Nordruplund, Skaftlev og Herrestrup, Hallelev og Sønderup samt Gudum.

På den højst liggende del af matriklen blev møllen opført som en galerihollændermølle.² Møllen havde løgformet hat og et vingefang på 31 alen, svarende til 19,56 meter. Fra omgangen kunne

møllehatten drejes op mod vinden ved hjælp af krøjeværket. Vingerne havde lameller, der ligeledes kunne betjenes fra omgangen. Senere blev sejldug også anvendt. Der var indrettet kværnloft med tre kværne. Fundamentet var opført i kampesten. Selve møllen var beklædt med spån.

Møllen blev opført 56 alen (36 meter) fra den nærmeste bygning, der blev opført som stald/lade på 10 fag = 15,8 meter. Dertil kom en vognport på 6 fag = 9,50 meter og et stuehus med bageri på 13 fag = 16,57 meter. Mellem de to største bygninger

blev anlagt en brønd med tilhørende pumpeværk.

Møllen blev forsikret for 2.800 rigsdaler den 3. april 1861. Udover bygningerne blev der anlagt en kørevej fra sognevejen, der førte til Nordrup. Der var således tale om en komplet møllegård med tilhørende jord, som Jens Hansen fik opført i Skaftelev.

I begyndelsen af oktober 1861 rykkede den første mølleforpagter ind i de nye bygninger. Det var den 48 år gamle Anders Larsen, der kom fra Vandfaldsmøllen under Kattrup Gods i Buerup sogn. Han havde været gårdmand i Rørby i 1858 og derefter mølleforpagter på Vandfaldsmøllen.

Anders Larsen havde sin kone Johanne Kirstine og børnene Lars, Ane Marie, Lars Peder og Hans Christian med. Dertil kom møllersvenden Niels Jørgensen på 26, lærlingen Peder Jensen på 16, tjenestepigen Mette Marie Kristensen på 28, og endelig lærlingen Hans Peter Nielsen på 17 år. Der var således tale om en hel familie med tjenestefolk, der alle kom fra Vandfaldsmøllen, som dermed fik en alvorlig åreladning midt i oktober 1861. Hvorfor de alle forlod Vandfaldsmøllen er ikke undersøgt nærmere. Alle blev de noteret i sognepræstens tilgangsliste for Nordrup sogn den 5. oktober 1861.

De ansatte på datidens møller blev ansat et halvt eller et helt år af gangen, og der skete derfor jævnligt udskiftning af medarbejderne, således også på Skaftelev Mølle. I maj 1862 kom lærlingen Hans Hermansen på 19 år til Skaftelev Mølle fra Solbjerg.

Poul Sørensen blev svend på møllen et halvt år senere i december 1862. Han kom fra Gudum, formentlig fra en af de to møller der.

I november 1863 blev Niels Larsen på 17 år lærling hos Anders Larsen.

I oktober 1864 købte den 34-årige Niels Larsen Skaftelev Mølle. Han kom med sin kone Dorthé Olsdatter og børnene Ane Sophie og Peter fra Hallenslev i Hallenslev sogn ved Tissøen. Derefter fulgte en længere rolig periode på 16-17 år for møllen. De skiftende medarbejdere kom primært fra de omliggende sogne. Eksempelvis tjenestekarl Søren Ottosen på 16 år fra Munke Bjergby. Han stammede oprindeligt fra nabosognet Sønderup. En møllersvend, Hans Jakobsen på 25 år, kom dog helt fra København i 1873.

Niels Larsen solgte møllen til Hans Peder Jensen i april 1881. I 1886 blev Christian Christensen forpagter, men kun i en kort periode, hvorefter et konsortium på 12 personer fra Nordrup sogn med gårdejer Lars Christensen som formand overtog møllen og i 1887 ansatte Jens Ottosen som forpagter af møllen frem til 1892. Jens Ottosen havde tidligere havde været ansat på møllen som tjenestekarl. I mellemtiden var han blevet gift i Ringsted med Anna Margrethe Klint. Han havde tjent som møllersvend i Gudum inden ægteskabet og inden forpagtningen af Skaftelev Mølle. Af folketællingen for Nordrup sogn fra 1890 fremgår det, at møllerfamilien har to børn, samt at der også bor en enkelt møllersvend på møllen.



Figur 3: Friskolelærer Søren Jensen, formand for Skaftelev Andelsbageri og nabo til Skaftelev Mølle. Billedet er ikke præcist dateret, men fra perioden mellem 1895 og 1905. (Slagelse Lokalarkiv).

I 1892 blev møllen igen solgt. Det var Kristen Julius Sørensen, der blev den nye ejer. Den 15. oktober 1892 fik den nye mølle ejer Kristen Julius Sørensen døbt sin lille datter i Nordrup kirke. Hun fik navnet Hedevig Nielsine Juline Sørensen. Moderen Anna Marthea Hansen var kun 16 år. 29. marts 1894 blev deres næste datter døbt Alma Marie Sørensen. Blandt fadderne var bager Hans Peter Hansen, Skaftelev.

Tilsyneladende var møllen ikke blevet vedligeholdt ordentligt. Det samme gjaldt bageriet, og det medførte, at der blev oprettet et andelsbageri med navnet Skaftelev Andelsbageri. Det skete på et møde i Hallelev Forsamlingshus den 21. oktober 1894, og man lejede bageridelen i stuehuset på Skaftelev Mølle.

Det var den energiske og velanskrevne lokale friskolelærer Søren Jensen, der tog affære og satte sig i spidsen for de 80 andelshavere, der tydeligvis havde savnet brødet fra Skaftelev bageri. Af vedtægterne fremgik det, at formålet med andelsbageriet var at skaffe medlemmerne godt og billigt brød. Enhver selvstændig mand eller kvinde kunne blive medlem. Brød og kager skulle leveres til medlemmerne til dagens priser mod kontant betaling. Brødet blev bragt til medlemmerne, dog med den begrænsning, som bestyrelsen fandt nødvendigt. Forhandlingsprotokollen for andelsbageriet blev påbegyndt den 21. oktober 1894, samme dag som vedtægterne var blevet vedtaget. Friskolelæreren Søren Jensen blev formand. Det var en opgave, han ikke var uvant med, idet han i 1893 også var blevet formand for Sønderup-Nordrup Forbrugsforening.

Bekendtgørelsen af den nye virksomhed fandt sted i Berlingske Tidende den 31. oktober 1894.

Der blev optaget et obligationslån på 2.500 kroner i Sjællandske Bondestands Sparekasse med start den 11. december 1894. Vitterlighedsvidner på dokumentet var bager Rasmus Hansen og bagerkarl Hans Peter

Vilhelm Christiansen, begge fra Skaftelev.

En af bestyrelsens første opgaver var at få ansat en bager. Valget faldt på Rasmus Hansen fra Karsholte, og det skete på et bestyrelsesmøde den 3. november 1894. Som det fremgår af hans underskrift på obligationslånedokumentet, var han allerede på stedet og blev indlogeret i stuehuset tilhørende møller Sørensen.

Der blev hurtigt tilrettelagt følgende fire brødruter: Skaftelev og Herrestrup, Nordrup og Nordskov, Hallelev, Sønderup mark og Gudum mark samt Ørslev og Solbjerg. Høkeren i Nordrup Peter Petersen overtog ruterne i januar 1895.

Halvdelen af andelshaverne var tilknyttet landbruget som gårdmænd, boelsmænd eller husmænd. Blandt husmændene var den tidligere møller Søren Ottosen, der nu boede på Sønderup mark. Den øvrige del af andelshaverne var en blanding af håndværkere og indsiddere samt naturligvis friskolelærer Søren Jensen og møller Sørensen.

Fra årsskiftet 1895/96 skiftede møllen igen ejer. Kristen Julius Sørensen solgte møllen til Heinrich Ditlev Hansen, der på dette tidspunkt var omkring 30 år gammel. Ved et kontroibesøg i bageriet i forbindelse med salget opvejede andelsbestyrelsen beholdningerne i bageriet. Der var 1.348 pund rugmel, 1.874 pund sigtemel, 439 pund flormel (hvedemel), 233 pund klid og 8.411 pund rug.³



Figur 4: Bager og møller Heinrich Ditlev Hansen. Årstal ukendt. (Slagelse Lokalarkiv).

Fra maj 1896 overtog møller Heinrich Hansen også arbejdet i bageriet og påtog sig samtidig udkørslen af brød. Bestyrelsen foretog en del reparationer af bageriet, herunder opmuring af bageovnen, samt anskaffelse af nyt materiel som fx dejtrug. Af forhandlingsprotokollen fremgår i øvrigt, at prisen på brød blev fastsat til 45 øre, og at formanden fik tildelt et halvårligt honorar på 40 kroner.

Den nye mølle ejer Heinrich Hansen viste sig som en effektiv møller og bager. På en ekstraordinær generalforsamling den 23. juni 1900



Figur 5: Mikoline Hansen, der i 1901 blev gift med møller og bager Heinrich Ditlev Hansen. Årstal ukendt. (Slagelse Lokalarkiv).

besluttedes det at sælge bageriet til møller Heinrich Hansen mod, at han overtog gælden i bageriet. Med sin underskrift i forhandlingsprotokollen den 4. juli 1900 bekræftede han betingelserne. Hermed var mølle og bageri igen samlet på en hånd. Andelsbageriets tid var slut, og det blev indledningen til mange års dygtig og driftig ledelse af Skaftetelev Mølle under Heinrich Hansen og hans søns ejerskab.

Heinrich Hansen havde en rigtig god baggrund for at blive møller.

Han var født på Vandfaldsmøllen under Katstrup Gods i Buerup sogn i 1866. Hans forældre var mølleforpagter Peter Hansen og hustru Henriette Frahm. De var blevet gift 24. november 1865. Peter kom til Sæby sogn den 20. maj 1859, hvor hans storebror Hans Christian Hansen allerede havde arbejde på Vandfaldsmøllen. Henriette Frahm stammede fra Rieseby i Slesvig og var kommet til Vandfaldsmøllen/Katstrup, hvor hun lærte Peter Hansen at kende. Peter Hansen lærte bager- og møllefaget så godt, at han kunne blive mølleforpagter. I dette miljø voksede sønnen Heinrich op sammen med sine søskende. Ved folketællingen i 1870 bestod familien af forældrene samt tre børn og derudover af syv ansatte ved møllen og bageriet. Der har således været tale om en anselig husholdning.

Peter Hansen forlod Vandfaldsmøllen i 1874. Han må have tjent ganske godt, for han var i stand til at købe et stykke jord i Hejninge (matrikel 11 b) og opføre Hejninge Mølle med tilhørende bageri i 1874.

Heinrich voksede således op på Vandfaldsmøllen, og som 8-årig flyttede han med forældrene til den helt nyopførte Hejninge Mølle. Han lærte med andre ord helt fra barnsben, hvad der krævedes for at kunne drive en mølle med bageri. Og det har åbenbart ikke skræmt ham. Ved folketællingen i 1890 for Hejninge sogn tæller familien forældrene og tre hjemmeboende børn samt en tjenestepige og to møllersvende. Om Heinrich er noteret, at han var fraværende på optællingstidspunktet, idet han var møllersvend i København.

Hans mor døde året efter i 1891, men det betød ikke, at Heinrich kom hjem og overtog møllen i Hejninge. Faren døde i 1904, og begge forældre blev begravet i Hejninge.

Som nævnt overtog Heinrich i stedet ved årsskiftet 1895/96 Skaftetelev Mølle, og han gik med stor energi i gang med at få sat skik på bygninger og produktion. I 1898 blev Mikoline Petersen ansat som husbestyrerinde. Hun kom fra Grenå og var på dette tidspunkt omkring 32 år gammel. I 1899 blev der ansat en ung bagerlærling, Hans Peder Sørensen. Fra Stillinge kom i 1900 en ny bagersvend, Lars Peter Kristensen. Det var disse personer, der skulle bistå Heinrich Hansen med at få bragt mølle og bageri på fode.

I 1901 blev husbestyrerinden Mikoline Petersen frue på møllen, idet hun og Heinrich blev gift i Nordrup kirke den 18. december 1901. Forlovere ved brylluppet var Peter Hansen, Hejninge (Heinrichs far) samt bagermester Nikolaj Hansen, Slagelse (Heinrichs bror).

Ægteparret fik fire børn:

- Thormann Carl Hansen, født 1903. Thormann var opkaldt efter Heinrichs yngre bror, der døde ganske ung i 1899.
- Ellen Henriette Hansen, født 1905.
- Gunnar Peter Hansen, født 1907.
- Hans Folmer Hansen, født 1910.

Blandt fadderne til de fire børn var bagermester Nikolaj Hansen, Slagelse og bagermester Hans Jørgen



Figur 6: Personalet på Skaftetelev Mølle 1913. Bageste række fra venstre: Bagersvend Jens Frederik Petersen, »Store Valdemar« og Kristian Ludvigsen. Forreste række fra venstre: Dagmar Rasmussen, »Lille Valdemar« og Alma Nielsen fra Gudum Mølle (Slagelse Lokalarkiv).

Hansen, Esbjerg. De var begge onkler til de nydøbte børn fra Skaftetelev Mølle. Nikolaj Hansen havde etableret sig 1892 på Smedegade 11 i Slagelse med et bageri og tilhørende konditori. Hans Jørgen Hansen var bagermester i Esbjerg, og man kan således roligt sige, at Peter Hansens sønner fra Vandfaldsmøllen gik i farens fodspor med en solid baggrund for at drive bageri og mølle.



Figur 7: Salgsvogn fra »Skafteløv Bageri. H.D. Hansen«. Drengen på bukken er sønnen Gunnar Peter Hansen, og billedet er fra ca. 1915, hvor Gunnar er 7-8 år gammel. (Slagelse Lokalarkiv).

Bageriet i Skafteløv blev moderniseret i 1908. Møllen blev forsynet med petroleumsmotor på 14 HK, så møllens arbejde blev uafhængig af vindens luner. Det gav også en mere regelmæssig arbejdstid for møllersvendene. Heinrich Hansen var også med på det sidste nye og fik lagt telefon ind som en af de første under Skafteløv central. Skafteløv Mølle fik nummeret Skafteløv 4.

Brødruterne blev betjent med to heste spændt for brødvognen, med bemalingen »Skafteløv Bageri. H.D. Hansen«.

Udover møllen og bageriet var Heinrich Hansen også involveret i flere andre gøremål i sognet. Hjælpekassen for Nordrup sogn havde i en lang årrække Heinrich Hansen som formand. Hjælpekassen, der var oprettet i 1908, havde til formål at hjælpe trængende personer, der på grund af arbejdsløshed eller andet havde brug for hjælp. Bestyrelsen havde helt selvstændige forhold at arbejde under. Pengene kom fra kommunen og frivillige bidrag, og modtagelse af hjælp fra hjælpekassen havde ikke de samme konsekvenser, som modtagelse af egentlig fattighjælp havde i form af tab af borgerlige rettigheder, fx valgretten. Hjælpekasserne



Figur 8: Familiebillede fra Skaftlev Mølle 1918. Længst til venstre Heinrich og Mikoline Hansen og forrest siddende på trappen børnene Ellen Henriette og Gunnar Peter, der er henholdsvis 13 og 11 år. Ellen blev i 1933 gift med en lokal gårdejer. Endvidere ses Heinrichs bror, bagermester Nikolaj Hansen, Slagelse, med vest, urkæde og hat. (Slagelse Lokalarkiv).

ud over landet blev ophævet med socialreformen i 1933. Valget af Heinrich Hansen som formand vidner om den status, han havde opnået i løbet sine ganske få år i sognet.

Skaftlev Mølle var som omtalt fra starten i 1861 bygget som en lille gård. Således var der forsikret fire køer i Kreaturforsikringsforeningen for Lille Ebberup, Gudum og Sønderup-Nordrup sogne i 1924. Heinrich Hansen var også medlem af Tærskeselskabet Nordrup. Han blev noteret for brug af selskabets tærskværk i 20 $\frac{3}{4}$ time, hvilket beløb sig til 228,25 kroner i regnskabet fra 1921. Den lokale lærer Harald

Larsen havde også benyttet tærskværket samme år, dog kun i 9½ time formedelst 95 kroner.

Heinrich Hansen deltog også som ordensleder ved brandmandskabet i Skaftlev kreds fra foråret 1903 og indtil 1930, hvor der i brandprotokollen noteres, at »Skaftlev branddam er oprenset og haandsprøjten er afprøvet«. En af møllens bagersvende, Jens Petersen, havde også en opgave i bevogtningsafdelingen af brandmandskabet. Brandmandskabet bestod i øvrigt i alt af ti personer med en brandfoged i spidsen.



Figur 9: Luftfoto af Skaftlev Mølle og bageri optaget på en højsommerdag ved middagstid i 1939. (Slagelse Lokalarxiv).

Naboen til Skaftlev Mølle var tidligere omtalte friskolelærer Søren Jensen, og naboskabet var godt.

De havde lært hinanden at kende under tiden med andelsbageriet. Mikoline var flink til at tænke på Søren Jensens yngste datter Ingrid i de perioder, hvor Søren Jensen var væk hjemmefra. Hun blev ofte inviteret ind på møllen for at spise. Her mødte hun bagersvend Jens Petersen, der som omtalt også var med i brandmandskabet. De to blev glade for hinanden og blev gift i sommeren 1916. De flyttede ind hos Ingrids far, friskolelærer Søren Jensen, og blev boende på friskolen efter hans død i 1919. Møllerægteparret Mikoline og

Heinrichs tre ældste børn kom i øvrigt til at gå i Skaftlev Friskole. Den yngste søn, Hans Folmer, døde som helt lille i 1911 af lungebetændelse.

For at kunne huse de ansatte byggede Heinrich Hansen i 1907 et lille hus på den jord, der lå sammen med møllen. Huset blev populært kaldt »Højhuset«, fordi det trods den meget lille størrelse lå højt i terrænet. Andre har omtalt huset som »Det gule hus« med reference til husets farve. Huset er der stadig på adressen Nordrupvej 48. Femten år senere i 1922 blev der opført endnu et medarbejderhus, der kunne rumme to familier. Det lå også på møllejorden. Huset kan i dag ses på Nordrupvej



Figur 10: Brødkusk Jens Jakob Jensen med salgsvogn fra Skafteløv Bageri i 1935. Bagpå er skrevet Heinrich Hansen. Vognen, der er en Ford A, holder på sognevejen mod Nordrup. I baggrunden ses dobbelthuset, som hørte til Skafteløv Mølle, og som blev beboet af møllens medarbejdere. (Slagelse Lokalarkiv).

63. Behovet for at skaffe plads til medarbejderne fortsatte efter besættelsen, hvorfor der blev opført et tredje hus på møllejorden på adressen Hallelevvej 24. Dermed var der i alt tre huse med plads til fire familier omkring møllen.

Møllersvendene og bagersvendene skiftede ofte på Skafteløv Mølle og bageri. Det lå i tiden dengang. Der var dog undtagelser. Bagersvend Jens Petersen, der som omtalt blev gift med friskolelærerens datter i Skafteløv, var ansat som bager til efter besættelsen. Da han er med på billedet fra 1913 (figur 6) har han været ansat mindst omkring 35 år.

Blandt brødkuskene var der også stor trofasthed over for Skafteløv Mølle. Jens Jakob Jensen blev ansat som brødkusk i 1916, og han var ansat i 37 år helt frem til 1953. Han kom med sin familie med hustru og to børn til Nordrup sogn i 1916. I mange år boede Jens Jakob Jensen med familien i »Højhuset«. Ved starten af ansættelsen kørte Jens Jakob med brødvogn forspændt to heste. Midt i 1930'erne blev der anskaffet en varevogn af typen Ford A.

Da besættelsen ramte Danmark i april 1940, blev bilerne oplodset, og hestevognene hentet frem igen. Efter besættelsen kom varevognen igen i sving efter et par år, men blev



Figur 11: Hestevognene blev fundet frem igen under besættelsen. Brødkusk Jens Jakob Jensen handler med en kunde på ruten i 1943. (Slagelse Lokalkiv).

snart erstattet af nyeste model Ford Anglia i 1950.

En anden trofast brødkusk var Svend Aage Esmann Christensen, der var ansat fra 1928 indtil Skafteløv Mølle og bageri blev lukket i 1966. Han var blevet gift i Nordrup kirke 17. november 1928 med Laura Hansen fra Nordrup. Svend Aage var på det tidspunkt tjenestekarl i Hallelev. Han var født i Sorø landsogn i 1904 som søn af en malermester og musiker. De nygifte flyttede ind i Skafteløv Møllens dobbelthus med møllebygningen som tætteste nabo. Deres førstefødte blev sønnen Herluf Esmann, der kom til verden i

1930. Derefter fulgte sønnerne Leif og Orla, døtrene Ketty, Solveig samt Jonna. Børneflokken sluttedes af med sønnen Bjarne. Der var virkelig liv i medarbejderhuset på Nordrupvej 63, hvor familierne boede frit som en del af lønnen.

Den tidligere møller på stedet, Søren Ottosen, døde tragisk ved en ulykke midt på sommeren 1926. Ved siden af sit husmandsbrug havde han arbejdet som tækkemand. Det var under et tækkearbejde hos en gårdmand i Vedbysønder, at Søren Ottosen styrtede fire meter ned fra en stige, hvorved han brækkede nak-



Figur 12: Brødkusk Svend Aage Esmann Christensen 1946. Bemærk kongemærket. (Slagelse Lokalarkiv).

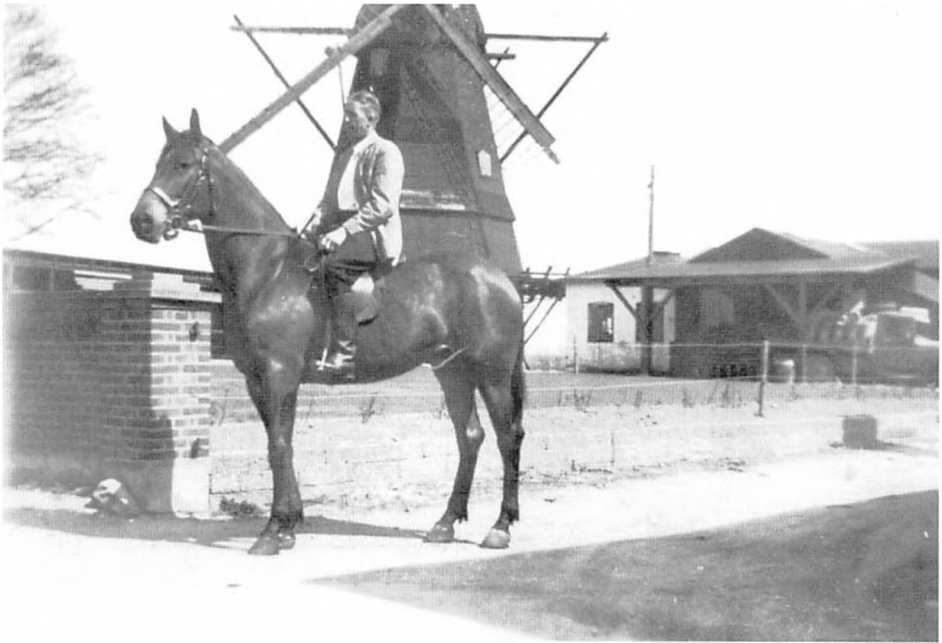
ken. Han døde kort efter styrtet og blev 73 år gammel.

Folketællingen fra 1930 for Nordrup sogn viser, at der på det tidspunkt har været beskæftiget omkring ti personer på møllen og i bageriet. Selve møllerfamilien bestod af Mikoline og Heinrich, datteren Ellen samt sønnen Gunnar Peter, der omtales som bagersvend. Endvidere må sønnen Thormann Carl også have boet hjemme, selv om han står anført som baker på Løvegade 57 i Slagelse. Udover familien boede der en bagersvend mere, to brødkuske, en møllersvend, to husassistenter, en tjenestekarl og en tjenstedreng.

I denne periode begyndte Heinrich Hansen også at sælge kraftfoder og korn til landmændene, hvilket viste sig at være en rigtig god ide som en



Figur 13: Det er blevet nye tider efter besættelsestidens tilbagevenden til hestetrukne salgsvogne. Brødkusk Svend Aage Esmann Christensen med en helt ny Ford Anglia-varevogn i indkørslen til møllegården i 1950. (Slagelse Lokalarkiv).



Figur 14: Gunnar Peter Hansen til hest i indkørslen til møllegården i 1946. I baggrunden ses under halvtaget lastbiler ved korn- og foderstoflageret. (Slagelse Lokalarkiv).

ekstra omsætning ved siden af den voksende produktion af brød.

I 1941 døde Mikoline, 75 år gammel, samme alder som Heinrich også havde. Den hjemmeboende søn Gunnar Peter på 34 år overtog i disse år mere og mere af det daglige arbejde på møllen og i bageriet. Gunnar Peter drev også det lille landbrug, som havde været en del af møllegården siden starten, men i 1949 solgte han jorden fra til naboen.

Året efter, den 28. februar 1950, døde Heinrich Hansen, 83 år gammel. Han blev begravet i stilhed på

Nordrup kirkegård, samme sted som Mikoline.

Dagen efter dødsfaldet bragte Sorø Amtstidende følgende mindeord: »Mangeårig møller og bager i Skaftelev Heinrich Ditlef Hansen er i går død 83 år gammel. Han var søn af mølleren i Hejninge og blev udlært hos faderen, både som møller og bager. Efter at have været i forskellige virksomheder, overtog han den 1. januar 1896 Skaftelev Mølle, der blev bygget i 1860'erne og oparbejdede her en usædvanlig god forretning med kunder i massevis i miles omkreds. Han fik hurtigt sat den noget forsømte mølle i god stand, og bage-



Figur 15: Gunnar Peter Hansen ses på mølleomgangen på Skafteløv Mølle sammen med en ukendt person i 1950. (Slagelse Lokalarliv).

riet blev moderne indrettet med de nyeste og bedste tekniske apparater. Og det var så gode produkter, der gik ud af forretningen, at Hansen hurtigt måtte op på en stor arbejdsstyrke og desuden havde 3-4 vogne i gang. Den afdøde var således en dygtig og vindskibelig mand,⁴ men han var også en god og velmenende personlighed, der havde venner i

Figur 16: Brødkusk Leif Esmann i en Opel Rekord salgsvogn med bemalningen Skafteløv Mølle i 1960. (Slagelse Lokalarliv).

stort tal. Hans ene søn Gunnar Hansen, overtog for nogle år siden virksomheden. En anden søn er konditor C. Thormann i Løvegade«.

Gunnar Peter Hansen fortsatte i sin fars spor med bageriet og det store personale, der i mindre omfang også gik i arv fra generation til generation. Blandt andet var sønnerne af den trofaste brødkusk Svend Aage Esmann Christensen også i kortere perioder tilknyttet Skafteløv Mølle. Herluf Esmann var bager og brødkusk i en kort overgang. Han boede med sin familie i møllens ret nybyggede hus på Hallelevvej. Efternavnet Christensen var blevet fjernet, så familien nu hed Esmann til efternavn. Herluf flyttede til Korsør i 1961, hvor han købte et lille bageri. Broderen Leif Esmann begyndte også som brødkusk på Skafteløv Mølle. Han boede sammen med sin kone Bente i dobbelthuset ved møllen. Leif Esmann var ansat i perioden 1959 til 1963.

Der blev indkøbt nye varevogne til Skafteløv Mølle. Vognparken talte nu to Opel Rekord og en Volvo 210. Hestenes tid var endegyldigt forbi. Varevognene var malet mørkerøde





Figur 17: Gunnar Peter Hansen i 1947. (Slagelse Lokalkiv).

rosiner. Der kunne også bestilles kranscake, hvilket ofte blev en særlig udfordring for brødkusken, der skulle sikre, at kranscagen nåede frem i hel tilstand i al slags vejr.

Gunnar Peter Hansen giftede sig i 1958 som 51-årig i Hørsholm med den 21 år yngre Irene, der var slagtermesterdatter fra Svinninge.

Ægteparret fik i 1959 datteren Helle, og ved dåben var Gunnars storebror bagermester Carl Thormann Hansen og hustru Julia faddere. I 1960 blev sønnen Erik Ditlev Hansen født, mellemnavnet stammede fra hans farfar.

På dette tidspunkt var den gamle møllebygning for længst taget ud af

med sort skilt på siden, hvor navnet Skaftelev Mølle var malet i guld. Brødruterne blev kørt to gange om ugen til alle kunderne. Ruterne var tilrettelagt med mandag og torsdag, tirsdag og fredag samt onsdag og lørdag. Kunderne var således sikre på at kunne få friskt brød ugen igenem.

Sortimentet fra møllen bestod af mørkt og lyst rugbrød, samt fuldkornsbrød. Brødene vejede 2 kilo og prisen omkring 1960 var 60 øre. Yderligere kunne leveres sigtebrød, franskbrød, tvebakker, lagkagebunde, roulader og wienerbrød. Ved de særlige højtider var der fastelavnsboller og julekager med sukut og



Figur 18: Børnene fra Skaftelev Mølle: Helle Valgaard Hansen og Erik Ditlev Hansen fotograferet i 1963. (Slagelse Lokalkiv).

drift og erstattet med elektrisk drift. Møllebygningen blev revet ned omkring 1960. Det var således bageriet, der hele tiden var blevet moderniseret, der bar navnet Skaftelev Mølle.

Tiderne var dog ikke gunstige for en mindre virksomhed på landet. Selv om der blev leveret brød til omkring 15 udsalgssteder, og brødruterne nåede vidt omkring, var der alligevel grænser for ekspansionen. I den nærmeste store by, Slagelse, fandtes to store brødfabrikker, Slagelse Brødfabrik på Nordre Stationsvej og Arbejdernes Fællesbageri på Oehschlægersgade. Det var disse to store fabrikker, som Skaftelev Mølle var op imod.

I 1966 gav Gunnar Peter Hansen op. Det blev Slagelse Brødfabrik, der overtog Skaftelev Mølle og den lukkede straks med et tinglyst forbud mod at fremstille og sælge brød fra den matrikel, hvor møllen lå.

En annonce i Sjællands Tidende fra 30. juli 1966 lød således:

Skaftelev Mølle.

Fra 1. august 1966 har jeg overdraget salg og fremstilling af brød til Slagelse Brødfabrik.

Jeg siger tak for det gode renommé, De har givet mit brød og tak for den tillid, De har vist mig.

***Med venlig hilsen
Gunnar Hansen***

I henhold til ovenstående anbefaler vi os til såvel gamle som nye kunder.

***Med venlig hilsen
A/S Slagelse Brødfabrik.***



Figur 19: Skaftelev Mølles sidste ejer Gunnar Peter Hansen og hans hustru Irene på altanen i lejligheden på Albert Ibsens Vej i 1975. (Slagelse Lokalkiv).

Slagelse Brødfabrik noterede i kassejournalen den 5. august 1966 et beløb på 45.000 kroner for Skaftelev Mølle og bageri, udbetalt til Gunnar Peter Hansen, Skaftelev.

Blandt de medarbejdere, der holdt ved til det sidste, var som omtalt brødkusk Svend Åge Esmann Christensen, der i øvrigt fortsatte som brødkusk på Slagelse Brødfabrik indtil omkring 1972. Husene, der var blevet benyttet af medarbejderne, blev solgt i de følgende år. Gunnar Peter Hansen blev boende på Skaf-

telev Mølle indtil 1972, hvor han solgte bygningerne. Han flyttede til Slagelse med sin familie til Albert Ibsens Vej 58, hvor han boede indtil sin død i 1980.

Gunnar Peter Hansen arbejdede som bager i sine sidste år. Hustruen Irene Valgård Hansen døde i 2005.

En over hundrede år gammel møllearbejdsplads var lukket for stedse. Utallige møllere, møllersvende, bagere, brødkuske og andre ansatte har arbejdet på stedet, som lokalt stadig benævnes »møllen«. Det var egnens store virksomhed i mange år, og må betegnes som et erhvervseventyr på landet. Ligesom mange andre foretagender på landet – mejerier, brugsforeninger, købmænd, andelsforeninger, gårde og skoler – måtte også Skaftelev Mølle bøje sig for de moderne tider.

Forfatter:

Knud Bruun Rasmussen er lærer med historie som linjefag. Han var i mange år ansat på Vestermose Skole, og har bl.a. skrevet »Skoleliv mellem to åer. Sønderup-Nordrup og Gudum sogne« (1980) og »Vestermose Skole – 50 år« (2005). Endvidere artikler i Jul i Slagelse og Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland's årbøger. Er frivillig på Slagelse Lokalarkiv.

Kilder

- Brandtaxation for Nordrup Sogn
- Kirkebøger
- Folketællinger
- Arkivalier fra Skaftelev Andelsbageri
- Danske møller 1934
- Møller og møllefolk - på Langeland
- Trap bind IV og V
- Brandbog Skaftelev
- Beretninger og fotos fra Carsten Larsen, Leif Esmann og Erik Ditlev Hansen
- Sorø Amtstidende
- Sjællands Tidende
- Tinglysningsprotokol
- Kassejournal for Slagelse Brødfabrik

Noter

- 1 I april 1852 blev lov om møllenæring vedtaget. Loven betød bl.a., at møllenæringen fra 1. januar 1862 blev frigivet, så man frit kunne bygge en mølle, der skulle klare sig i fri konkurrence. Før den tid krævede det kongelig tilladelse.
- 2 En gallerihollændermølle står på en undermølle af træ eller sten. Den har et galleri (omgang), der går hele vejen rundt om møllen, og hvorfra møllen kan drejes (krøjes). En anden type er en jordhollændermølle, der drejes fra jorden. De kan have kælder af forskellig dybde, eller de kan stå direkte ovenpå jorden.
- 3 Et pund svarer til ca. ½ kilo.
- 4 Det gamle udtryk »vindskibelig« betyder ifølge Den store danske ordbog, at man er præget af flid og arbejdsomhed inden for sit fag.

Da Magdalene Lauridsen, Ankerhus, så rødt – afbrændingen af Andersen Nexø-værker i Sorø i 1939



Af Helge Torm

1. Bogbrænding her og nu^[0]

I disse år er det forkastelige fænomen bogbrænding blevet mere og mere praktiseret, dog ikke i Danmark, men det er desværre måske bare et spørgsmål om tid, inden det også sker herhjemme.

Foreløbig er det »kun« ude i den store verden, at fanatikere, overvejende af anti-islamisk observans, ikke bare plæderer for afbrænding af skrifter, man ikke bryder sig om, men også eksekverer truslerne.

Til de nyeste eksempler på sådanne provokationer hører den berygtede, amerikanske præst Terry Jones udråbelse af den 11. september 2010 som »Den internationale Afbrænd-Koranden-dag«. Han aflyste dog aktionen dengang som følge af massivt pres fra politiske og religiøse ledere verden over, men i stedet blev bogbrændingen udført nogle måneder senere, den 20. marts 2011, ved hjælp af en anden præst (Wayne Sapp).

Denne begivenhed, der ikke umiddelbart blev slået stort op i den hjemlige presse, kom dog til at fylde

noget mere nogle dage senere, da kendskabet til den nåede offentligheden i Afghanistan og dér udløste nogle dødelige hævnaktioner, især i Kabul.

Fænomenet gentog sig i februar 2012, da flere eksemplarer af Koranen blev brændt af på en amerikansk base i Afghanistan, hvad der under de efterfølgende uroligheder kostede to NATO-soldater og flere demonstranter livet^[1].

Der var ingen herhjemme, der direkte støttede Terry Jones' initiativ i 2010. Tværtimod blev det fordømt fra alle sider, men der var dem, der forsvarede hans ret til at brænde koranen af. Den vel i den henseende mest prominente person, der gik ind for Terry Jones ekstreme form for ytringsfrihed, var Jyllandspostens kulturelledende Flemming Rose, der udtalte, at vel »er (der) al mulig grund til at lægge afstand til Jones og fordømme hans provokation«, men samtidigt understregede Rose »pastorens principielle ret til det forkastelige initiativ« – det er ikke kriminel. Eventuelle voldelige reaktioner kan ikke lægges bogafbrænderen til last, var Roses budskab^[2].

Om man ligefrem har »ret« til at afbrænde bøger, kan vel diskuteres, men sandt er det, at det ikke i nogen lovgivning er direkte forbudt at gøre det, og hvad der ikke er forbudt, er tilladt, kan man ræsonnere, men problemstillingen bliver særdeles delikat, når det drejer sig om afbrænding af hellige bøger, hvor det i mange retssamfund vil kollidere med en blasfemiparagraf.

I øvrigt er det ganske paradoksalt at forsvare tilintetgørelse af hvilke som helst trykte ord under påberåbelse af netop ytringsfriheden!

Selv om der trods alt næppe i dag er nogen dansker, der i en eller anden given situation vil slå til lyd for, at man kaster bøger på bålet, så er bogbrænding dog historisk set ikke et ukendt fænomen herhjemme, men det ligger for de ældste tilfældes vedkommende langt tilbage i tiden – men der er altså også forekommet nogle få i nyere tid.

De var godt nok på mange måder beskedne, men det gør dem ikke principielt mindre interessante. Jeg tænker her på den række af bogbrændinger, der fandt sted sidst i 1939, med en bogbrænding i Sorø som den i samtiden mest omtalte og derfor i eftertiden også som det bedst kendte eksempel på denne i danmarkshistorien – indtil videre – sidste bølge af flammende bogdestruktion.

Det er denne bogbrænding i Sorø, som denne artikel vil tage op til nøjere behandling, idet den ikke tidligere i historieskrivningen er blevet tilstrækkeligt undersøgt eller vurderet ud fra de mange aspekter, som

en sådan sag rummer eksplicit som implicit.

2. Introduktion til bogbrændingen i Sorø

To brande – to prioriteringer

I begyndelsen af december 1939 fandt der to brande sted i Sorø. Dels blev korkfabrikken i Pedersborg ramt af en stor brand, og det vakte da megen opmærksomhed i lokalpressen, som en lokal begivenhed af denne art altid har gjort, og dels fandt en brand sted, som godt nok var af langt mindre omfang, men til gengæld var af en særdeles speciel karakter.

Alligevel blev denne anden brand ikke samme lokale opmærksomhed til del som fabriksbranden, men til gengæld vakte den hurtigt opsigt i den landsdækkende presse. Der var nemlig tale om afbrænding af bøger, og det var bestemt ikke hverdagskost på den tid, hverken i Sorø eller andre steder i landet.

Anstifteren af bålet var den i samtiden kendte og meget agtede forstander for Ankerhus Husholdningsseminarium Magdalene Lauridsen (1873-1957) og ofrene, om man så må sige, for denne afbrænding var udelukkende værker af den kendte, kommunistiske forfatter Martin Andersen Nexø, en person, som man ellers ikke specielt kan sætte i forbindelse med Sorø, men som naturligvis også var repræsenteret

på bibliotekerne i Sorø og omegn. I dette tilfælde var det Peter Dams Bibliotek, det gik ud over. Driften af dette havde Magdalene Lauridsen et afgørende ansvar for.

Behovet for nærmere undersøgelse af emnet

Det er nu over 70 år siden, at bogbrændingen fandt sted, men begivenheden har aldrig fået sin egen, tilbundsgående fremstilling, som den vitterlig af mange grunde har fortjent, men derimod er den nævnt – mere eller mindre en passant – i mange forskellige sammenhænge, hvorfor det kan være rigtig nok, som en anerkendt historiker for en del år siden bemærkede, at den var »hyppigt« omtalt^[3], og det er da altid noget, men da omtalerne i det store hele er og bliver i småtingsafdelingen, og inddragelse af hændelsen i danmarkshistoriske fremstillinger vel kan tælles på én hånd, og da kun på såre begrænset vis, ja, så må man sige, at emnet i alt for lang tid har været underbelyst.

Som just antydnet findes der dog et par tilfælde, hvor begivenheden bliver fyldigere omtalt. De består dels i et større afsnit i det ellers omfangsmæssigt set lille værk »Hædersgaven« af Børge Houmann fra 1971^[4], og dels i et relativt beskedent afsnit i Gustav Nedergaards meget grundige, biografiske værk om Magdalene Lauridsen fra 1997^[5]. Disse er dog bestemt ikke fyldestgørende, endsige helt nøjagtige.

Det har ellers i tidens løb ikke skortet på gode anledninger til at tage seriøst fat på emnet, naturligvis ikke mindst i bibliotekshistorisk sammenhæng. Der kunne eksempelvis godt med en vis ret være blevet ofret nogle ord på sagen i de bøger, der er udkommet i forbindelse med det i 1853 grundlagte Sorø Biblioteks jubilæer i henholdsvis 1953 og 2003.

Tidl. biblioteksskolerektor Ole Harbo har da også anket over udeladelsen af emnet i jubilæumsbogen fra 2003^[6]. Harbos kommentar har i høj grad inspireret undertegnede til udarbejdelsen af nærværende artikel.

Problemstillingerne

Behovet for at sætte fokus på Sorø-bogbrændingen har vist sig at være så meget desto større, som end ikke de mest basale omstændigheder omkring den er blevet gengivet korrekt i eftertiden. Hverken tid eller sted, så lidt som formen for afviklingen, er blevet fremstillet korrekt, og det på trods af, at det har været meget let at gøre det, lige siden begivenheden fandt sted. Sågar hovedpersonens identitet er der i et enkelt tilfælde sået tvivl om^[7].

Desuden savnes i den hidtidige mere eller mindre fyldige litteratur en nærmere analyse af hovedpersonen Magdalene Lauridsen, men også af den person, der opildnede Magdalene Lauridsen til hendes spektakulære handling, en chefredaktør i Slagelse ved navn Waldemar Pedersen, ligesom de organisatoriske og juridiske rammer, som Lauridsen og

Pedersen virkede indenfor, bør belyses nærmere.

Afgørende for forståelsen af sagens rette sammenhæng er selvfølgelig spørgsmålet om, hvad der forårsagede Sorø-bogbrændingen. Det findes dog allerede fuldstændigt oplyst i samtiden og er også korrekt refereret sidenhen, men til orientering for læserne af denne artikel skal den genopfriskes her i korte træk.

3. Fastlæggelse af de ydre omstændigheder

Tidsfæstelse af begivenheden

Først må dog noget så basalt som datoen for selve hændelsen slås fast. Som nævnt er datoen tidligere enten ikke blevet præciseret nærmere, eller også er datoen simpelt hen angivet forkert, når der endelig er anført en sådan.

En komplet oversigt over tidligere skribenters forsøg på datering eller undladelse af samme vil føre for vidt her, så jeg vil her begrænse mig til de to føromtalt nogenlunde grundige omtaler, hvad der samtidig illustrerer, at dateringsusikkerheden går helt op til nutiden.

Børge Houmann, som er den, der hidindtil har skrevet mest om baggrunden for sagen og dens forløb, afholder sig således ganske konsekvent fra at gøre en bestemt dato gældende. Han nævner gerne bog-

brændingen i forbindelse med den journalistiske omtale, der var af den i eftermiddags-avisen B.T. den 5. december 1939, men gør det netop på en sådan måde, at den ubefæstede læser let kunne få det indtryk, at flammerne havde hærget om formiddagen samme dag, ja, Houmann synes selv – ganske ukritisk – at være af den mening¹⁸¹.

Gustav Nedergaard, der som nævnt er den lokale forfatter, der har gjort mest ud af hændelsen, anfører direkte den 5. december 1939 som datoen for udåden¹⁹¹, vel under indflydelse af netop Houmanns fremstilling, men denne datering er desværre ikke korrekt.

Ser man nøje på de samtidige kilder, d.v.s. avisartikler, bliver det klart, at bogbrændingen fandt sted allerede den 2. december 1939, som var en lørdag, hvilket her også skal anføres som forklaring på, at nyheden spredtes lidt langsomt i pressen.

Den afgørende dokumentation af 2. december som dagen, er givet af den, der var nærmest til det: Magdalene Lauridsen. Sorø Amtstidende skriver nemlig mandag den 4. december 1939 følgende:

*»Fru Magdalene Lauridsen, »Ankerhus«, sagde i Lørdags til os: ... selv om Peder Dam var Bornholmer ligesom Andersen-Nexø og elskede Bornholm, saa har vi dog i Dag brændt alle de Andersen-Nexø Bøger, som fandtes paa Peder Dams Bibliotek (fremhævelser v/forf.).«*¹¹⁰¹

Nærmere besked om hændelsen, såsom om, hvorvidt den foregik of-

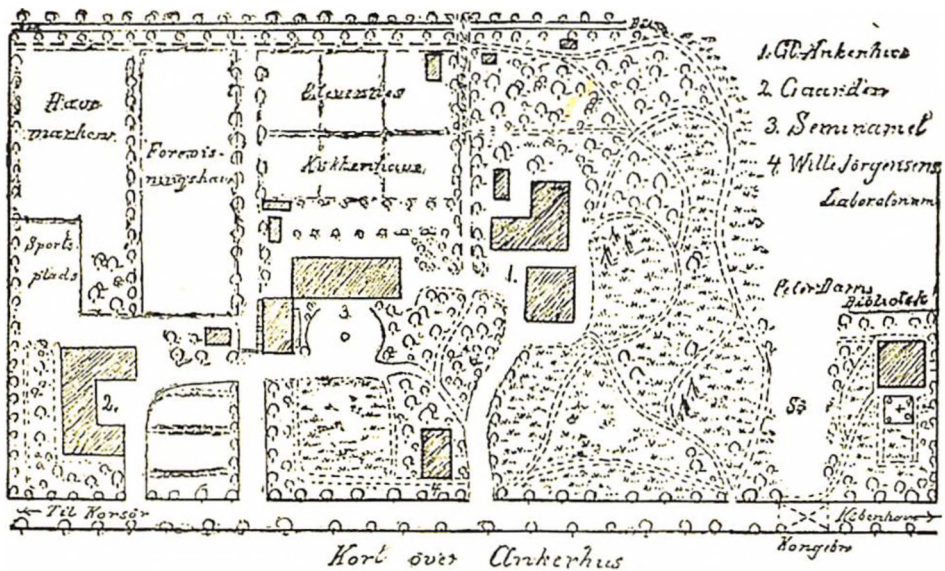


Fig. 1. Grundplan over Ankerhus-komplekset fra ca. 1925, anvendt som postkort. Med »3« er angivet hovedbygningen til Ankerhus Husholdningsseminarium, opført i 1923. »1« markerer »Gl. Ankerhus«, stedet, hvor Magdalene Lauridsen begyndte sin virksomhed i 1902 og selv havde bolig. Yderst t.h. Peter Dams Bibliotek, oprettet i 1919.- Magdalene Lauridsens arkiv, Ankerhus.

fentligt, gav denne avis ikke sine læsere.

Stedfæstelse af arnestedet

I pressens omtale af bogbrændingen i de følgende dage er det meget naturligt »Sorø«, der som oftest fremhæves som stedet for begivenheden.

I den allerførste omtale, som Sorø Amtstidende stod for den 4. december 1939 (jfr. ovenfor), angives reelt intet særligt sted i Sorø, men teksten lægger op til, at det kan være sket på eller ved Peter Dams Bibliotek.

Landspressen hiver »Sorø« frem i overskrifterne. B.T, der var hurtig i vendingen, bragte som anført den 5. december 1939 en artikel i 2 spalter om sagen under overskriften: »Andersen Nexø' Bøger paa Baalet i Sorø« (fig. 3), men nævner også helt eksakt, hvor i Sorø det foregik^[11], men den oplysning druknede i den hidsige debat dengang og har mærkværdigvis lige siden været overset – for spændingens skyld venter vi lidt med afsløringen.

Politiken beskrev sagen kort i en lille artikel den 5. december 1939 med en underoverskrift om, at bøgerne blev brændt på »Bibliotek i Sorø«, i

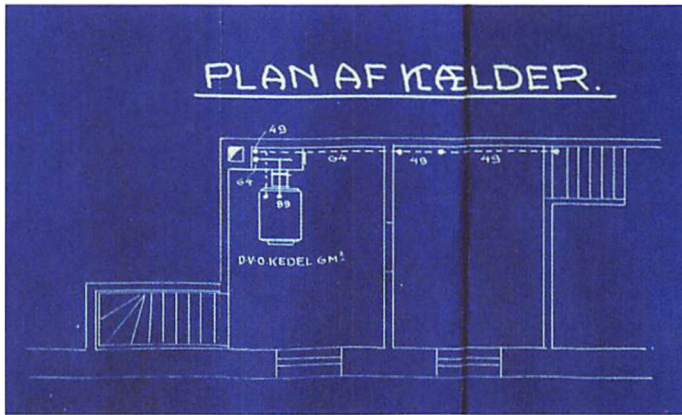


Fig. 2. Plan over kælder med centralvarmeanlæg i Gl. Ankerhus. Centralfyret, hvor bøger af Andersen Nexø gik op i luert, ses øverst t.v. Blåtryk fra 1926 v/ing. Harald Thommesen, København.- Magdalene Lauridsens arkiv, Ankerhus.

brødteksten specificeret som »Peder Dams Bibliotek«, formentlig vildført af artiklen i Sorø Amtstidende dagen før, og fulgte sagen op ved at bringe en leder den 6. december 1939 med titlen: »Heksebaal i Sorø«^[12].

Udlægningen af gerningsstedet som Peder Dams Bibliotek er, lad det være sagt med det samme, en misforståelse, men den er heldigvis ikke blevet gentaget siden. Man kunne også spørge: hvor på biblioteket skulle et sådant bål være antændt, vel ikke på gulvet?!

Når det drejer sig om eftertidens behandling, gælder det ligeledes generelt, at »Sorø« uden nærmere præcisering er anført som stedet, og det har de fleste interesserede indtil nu åbenbart ladet sig nøje med.

Det gælder ikke mindst Børge Houmann. Flere gange nævner han bare Sorø som stedet, men derudover skriver han i 1990 generelt om alle bogbrændingerne i 1939, at de fandt

sted »i al offentlighed«, underforstået også den i Sorø^[13].

Selv om Sorø er nok så lille en by, og det må f.eks. Houmann have ment og stillet sig tilfreds med, er det vel nok så væsentligt at få præciseret, hvor bogbrændingen, offentlig eller ej, fandt sted i byen, og hvad der er nok så afgørende: karakteren af misgerningen afhænger unægtelig af, om den foregik i det offentlige rum eller under private former. I den henseende er der i de senere år fremført nogle mere eller mindre opsigtsvækkende bud på åstedet, som kan være inspireret af Houmanns ovennævnte påstand fra 1990.

Den ene af de to i lang tid uimodtagne teorier går ud på, at det var selveste torvet inde i Sorø by, der dannede rammen om begivenheden. Med andre ord skulle bålet være tændt i fuld offentlighed på byens mest markante lokalitet lige ud for det daværende rådhus, beliggende

på hjørnet af torvet og hovedgaden (Storgade).

Dette ville være en klassisk auto-dafé. En mere spektakulær måde at gennemføre provokationen på kunne næppe tænkes. Der er dog bare den alvorlige hage ved denne stedfæstelse, der er blevet lanceret på hjemmesiderne for henholdsvis Andersen Nexø-museet og Assistens Kirkegård, at den *ikke* er i overensstemmelse med sandheden^[14].

Af anden opfattelse er Gustav Nedergaard. Han vil vide, at bålet flammede på »Ankerhus«, endda nærmere betegnet »i seminariegården foran Hovedbygningen«, altså dér, hvor brandstifteren selv havde sit virke^[15].

Er denne stedsangivelse rigtig, vil det sige, at bogbrændingen foregik, om ikke på offentlig grund, så dog i det fri ved en institution af officiel art og dermed så godt som i al offentlighed, men Nedergaards angivelse er heller ikke rigtig, selv om den slet ikke rammer så meget forbi, som torveversionen gør.

Hvad er sandheden da? Igen er det hovedpersonen selv, Magdalene Lauridsen, der leder os på det rette spor med denne erklæring få dage efter aktionen: »...*jeg (tog) personlig Nexø's Bøger og smed dem paa Fyret nede i Kedelrummet til vort Centralvarmeanlæg* (fremhævelse v/forf., se fig. 2)«, hvorfor BT's redaktion også bruger formuleringen »*Autodafe i Kedelrummet*« (fremhævelse v/forf.) som rubrikoverskrift, næppe uden en vis ironi^[16].



Fig. 3. Artiklen i B.T. den 5. december 1939, som skabte stor opmærksomhed i landet omkring bogbrændingen i Sorø nogle dage forinden. En meget oplysende kilde til begivenheden, men kun lidt udnyttet! – Foto v/forf. af udklip i Magdalene Lauridsens scrapbook nr. 6, ML-arkivet, Ankerhus.

Er denne oplysning for utrolig til at være sand? Det har samtiden i det store hele åbenbart ment, og det gælder mærkeligt nok fuldt ud for eftertiden, eftersom alle lige siden enten har overset udtalelsen eller har valgt helt at ignorere den. Det sidste gælder f.eks. Houmann, der naturligvis jævnthen har benyttet sig af B.T.-artiklen og også en enkelt gang gengivet den næsten in extenso, tilmed inkl. den nævnte rubrikoverskrift, men »kedelrum« satte han aldrig selv på prent^[17]!

Inden vi ser på de nærmere omstændigheder ved bogbrændingen og omfanget af den, og før vi især også fokuserer på hovedpersonerne bag den, skal søgelyset rettes imod baggrunden for den som forklaring på, at gemytterne overhovedet kom så meget i kog i den sjællandske provins.

4. Storpolitikken – og Andersen Nexøs rolle

2. Verdenskrigs udbrud

Den 1. september 1939 brød som bekendt 2. verdenskrig ud med Tysklands overfald på Polen, hvorefter England og Frankrig erklærede Tyskland krig. Kort tid efter raslede Sovjetunionen med sablen overfor Finland, som havde fået sin selvstændighed i 1917 og efterfølgende indført en parlamentarisk styreform.

Sovjetunionen, der havde rejst sig på ruinerne af det zaristiske Rusland efter 1917, men fået et lige så diktatorisk system som det gamle, nemlig et kommunistisk regime, indgik i august 1939 en ikke-angrebspagt med Hitler-Tyskland. Denne aftale havde en hemmelig tillægsprotokol, som tillod Sovjetunionen at indlemme de baltiske stater under sig og desuden at få adgang til det finske Karelen.

Denne delaftale var ikke kendt i samtiden, men Sovjetunionens pres mod Finland, som det kom frem i

medierne i begyndelsen af oktober 1939 med nævnelse af bl.a. netop Sovjetunionens krav på det karelske næs nord for Leningrad, blev mødt med afsky af de demokratiske, europæiske landes regeringer og befolkninger.

Dog hverken ville eller kunne kommunister i disse lande tilslutte sig protesterne, men bifaldt tværtimod den sovjetiske stormagts ekspansive fremfærd. I Danmark gjorde Martin Andersen Nexø sig således til talsmand for Sovjetunionens interesser¹⁸¹.

Socialisten og forfatteren Martin Andersen Nexø

Martin Andersen var født på Christianshavn i 1869, men tog i 1894 tilnavnet Nexø efter den bornholmske by, som forældrene var flyttet til i 1877. Han blev uddannet som skomager i Rønne, men blev ikke ved sin læst. I stedet debuterede han – efter et par højskoleophold og nogle års virke som avisskribent – som forfatter i 1898 og blev efterhånden som sådan en i vide kredse meget læst person.

Hans hovedværker er »Pelle Erobreren« fra 1906-10 (filmatiseret i 1988 af Bille August) og »Ditte Menne-skebarn« fra 1917-21 (filmatiseret af Bjarne Henning-Jensen i 1946). De skaffede ham et godt ry i både ind- og udland. Allerede i 1912 blev han optaget som understøttelsesværdig kunstner på finansloven.



Fig. 4. Portræt af den kommunistiske forfatter Martin Andersen Nexø (1869-1954), hvis ensidige forsvar af Sovjetunionens aggressive politik overfor Finland i efteråret 1939 og direkte overfald på landet d. 30. november 1939 vakte bl.a. Magdalene Lauridsens vrede. – Foto fra ca. 1930.

I mange år havde Nexø politisk bekendt sig som socialist, uden at det kom ham særlig meget til skade. Efter nogle års medlemskab af Socialdemokratiet (fra 1910-18) blev han i 1919 hovedbestyrelsesmedlem af det nystiftede »Socialistisk Arbejder Parti«, senere integreret i »Danmarks kommunistiske Parti«, som Nexø dog forlod i 1923. Herefter var han partiløs, men fik på ny i en periode

tilknytning til Socialdemokratiet for i 1937 at genindtræde i kommunistpartiet, hvis centralkomité han blev medlem af året efter. I 1939, da han fyldte 70 år og afsluttede sine erindringer med et fjerde bind: »Vejs Ende«, kulminerede hans forfatterskab, mens hans liv var langt fra nået til vejs ende^[19].

Nexøs støtte til Sovjetunionens finlandspolitik

Nexøs beundring for Sovjetunionen var mange gange tidligere kommet til udtryk i forfatterskabet og på anden vis, men i 1939 fik hans blinde tillid til denne stormagt ret fatale følger for hans omdømme i det danske samfund.

Det var hans erklærede og ubetingede støtte i efteråret 1939 til Sovjetunionens aggressive holdning overfor Finland, der for mange var dråben, der fik bægeret til at flyde over.

Nexø gav sin mening i den aktuelle, storpolitiske strid til kende første gang i en – typisk for forfatteren – meget polemisk artikel, som stod at læse i den kommunistiske partiavis »Arbejderbladet« for 15. oktober 1939. Heri betegnede han den finske regering som »et mere end halvnazistisk Regimente«, hvorimod han tog »det finske Folk« i forsvar; det havde intet at frygte fra øst, tværtimod skulle man iflg. Nexø »byde Sovjet-Unionen velkommen i Østersøen«, så Nazi-Tyskland blev holdt stangen dér^[20].

Nexø hænges ud i pressen

Nexøs artikel gav ikke i første omgang store dønninger i pressen. Dog var der de provinsaviser, få i antal, der kaldte Nexø »förræder«. Nej, det var først, da artiklen udkom på russisk i det kommunistiske ungdomsblad »Komsomolskaja Pravda« den 14. november 1939, akkurat samme dag som forhandlinger mellem Finland og Sovjetunionen brød sammen, at dette sammenfald af omstændigheder fik større dele af den danske presse, herunder landsdækkende aviser som Politiken, til at tale om, at Nexø var faldet Finland i ryggen, ligesom hans optagelse på finansloven for 1940 kom til stor diskussion i Folketinget.

Antipatien for Nexø skærpedes yderligere, da Sovjetunionen den 30. november 1939 indledte den finsk-russiske vinterkrig ved at gå over grænsen til Finland, i hvilken forbindelse den russiske statsradio bragte citater fra Nexøs seneste skrivelser.

»Social-Demokraten«, socialdemokraternes partiavis, førte an i kampagnen mod Nexø ved allerede samme dag og igen dagen efter (altså den 1. december) at hænge ham ud som medskyldig. I lederen den 1. december blev Nexø ironisk kaldt »russisk Stabshornblæser«, og denne leder beskrev desuden de danske kommunisters aktuelle holdning som »et skændigt og skamløst Forræderi overfor...Finland«¹²¹⁾.

Børge Houmann har prøvet at forsvare Nexø ved at understrege, at hans artikel om Finland er skrevet før Sovjetunionens invasion. Men



Fig. 5. Indledningen til red. Waldemar Pedersens leder i Sorø Amtstidende fredag den 1. december 1939, som opfordrede private og biblioteker til at afbrænde Nexøs bøger, hvilket Magdalene Lauridsen tog op på sin egen måde dagen efter. – Affotograferet v/ forf. efter eksemplar på Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn.

sagen er, som rigtigt påpeget af Jørgen Haugan, at Nexø ikke ændrede synspunkt overhovedet, da overgrebet var en kendsgerning.^{121A)}



Fig. 6. Redaktør Waldemar Pedersen (1889-1956) ved sit skrivebord på Sorø Amtstidende o. 1940. Dengang holdt avisen til på Bredegade 14, Slagelse. Foto i Slagelse Lokalarkivs besiddelse.

5. Vreden blusser op i Sorø

Lokal avisredaktør bærer ved til bålet

Sorø Amtstidende fulgte meget hurtigt op på lederen i »Social-Demokraten« den 30. november, men gik et drastisk skridt videre i dæmoniseringen af Nexø.

Fredag den 1. december 1939 skrev avisens redaktør Waldemar Peder-

sen (1889-1956) med direkte reference til den socialdemokratiske leder, at det var sjældent, at hans avis var enig med »Social-Demokraten«, men han var enig i fordømmelsen af Nexø:

»...vi har intet andet end Foragt tilovers for »Landsmænd«, der...optræder som Agenter for en Stat, som undertrykker enhver fri Meningsstikendegivelse, og som Haandlangere for denne Stats brutale Voldsdaad overfor et Land og et Folk, som staar os nær...«.

For Waldemar Pedersen var afstandtagen i ord imidlertid ikke nok, der skulle handling til. Foragten måtte give sig »et praktisk Udslag«, og her foreslog han »alle danske Blade«, at de skulle opfordre deres læsere til »at udrydde Andersen-Nexø's Bøger af vore private og offentlige Bog-samlinger«, en aktion, hvis karakter han præciserede yderligere:

»Vi opfordrer ikke til Vold, men vi opfordrer enhver til at brænde, hvad han maatte have af Andersen-Nexø's Værker, og vi opfordrer ansvarlige Biblioteksmyndigheder til at gøre det samme med Bibliotekernes Eksemplarer«.

Redaktøren sluttede denne svada af med følgende, højtidelige opråb: *»Væk med Hr. Andersens Bøger af danske Reoler. Det skylder vi Finland, og det skylder vi os selv.«*^[22]

Waldemar Pedersens ansvar

At Waldemar Pedersen skød sig selv i foden ved at gå ind for »fri Meningstilkendegivelse« og i samme åndedrag opildne til bogafbrænding, var han åbenbart ikke klarttænkende nok til at indse.

At ordene tilmed ikke kom fra en almindelig læser eller som et politisk indlæg, men fra en person, der var officiel repræsentant for et foretagende, for hvilket ytringsfriheden turde være alfa og omega, gør det udfald, som W. Pedersen kom med, endnu mere absurd.

Som den, der i en avisleder direkte opfordrede til at gennemføre bogbrænding og dermed må siges at være den egentlige ophavsmand til de tilfælde, hvor opfordringen blev ført ud i livet, må også redaktør Waldemar Pedersen påkalde sig vores særlige interesse. Hvordan Waldemar Pedersen var som redaktør, og hvilket avismæssigt bagland han fungerede ud fra, er spørgsmål, der trænger sig på i denne sammenhæng.

For at tage avisen først. Den var grundlagt i Slagelse i 1815, men fik først i 1845 navnet Sorø Amstiden-de. Avisens politiske ståsted blev i 2. halvdel af 1800-tallet Venstre.

Den navnkundige chefredaktør Hans Jensen, virksom på denne post i hele 47 år, fra 1891-1938, gav bladet »sit personlige præg af grundtvigsk dyrkelse af aktivt folkestyre, nationalbevidsthed, frireligiøsitet, folkeoplysning og tolerance«.

Denne karakteristik af den redaktionelle linje ved presseforskeren Niels Thomsen overfører denne også på Jensens efterfølger og svigersøn Waldemar Pedersen, der altså i 1939 var ret ny i chefredaktørstillingen, med den tilføjelse, at *»Vald. Pedersen.. særligt gjorde SAT til et uafhængigt og frygtløst organ på Venstres højre fløj...«*^[23]

Det er utvivlsomt en dækkende beskrivelse, som Niels Thomsen giver her, men én ting går han lidt fejl af, for tolerance var åbenbart ikke det, der altid prægede Waldemar Pedersens tankegang. Den hetzprædikende leder den 1. december 1939, som må siges at være en sensationel,

enestående tilkendegivelse i dansk presses historie, forbigås dog ganske af Thomsen.

Læserreaktioner på opråbet

Skolebestyrer Anders Dolleris, Høng, bakkede måske allerede den 2. december 1939 Sorø Amtstidendes opfordring til bål op, da han skrev, at *»det vilde være naturligt, at det danske Samfund paa passende Maade gav Udtryk for sin Vurdering af hans (Nexø, forf.) Rakkertjeneste... Der er jo flere Maader at gøre det paa.«*¹²⁴⁾ I de følgende dage kom der kun enkelt positiv tilkendegivelse mere, fra en læser i Kolding¹²⁵⁾.

Sorø Amtstidende mødte på den anden side heller ikke nogen åben for-dømmelse fra sine læsere, men det er måske også for meget at forvente, at modstandere ville stå offentligt frem. Opsigelse af abonnementet kunne også være en form for protest, men en sådan reaktion lader sig sikkert ikke længere fastslå.

Lokal modstand

Sorø Amtstidende opfordrede altså offentligheden til at gå til yderligheder, men heldigvis, for den samlede lokalpresses ry, blev idéen straks mødt med modstand fra en anden lokalavis. Det var Venstres Folkeblad for Sorø og Omegn, som dagen efter, den 2. december 1939, betegnede udspillet som *»en moderne Hadets og Foragtens Autodafé«* og i stedet kom med dette råd:



Fig. 7. Artikel i Sorø Amtstidende den 4. december 1939, hvor Magdalene Lauridsen afslører sin ødelæggelse af værker af Andersen Nexø. — Affotograferet v/forf. efter eksemplar på Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn.

»Naar Sorg og Bitterhed over Tidens Ulykker og Menneskers Forvildelse er ved at fylde dit Sind med Had, tag da ned af Reolen f. Eks. »Pelle Erobreren« eller »Ditte Menneskebarn« og lad disse Bøgers Væld af menneskelig Godhed ramme din Sjæl. Af Had og Forfølgelse kommer intet godt.«^{126]}

Har Magdalene Lauridsen set dette synspunkt, har hun i hvert fald ikke ladet sig påvirke af det. Hun gik i aktion samme dag.

De to andre dagblade med relation til Sorø, Sorø Amts Dagblad og Sorø Folketidende, forholdt sig derimod tavse i denne vigtige, indledende fase.

6. Bogbrændingen – som den faktisk fandt sted

At det var Waldemar Pedersens leder, der var motiverende for Magdalene Lauridsens raske handling, ville være indiskutabelt, også selv om vi ikke havde hendes egne ord for det, men det har vi:

»Sorø Amtstidendes Artikel om Andersen-Nexø var som talt ud af mit Hjerte. Det er den rigtige Maade at reagere og protestere paa: at brænde Andersen-Nexø's Værker.«^{127]}

Som tænkt, så gjort. Lørdag den 2. december (klokkeslettet kendes ikke så nøje) gik Magdalene Lauridsen fra sin bolig på Ankerhus den korte strækning hen til Peter Dams Bibliotek, som lå på hjørnet af Slagelsevej

og Peter Dams Vej, og fjernede, som tidligere refereret, alle de Nexø-værker, der var dér.

Af B.T.'s referat forledes man til at tro, at det var Andersen Nexøs samlede produktion, men det var reelt, jfr. nedenfor, næppe flere, end at hun kunne tage dem med sig tilbage til Ankerhus, om ikke i favnen, så vel i en taske eller lignende, for resolut at smide dem i seminariets centralfyrr, der dengang var placeret i en kælder tæt ved forstanderens bolig.

Vi ved endda i et vist omfang, hvilke værker der konkret var tale om. Denne viden kan hentes fra udtalelser fra Lauridsen selv.

Af erklæringer i en avis få dage senere fremgår det med ønskelig tydelighed, at hun i det mindste lod »Ditte Menneskebarn« og »Pelle Erobreren« gå op i luer^{128]}. Det var Nexøs mest kendte værker, som Lauridsen her havde fat i, uden tvivl i den berregnende forvisning, at det også ville have den største effekt! Sandsynligvis var der dog også andre værker af Nexø på Peter Dams Bibliotek, som så røg samme vej som dem.

Det ville være meget naturligt, om hun havde haft en person til at hjælpe sig rent praktisk, både med at bære bøgerne og gå til hånd ved betjeningen af fyret, og det ville ikke overraske, hvis der var andre, der overværede optrinnet, men det var faktisk en enmandsaktion helt uden tilskudere, fremhævede hun selv, og det må stå til troende: *»...jeg vil gerne pointere, at jeg helt og holdent har handlet paa egne Vegne... jeg (tog) personlig Nexø's Bøger og smed dem*

paa Fyret... Der blev hverken holdt Tale eller anden Komsammen i den Anledning.^[29]

Hvordan det så langt senere er blevet til, at begivenheden enten udspillede sig på torvet i Sorø eller i seminariegården og i dette tilfælde fandt sted som en »offentlig afbrænding« »under overværelse af elever, medarbejdere og en række indbudte gæster, heriblandt den lokale presse«^[30], står gådefuldt hen, men det er ikke første gang, at en fjer er blevet til fem høns!

Lauridsen tog altså det fulde ansvar på sig selv, men hun agerede vel at mærke indenfor et system med love og regler, og derfor var sagen heller ikke så problemfri, som hun prøvede at fremstille den i B.T.

Hvordan kan man i det hele taget forklare hendes tilsyneladende egenrådige og under alle omstændigheder bizarre handlemåde? Hvilken slags person var hun? Som Claus Bjørn så rigtigt har påpeget, vil det være meget relevant at »trænge nærmere ind i den mangfoldige og sammensatte skikkelse, som hun *må* have været«, for bedre at kunne forstå hendes hidsigte adfærd^[31].

7. Magdalene Lauridsen - anstifteren

Karriérékvinden

Her skal der blot gives en meget kortfattet redegørelse for Magdalene

Lauridsens liv og levned^[32] indtil den ulyksalige hændelse i december 1939, så det for den læser, der ikke har særligt kendskab til figuren, står klart, hvilken rolle Magdalene Lauridsen spillede i samtiden, ikke bare i lokalsamfundet, men også på nationalt plan.

Hun havde skaffet sig et godt ry som en modig pionér ved i 1902 at grundlægge Ankerhus Husholdningsseminarium på et større areal nord for Slagelsevej lige vest for Pedersborg Sø, den gang en del af Sorø Landsogn, og hendes indsats som udholdende og fremsynet forstander for denne institution fra samme år og frem til efter 1939 aftvang respekt blandt folk landet over såvel som hos politikerne på tinge.

I de første årtier af 1900-årene var der i husholdningssagen næppe noget initiativ, uden Magdalene Lauridsens navn stod bag. Ikke mindst undervisning havde hendes bevågenhed. Således stod hun bag oprettelsen af kommunale efterskoler i husgerning og indførelse af skolekøkkener, men hun var også aktiv politisk. Ikke mindst kæmpede hun for kvindernes valgret op til 1915, og i 1916 blev hun medlem af indenrigsminister Ove Rodes »Overordentlige Kommission«, der skulle give anvisning på løsninger af mangelproblemerne under 1. verdenskrig.

»Mor Magda« blev derfor i disse år et begreb, som var forbundet med stor respekt, og heller ikke i dag kan man frakende hende de fortjenester, hun indlagde sig som forkæmper for husholdningssagen.



Fig. 8. Forstanderinde Magdalene Lauridsen i sine velmagtsdage i 1930'erne, stående i sin gammeldags dragt og med den lige så karakteristiske hovedbeklædning foran Gl. Ankerhus med udsnit af privatboligen t.h. for hende. – Foto i Magdalene Lauridsens arkiv, Ankerhus.

Privatpersonen

Den hidtil gældende opfattelse af Magdalene Lauridsen er særdeles positiv, når lige undtages Claus Bjørns kritiske holdning.

Det er nok Folmer Dam, der bedst har formuleret den gængse opfattelse af »Mor Magda«. Han har karakteriseret sin stedmoder som værende »i bund og grund ægte dansk«, og, fortsætter han, hun havde »en rig, varmhjertet og stærk personlighed«, ligesom hun var »et kristent menneske i ordets bedste forstand – og tillige – og måske netop derfor – en overbevist humanist«^[33]. Af Folmer Dam, som blev sin stedmors efterfølger på forstanderposten, var det nok heller ikke at forvente, at han ville komme med tilkendegivelser, som lavede ridser i lakken.

Folmer Dams afløser, Gustav Nedergaard, som er den i nutiden, der mest indgående har beskæftiget med Magdalene Lauridsens liv og levned, er lige så lidt interesseret i at pille ved Lauridsens glorie. Han giver her gennemgående et positivt billede af hende uden at give en sammenfattende karakteristik af hendes personlighed. End ikke i spørgsmålet om Lauridsens adfærd den 2. december 1939 tør han fælde nogen dom over hende; han kan højst svinge sig op til at hæfte betegnelsen »affære« på bogbrændingen^[34].

Med rette har Claus Bjørn kritiseret Nedergaard for generelt bare at være »konstaterende« i sin skildring af Magdalene Lauridsens mere usædvanlige sider, især som de kom til udtryk i bogbrændingen.

Bjørn peger alternativt på et par kilder, som bidrager til at belyse Magdalene Lauridsens sammensatte person, dels erindringer af landboskolelæreren Chr. Christensen, som indtil sin død i 1921 var en meget nær ven af hende, og dels erindringer af medarbejder i centraladministrationen og senere, fra 1934, amtmand på Bornholm P. Chr. v. Stemmann (1891-1966), som hun mødte på embedsmandsplan i København^[35].

Imidlertid kan man ikke bebrejde Nedergaard for ikke at have benyttet Chr. Christensens erindringer, for det har han faktisk, endda i vidt omfang. Ikke mindst citerer Nedergaard det meste af den ret lange og overvejende positive beskrivelse, som Christensen har givet af hende, bl.a. dette:

»Hun er en ejendommelig, opofrende og virksom Kvinde, alvorlig og dybtfølende...Efterhaanden har jeg faaet Ærbødighed for hende og hendes Virksomhed, hendes Naturel og Maade at arbejde paa.«^[36]

Men netop de kritiske ord om Lauridsen, som Christensen som antydet også kan hæfte på hende, tager Nedergaard ikke med. De er, som følger:

»Hun har følgerlig sine Fejl og Mangler som alle andre; men dem ser man næsten ikke, naar man har lært hende at kende, overfor alle hendes store og gode Egenskaber.«^[37]

Det havde været godt for diskussionen her, om Christensen havde givet eksempler på, hvad Lauridsens negative sider i hans øjne bestod i,

men det har han valgt at afstå fra, utvivlsomt fordi hans bog udkom, mens Lauridsen endnu levede i bedste velgående.

Derimod har Bjørn ret i, at Nedergaard ikke bruger Stemann, men hvis Nedergaard ellers har været opmærksom på Stemann, er det kun forståeligt, at han ikke har brugt ham, for der er ret beset ikke noget videre at hente i hans karakteristisk.

Et sted nævner Stemann således kun Magdalene Lauridsen en passant, og et andet sted betegner han hende som »det elskelige, trofaste og særprægede menneske«^[38]. Det er en karakteristisk, som ikke adskiller sig fra Chr. Christensens. Dennes »ejendommelighed« og Stemanns »særpræget« står for det samme, men for Stemann var Lauridsen altså heller ikke helt almindelig.

Da Stemann desværre lige så lidt som Christensen uddyber, hvad der var særpræget ved Magdalene Lauridsen, selv om hun på udgivelsestidspunktet var død, bliver vi heller ikke klogere på hende den vej rundt.

Oplysninger om Lauridsens personlige og politiske habitus, der kan forklare hendes ekstreme adfærd i 1939, finder vi dog heldigvis andetsteds.

Politisk set var hun iflg. en journalist i samtiden lidt af hvert: »*Hun er født Venstre, har radikale anskuelser, konservative tilbøjeligheder og socialistiske sympatier*«, hvad hun gerne tog til sig^[39].

Men mest af alt var hun liberal eller mere nøjagtigt: hun følte sig stærkest knyttet til partiet Venstre, uden dog på noget tidspunkt at være medlem af partiet. Hvor hun endnu i 1929 erklærede Venstre for sit parti, så kom det i 1930'erne til et brud^[40], men det har ikke røkket afgørende ved hendes tilknytning til den borgerlige del af samfundet i al almindelighed.

Som bekendt var der kredse i den danske højrefløj, der sværmede for nazismen i 30'ernes Tyskland. Der er dog ikke noget som helst, der tyder på, at hun sympatiserede med disse kræfter.

Det hører med til billedet af Magdalene Lauridsen som person, at hun fra 1911-18 havde en ægtemand, Peter Dam (f. 1853 i Rønne og d. 1918 i Sorø), som fra 1905 og frem af politisk overbevisning var radikal^[41].

At være radikal på den tid indebar på visse områder, ikke mindst det forsvarsmæssige, holdninger, som stod i skarp modsætning til Venstres idéer, men i dette tilfælde var de politiske forskelligheder ikke til hinder for en ægteskabelig alliance, hvad der vidner om tolerance – fra begges side.

Tværtimod synes de modstridende synspunkter at være blevet udnyttet til fælles bedste, ikke bare i familielivet, men også og vel især i arbejdet for at fremme virksomheden på Ankerhus, som Peter Dam dog først blev knyttet til i 1912, men til gengæld indførte han straks nye, pædagogiske tilbud, som vi skal se i kap. 8.

Naturligvis var Magdalene Lauridsens drastiske skridt den 2. december 1939 politisk bestemt, men så rabiat var hun normalt ikke, hverken i tanke eller handling, og hvorfor skulle netop hun gå til yderligheder?

Når Lauridsens politiske holdning således ikke alene kan forklare hendes adfærd, så er det så meget mere påtrængende at søge at kaste lys over hendes personlighed, for ikke at sige hende mentalitet. Kan vi komme bag om udtrykkene »ejendommelig« og »særpræget«?

Ét er, at hun i sin ydre fremtoning var umådelig konservativ, altid iført sort kjole med sølvspænde og sort hovedtøj, ude som inde, sådan som det var skik i den jyske familie, hun stammede fra – alene det gjorde hende til en original skikkelse overalt, hvor hun færdedes, men var hendes sind lige så mørkt?

Et ganske interessant udsagn til belysning af dette blev fremprovokeret af netop bålbrændingen i 1939. Det stammer fra en gerningskvinden meget nærtstående person, nemlig steddatteren Karen Blicher Dam (f. 1905 i Nexø, d. 1973), som reagerede spontant på stedmoderens initiativ i et brev til ingen andre end Andersen Nexø selv! Heri står bl.a.:

»Jeg tror De ved, hvem min far var: Peter Dam fra Nexø, og så ved De sikkert ogsaa, at han var en frisindet mand, en hader af diktaturets metoder, og han ville aldrig have tilladt, at den slags skete på hans grund...Min stedmor fru M. Lauridsen, Sorø...er ellers et menneske

af format, men hun er impulsiv og et produkt af traditioner, bondestolt-hed og ufordøjet nationalisme – det er forblindelse, hun har egentligt et varmt hjerte!«¹⁴²¹

I Karen Blicher Dams underligt lidet udnyttede brev gives en mere afslørende analyse af Lauridsens karakter, end den vi kender fra erindringslitteraturen, hvis den da ellers står til troende, men hvorfor skulle den ikke det? Karen Dam giver nemlig også sin stedmoder rosende omtale, så hun var ikke kun ude på at sværte hende til.

I øvrigt var Lauridsen selv noget berørt over, at hun forgreb sig på bogbestanden på biblioteket, der var opkaldt efter hendes egen mand. Hun udtalte nemlig, at det skete, »selv om Peder Dam var Bornholmer ligesom Andersen-Nexø og elskede Bornholm«¹⁴³¹. Lauridsens perspektivering er dog anderledes nostalgisk-uskyldig end steddatterens rammende vurdering af sin far Peter Dam som »en frisindet mand«.

Når talen er om Magdalene Lauridsens mand, Peter Dam, er den måde, som hun blev hans hustru på, heller ikke uvæsentlig for forståelsen af den person, som hun var. Hun forelskede sig i ham, skønt han var tyve år ældre (f. 1853) og i forvejen var gift og far til 4 børn. Det forhindrede ikke de to i at mødes, også så heftigt, at de fik et barn sammen (datteren Margaret), som meget sigende blev født i dølgsmål i England. Det forhindrede dog ikke Peter Dam i at få to børn mere i sit ægteskab med sin første hustru.

Et sådant parforhold, som Magdalene og Peter havde, ville ikke vække særlig megen opsigt i vore dage, men dengang var det særdeles tabubelagt. Det var bestemt ikke noget, Magdalene Lauridsen talte åbent om, og hun undgik senere behændigt at blive konfronteret med spørgsmål om datterens herkomst.

At Magdalene Lauridsen opførte sig, som hun gjorde, vidner bl.a. om, at hun var parat til at blæse på de samfundsmæssige normer, hvis de stod i vejen for hendes egne aspirationer. At Peter Dam på sin side var lige så usædvanlig i sin adfærd, er man tilbøjelig til at glemme, men kan ikke bruges til at bortforklare Magdalene Lauridsens »særpræg«.

Først da Peter Dams hustru døde i 1910, kunne Magdalene Lauridsen, nu i en alder af 38 år, gifte sig med ham. Det skete i 1911. Der kom dog ikke flere børn ud af det skind.

Der er yderligere et specifikt moment af betydning for forståelsen af Lauridsens momentane hidsighed i den konkrete situation i 1939. Det er ikke af personkonstitutionel art, men drejer sig om, at hun, der allerede i 1909 havde gjort sig til banerfører for et nordisk samarbejde på husholdningsområdet, havde fået et nært forhold til Finland gennem sine kontakter til kolleger i landet, ligesom unge derfra kom til Ankerhus som elever eller kursister. De tætte bånd til Finland beskrev hun selv til pressen som en medvirkende omstændighed. Bogbrændingen var, kan man sige, hendes måde at erklære det finske folk sin solidaritet på^[44].

8. Magdalene Lauridsens referenceramme

På samme måde som Waldemar Pedersen ikke bare var en isoleret person, der levede, tænkte og talte i sin egen verden, således skal Magdalene Lauridsens handlemåde også vurderes i lyset af de spilleregler, som på den tid var gældende for »hendes« bibliotek Peter Dams Bibliotek i særdeleshed og for biblioteksvæsenet i almindelighed.

Peter Dams Bibliotek

Først skal vi se lidt nærmere på det bibliotek, som leverede materialet til Lauridsens hævnaktion. Det var som nævnt opkaldt efter hendes mand Peter Dam.

Historikken i dets tilblivelse er den, at han året efter deres giftermål oprettede en børneskole i forbindelse med et forskoleseminarium på den modsatte side af Pedersborg sø, nærmere betegnet i en villa på det sydvestlige hjørne af Peter Dams Vej (vejnavnet besluttet i 1920) og Slagelsevej.

Nogen tid efter hans død i april 1918 indrettede enken i stedet for børneskolen og forskoleseminariet, »efter tilskyndelse fra biblioteksfolk« og til minde om ham ved at »fortsætte hans mangeaarige Oplysningsarbejde«, et bibliotek og desuden en børnehave i det lokale, der tidligere fungerede som skolestue i villaens stueetage^[45], hvilket lokale de to institutioner herefter var fælles om, indtil bibliote-

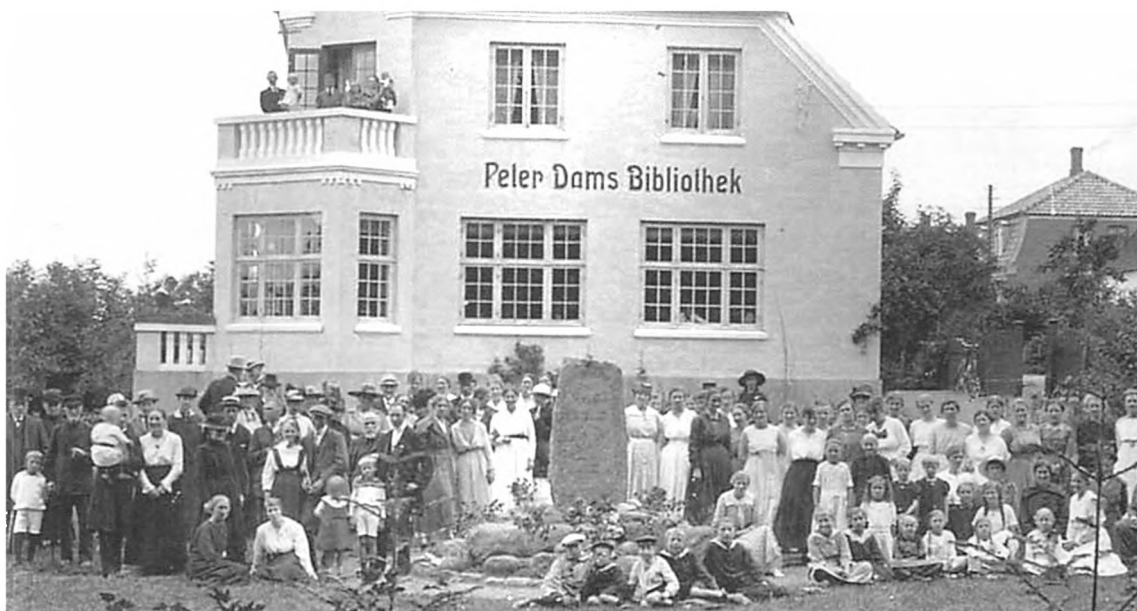


Fig. 9. Peter Dams Bibliotek blev i 1919 indrettet i den villa, hvor han indtil sin død året før havde drevet et forskoleseminarium. Både bibliotek og børnehave blev indrettet i stueetagen, mens der var bolig på 1. sal. Billedet er taget den 31. juli 1919, da man en afslørede en mindesten for Dam. Den endnu bevarede villa er som sådan fra 1909. – Foto i Magdalene Lauridsens Arkiv, Ankerhus.



Fig. 10. Fra læsestuen i Peter Dams Bibliotek, hvor værker af Andersen Nexø, bl.a. fra Peter Dams egen bogsamling, var en del af bogbestanden, men de blev alle brændt af af hans enke den 2. december 1939. – Foto i Magdalene Lauridsens arkiv, Ankerhus.

kets ophør i 1940. (Børnehaven blev nedlagt i 1942).

Grundstammen i biblioteket blev dannet af forskoleseminariets bogsamling og af Peter Dams efterladte, private bogbestand. Hvilke værker der konkret var tale om, udover et stort antal børnebøger, vides ikke med sikkerhed, for en fortegnelse over bogbestanden findes ikke bevarret, men mon ikke skønlitteraturen og faglige emner som samfundsforhold og historie var godt repræsenteret.

Man kan i den forbindelse sagtens forestille sig, at visse værker af Andersen Nexø, såsom Pelle Erobreren, er blevet anskaffet af Peter Dam privat, og at de efter hans død er fulgt med over i det ny bibliotek – for senere at blive brændt af hans enke.

Biblioteket blev taget i brug den 29. juli 1919 (Magdalenes og Peters bryllupsdag) og var i begyndelsen for så vidt Magdalene Lauridsens eller Ankerhus's eget, men det var fra første færd åbent for folk i Sorø Landsogn (hvilket sogn først i 1950 blev sammenlagt med Sorø købstadskommune). Sognebetjeningen blev formaliseret i 1920, da biblioteket søgte og vel også straks fik status som statsstøttet bibliotek.

Bibliotekets officielle formål var »at fremme den almindelige Oplysning ved at give Omegnens Beboere let Adgang til Underretning og Oplysning« med den uofficielle tilføjelse: »... ogsaa på rent faglige Omraader ved Siden af at give god og underholdende Læsning«^{146]}.

Der hersker nogen uklarhed om bibliotekets formelle forhold i begyndelsen af dets eksistens, men efter nogle år kom der officielt styr på det med vedtagelsen den 5. februar 1924 af »Vedtægter for Peter Dams Bibliotek«. De fastslog, at biblioteket var en selvejende institution med egen bestyrelse.

Bestyrelsen bestod af fem medlemmer. Den var en sær blanding af et repræsentativt og et selv-supplerende organ, idet Magdalene Lauridsen var om ikke født, så dog selvskrevet medlem – med ret til at udpege yderligere et af de fire andre medlemmer. Denne person var i bogbrændingsåret 1939 ingen ringere end amtmanden for Sorø Amt Vilhelm Topsøe (amtmand fra 1932-55). Desuden havde Sorø Landdistrikt ret til at udpege eet medlem, hvilket meget naturligt var lig med sognerådsformanden, i mange år, også i 1939, ensbetydende med skræddermester Chr. Richardt, og de sidste to kom fra en støtteforening^{147]}.

Hvem der beklædte formandsposten, forlyder der ikke noget om, men et godt gæt vil være, at det gjorde fru Lauridsen selv.

Omtalte støtteforening blev stiftet i forbindelse med den ny status i 1920 under det officielle navn »Biblioteksforeningen for Sorø Landsogn og Omegn« og havde som hovedformål at »støtte Peter Dams Bibliotek«, d.v.s. skabe mulighed for indkøb af bøger, men den kunne også gennem repræsentation med 2 personer i bibliotekets bestyrelse påvirke dettes daglige drift.

Den ene foreningsrepræsentant var formentlig fra begyndelsen af eller i det mindste siden sidst i 1922 og helt frem til bibliotekets ophør Folmer Dam, og den anden var fra tidligst maj 1926 og lige så længe, som Dam sad, Agnes Eliasson.

Begge var de personer, der var meget stærkt knyttet til Magdalene Lauridsen, Folmer Dam som sted-søn (f. 1895 i Rønne, d. 1973 i Sorø) og Eliasson som hendes lillesøster (f. 1883 i Astrup, d. 1973), men ikke nok med det.

Folmer Dam, der var husholdningslærer ved seminariet, overtog i 1931 villaen, hvor Peter Dams Bibliotek havde til huse. Han og hustruen havde allerede i 1929 lejet sig ind på 1. salen. Stueetagen udlejedes nu af Folmer Dam til biblioteket, henholdsvis børnehaven.

Agnes Eliasson havde hendes storesøster ansat som den første bibliotekar ved Peter Dams Bibliotek, selv om Agnes' professionelle baggrund var den, at hun var gartneruddannet og havebrugskandidat. Formentlig var hun i forvejen ansat i disse egenskaber ved Ankerhus. Pr. maj 1926 var hun dog blevet afløst som bibliotekar af Sigurd Strangen, hvorfor hun herefter var i sin gode ret til at indtræde i bestyrelsen^[48].

Til bibliotekets pasning blev altså ansat en bibliotekar på deltid, og aflønningen og de øvrige driftsudgifter blev dækket af tilskud fra forskellig side. Landsognet bidrog med et symbolsk beløb, som gerne lå på 50 kr. årligt, mens hovedparten blev ydet af Magdalene Lauridsen per-

sonligt og Ankerhus Husholdningsseminarium i skøn forening. Men der var en væsentlig tilskudsyder mere: den danske stat.

Da Lauridsen i B.T. den 5. december 1939 forsvarede sin egenmægtige handling med bl.a. følgende argument, at »*Peder Dams Bibliotek er en selvejende Institution, som oprettholdes ved et Tilskud fra mig og mit Seminarium*«^[49], da fortav hun aldeles, at biblioteket allerede i 1920 var kommet med i den såkaldte Biblioteksordning og således var berettiget til at modtage et årligt driftstilskud fra staten – forstået som modydelse for bibliotekets betjening af landsognet^[50]. På den anden side var det lokale bibliotek så også forpligtet af lovgivningen for biblioteksvæsnets i Danmark.

Bestyrelser og bibliotekar

Så frie beføjelser i forhold til Peter Dams Bibliotek, som Magdalene Lauridsen gav det udseende af, at hun havde, var en let omgang med de virkelige forhold. Både på det lokale og det nationale plan var der visse bindinger.

For det første var der en bestyrelse for Peter Dams Bibliotek. Skulle den ikke spørges først i tilfælde af en så usædvanlig handling, som den Lauridsen præsterede? Jo, det skulle den vel principielt. Men i givet fald var det en formsag, al den stund Lauridsen selv var formand og var vant til at få sin vilje. Havde hun i den aktuelle sag følere ude hos kolleger i bestyrelsen, har hun nok ikke



Fig. 11. Portræt af forfatteren Sigurd Strangen, som fra sommeren 1925 var daglig leder af Peter Dams Bibliotek og tilsyneladende på ingen måde blandede sig i Lauridsens mærkværdige dispositioner den 2. december 1939.

mødt modstand af betydning, men sådanne kontakter bliver det nok aldrig muligt at fastslå.

Repræsentanterne for myndighederne i biblioteksbestyrelsen, i 1939, d.v.s. Topsøe og Richardt, kan nu næppe have været særlig tilfredse med Lauridsens fremfærd, da de erfarede den. De tog dog på den anden side ikke offentligt afstand fra den, hvad der er nok så tankevækkende.

Det er endvidere nærliggende at forestille sig, at Lauridsen ville un-

derrette sin bibliotekar, inden hun skred til værks. Men igen: vi ved intet om det.

Det er heller ikke meget, vi ved om Strangen som person, da han af Lauridsen blev ansat som bibliotekar pr. maj 1926, men han har givetvis ligget på linje med hendes livs- og samfundssyn, siden hun antog ham.

Af profession var Sigurd Strangen uddannet i gartneri og frøavl. Hans biblioteksmæssige kvalifikationer begrænsede sig til et statsligt bibliotekskursus af en måneds varighed i 1925, et job som elev ved Kalundborg Bibliotek i to måneder og et assistentjob ved Peter Dams Bibliotek fra juli 1925.

Desuden påbegyndte han en karriere som forfatter. Før 2. verdenskrig begik han nogle ret populære børnebøger i eget navn eller under pseudonym (Gyrithe Storm), men han blev først kendt som novelle- og romanforfatter efter krigen.

Hans skudsmål som bibliotekar i Sorø var dog bestemt ikke det bedste: »...Sigurd Strangen (er) en fuldkommen umulig Mand til denne Virksomhed«. Desuden: »...Sigurd Strangen er mere Spejderfører, Forfatter og Gartner paa Ankerhus, end han er Bibliotekar paa Peter Dams Bibliotek, d.v.s. at Staten yder Bidrag til Opretholdelse af Virksomheder, der ikke vedkommer Biblioteket.«

Disse barske konstateringer, som Bibliotekstilsynet slog fast i maj 1930¹⁵¹¹, og som i voldsom grad indikerer rene ulovligheder, fik på den

anden side ikke nogle konsekvenser for statsstøtten, da den fortsatte uforandret de følgende år.

På ovennævnte baggrund må vi sige, at var bibliotekaren Sigurd Strangen blevet rådspurgt eller bare adviseret af sin chef, havde han nok ikke haft de store betænkeligheder eller lyst til opponeren.

Den lokale støtteforenings holdning behøvede Lauridsen lige så lidt at tage i betragtning, for med dens repræsentation i biblioteksbestyrelsen var den taget i ed.

Forholdet til seminariet

Det er desuden ikke uden relevans at inddrage Magdalene Lauridsens status som forstander for det landskendte Ankerhus Seminarium. Her kan man f.eks. så udmærket spørge, om Lauridsen, trods hendes gennem årene oparbejdede magtfuldkommenhed ikke var underlagt visse formelle hensyn?

Herom gælder det meget væsentlige, at seminariet få måneder før bogbrændingen, i april 1939, var blevet omdannet til en selvejende institution, men denne formelle ændring betød ingen forandringer i ledelsesforholdene på stedet. Forstanderen gav ikke sådan tøjlerne fra sig, så også på den post havde hun fat i den lange ende.

Til en begyndelse var der faktisk ingen bestyrelse, men bare et »raadgivende Udvalg«, sammensat af trofaste medarbejdere, herunder hendes

ovennævnte søster Agnes Eliasson og stedsønnen Folmer Dam. Som forstander tiltog Lauridsen sig i praksis rettigheder, som var hun formand for udvalget¹⁵²⁾. Nej, fra den kant var der virkelig intet at frygte!

Derfor kan Magdalene Lauridsen godt have haft overvejelser i retning af, at hun ved sin fremfærd kunne skade det renommé alvorligt, som hun havde skaffet sin institution gennem mange års ihærdig indsats. I givet fald har hun selv affejet sådanne betænkeligheder!

Juridiske formalia

a) Lokale vedtægter og reglement

Uanset Magdalene Lauridsens sikre position på Ankerhus og som biblioteksformand var der visse bestemmelser af juridisk art på biblioteksområdet, som hun – på papiret – var bundet af.

Rent lokalt gjaldt der for det første visse regler for brugen af Peter Dams Bibliotek. De var blevet nedfældet af bibliotekets bestyrelse i løbet af 1922 og trådte i kraft den 1. december dette år i det førnævnte »Reglement«, bestående af 10 paragraffer.

Heri blev det bl.a. foreskrevet, at »Bøgerne skal hentes og bringes velindpakkede, og Laaneren er pligtig til at erstatte de Bøger, der ødelægges eller bortkastes«!¹⁵³⁾

For det andet forholdt det sig således, at bibliotekets bestyrelses virksomhed var omfattet af det sæt vedtægter, som bestyrelsen havde vedtaget den 5. februar 1924 og derpå var blevet godkendt af Biblioteksdirektøren. Heri siges det klart, at »Bestyrelsen er ansvarlig for Bibliothekets Drift« (§ 2)¹⁵⁴¹.

b) Den nationale bibliotekslovgivning

I og med, at Peter Dams Bibliotek modtog statsstøtte, primært begrundet i den adgang, som beboerne i Sorø Landsogn og omegn fik til det, var det naturligvis på den anden side underkastet statens overordnede lovgivning på området og omfattet af statslig kontrol og revision.

De statslige vilkår for biblioteksdrift, som de var gældende i 1939, gik tilbage til den d. 31. marts 1931 af Landstinget vedtagne lov om statsunderstøttede biblioteker, revideret ved lov af 7. april 1936¹⁵⁵¹.

Lovens primære formål var at fastsætte kriterierne for udløsning af tilskud fra staten og for størrelsen af dem. Bortset fra det økonomisk grundlæggende krav, at et lokalt tilskud på minimum 75 kr. årligt var forudsætning for et statsligt tilskud, var det et vigtigt krav, at udlån skulle være gratis eller ske »mod et mindre årligt Vederlag« (§ 2d).

Loven rummede desuden bestemmelser omkring vedtægter, arbejdsplan og beretning. Deri var der stil-

let forholdsvis begrænsede krav og kriterier, så dem kunne Peter Dams Bibliotek godt leve op til.

Heller ikke de mere udpenslede specifikationer i den lidt senere udarbejdede bekendtgørelse¹⁵⁶¹ vedr. opfyldelse af lovens paragraffer var uoverkommelige.

Med hensyn til udlån af bøger blev det bl.a. foreskrevet, at »beskadede eller bortkomne Bøger skal erstattes af Laanerne«. Men det var en gammel forskrift, som Peter Dams Biblioteks reglement fra 1922 som bemærket tog hensyn til.

Den mulighed, at nogen skulle få lyst til at ødelægge bøger ved f.eks. at smide dem på bålet, blev end ikke strejft i den samlede lovgivning. Noget sådant var utænkeligt i 1931, men bare to år senere blev fænomenet til barsk virkelighed i det nazistiske Tyskland.

Da 1931-loven skulle revideres på ny i løbet af 1936, havde lovgiverne mulighed for at tage ved lære af de uhyrligheder, som var hændt i Tyskland i mellemtiden, men gjorde de det? Nej. Emnet blev ikke engang diskuteret i det forberedende lovarbejde. Det færdige lovforslag blev »med nogle mindre væsentlige Ændringer« ophøjet til lov den 7. april 1936¹⁵⁷¹.

Peter Dams Bibliotek modtog det lovhjemlede tilskud fra staten år efter år, både før 1931 og efter, også selv om driften af det – både sagligt og fagligt – ikke altid var i den bedste orden, ja, ligefrem i længere el-

ler kortere perioder var på kanten af loven⁵⁸¹.

Her skal de mærkværdige forhold ikke belyses nærmere, men det skal bare slås fast, at staten i håndteringen af problemerne viste sig fra sin pæneste side. Men kunne staten i december 1939 stiltiende se på, at bøger fra et statsunderstøttet bibliotek ligefrem blev brændt?

9. Bogbrændingen i et danmarkshistorisk perspektiv

Inden dette spørgsmål besvares, kan det være relevant at sætte Sorø-bogbrændingen ind i det rette indenlandsk historiske perspektiv.

At der blev bøger brændt af i Sorø i 1939, var virkelig på den tid et sær-syn, som da også vakte opsigt landet over, men det var så langt fra noget nyt i Danmarkshistorien. Det var set før, men det var længe siden, der havde foregået noget lignende. Vi skal faktisk helt tilbage til 1600-årene for at finde konstaterbare fortilfælde.

Højest sandsynligt har bogbrænding i Danmark sine historiske rødder i middelalderen, d.v.s. da den katolske kirke styrede alt åndsliv, men iflg. den nyeste forskning ophørte sådanne bogbrændinger, der havde karakter af officielle manifestationer, ved Reformationens komme i 1536.

En ny og voldsommere udvikling kom ca. 100 år senere, da den lutherske ortodoksi havde vundet indpas. Sjællands biskop Jesper Brochmand

lyste således i 1639 alle trolddomsbøger i kuld og køn. Om brænding virkelig fandt sted, er dog uvist.

Den første, bevislige bogbrænding var af ganske privat art. Den skyldtes en bogforlægger i København, som i 1644 smed eksemplarer af en forkættet, religiøs bog på bålet. I 1660- og 70'erne spøjte trusler om bogbrænding igen, og det blev også effektueret mindst én gang i 1677, nemlig da en bog om polygami skulle udryddes.

Med Enevældens indførelse i 1660 og med den forfatningsmæssige basis for den gennem Danske Lov i 1683 blev bogbrænding endog legitimeret i den ny sags tjeneste. Det bestemtes nu, at skrifter, som »kunne have Udseende til noget Oprør eller imod Kongens Høyhed, eller anden Ulempe foraarsage«, skulle »ved Bødelen offentlig paa Ilden kastis och opbrændis«, men stadig blev også bøger af afvigende religiøst indhold afbrændt, nu i henhold til en særlig kongelig resolution.

De offentlige bogbrændinger, der fandt sted i nyere tid, kunne dog ikke i samme grad som i middelalderen i sig selv virke effektivt i bekæmpelsen af udbredelsen af truende tanker, men formålet var det samme: at statuere eksempler, som kunne virke afskrækkende på kritikerne af samfundet og kirken⁵⁹¹.

Om der videre frem i 1700- og 1800-tallet forekom gentagelser herhjemme af bogbrændinger, er ikke noget, som findes dokumenteret. Var der sket noget på et officielt grundlag, havde det kastet spor af

sig, hvorimod det ikke helt kan udelukkes, at private hævnaktioner har fundet sted uden at være blevet nedfældet i annalerne.

Efter en pause på mere end 200 år kunne en ny bogbrænding herhjemme, være sig nok så lille, ikke undgå at vække opmærksomhed, og det gjorde den i Sorø i 1939.

10. Mediernes reaktioner

Sorø Amtstidende

Selv om Houmann også har skildret, hvad der videre skete efter bogbrændingen i Sorø, herunder ikke mindst pressedækningen af den^[60], så er det gjort både så lemfældigt og ustruktureret, at omtalen af sagen i aviserne, både lokalt og nationalt, fortjener en nærmere redegørelse her.

Da Magdalene Lauridsen havde brændt bøgerne, kontaktede hun, som anført i kap. 6, Sorø Amtstidende, tydeligvis stolt over, at hun havde ladet handling følge på W. Pedersens ord. Derfor var det også dette dagblad, der som det første kunne skrive om udåden.

Hun henvendte sig til avisen med nyheden den efterfølgende mandag (den 4. december 1939), formentlig senest omkring middagstid, så avisen kunne bringe den den samme dag, men i betragtning af, at avisen havde fået en positiv reaktion på sin

opfordring, blev nyheden sat underligt beskedent op.

Den kom så langt fra på forsiden, men tryktes som en mindre, eenspaltet artikel under overskriften »*Eksempel til Efterfølgelse*« og med underoverskriften: »*Peder Dams Bibliotek har brændt sine Andersen-Nexø-Bøger*«. Artiklen var dog anbragt som den første nyhed i fællesstoffet (for Sorø Amt) under »Læsekredsen« og altså ikke som en almindelig, lokal nyhed i Sorø-afsnittet længere inde i avisen.

Avisen var ellers meget tilfreds med initiativet i Sorø, men den så altså, som fremhævet straks i overskriften, meget gerne »*Handling andre Steder ogsaa*«! Man kunne simpelt hen ikke være bekendt at have denne forfatter stående i sin reol, fastslog avisen igen^[61].

Avisens redaktør pustede således til ilden, og der fandt da også andre bogbrændinger af Nexø-bøger sted de følgende dage forskellige steder i Vestsjælland, men de var af mere eller mindre privat karakter. Peter Dams Bibliotek var og blev det eneste bibliotek i Sorø Amtstidendes eget geografiske dækningsområde, der fulgte W. Pedersens parole. Hverken det kommunale bibliotek i Sorø eller dem i de andre købstæder i Sorø Amt tog avisens opfordring alvorligt. På den måde kan avisen ikke siges at have haft nogen større succés^[62].

Den øvrige lokalpresse

Venstres Folkeblad reagerede på meddelelsen om bogbrændingen i Sorø Amtstidende ved dagen efter (5. dec.) at gentage: *»...af slig Intolerance kommer intet godt. Tværtimod er jo Intolerancen en af de store Drivkræfter, som fører Europa mod Undergangen«*, og ellers citerede avisen Kristeligt Dagblads leder samme dag^[63].

En tredje lokalavis i Sorø på den tid var Sorø Folketidende. Som Venstres Folkeblad bragte den nyheden om bogbrændingen i udgaven for 5. december under overskriften: *»Andersen-Nexø's Bøger brændt paa Baalet!«*^[64] Sorø Folketidende kommenterede ikke Waldemar Pedersens opildnende agitation, men forholdt sig ganske neutralt til sagen – der var ingen fordømmelse, men heller ingen begejstring knyttet til artiklen.

Sorø Amts Dagblad tog diskret og indirekte afstand fra bogbrændingen ved i en leder, der gjorde rede for Nexø's bagvaskelse af den finske nation, at påpege, at den opståede vrede mod Nexø gav sig *»mange, ogsaa ejendommelige Udslag, saaledes ogsaa nogle, der tangerer de let hysteriske med at arrangere Balfærd paa hans Bøger«*^[65].

Midtsjællands Social-Demokrat kommenterede kun i overskriftsform, at *»Andersen-Nexø brændemærkes«*, og gengav derpå nyheden, som den stod at læse i Sorø Amtstidende dagen før, og refererede til sidst, at amtstidenden opfordrede til flere bogbrændinger – uden at tage afstand fra det^[66].

Lokalpresse andre steder

Uden for Sorø Amts grænser var det vist begrænset, hvad lokal presse gjorde ud af Sorø-bogbrændingen. Indtil videre kendes der kun til kommentarer i aviser i Roskilde.

»Frys dem ud« var overskriften på en leder om kommunisterne i almindelighed og Nexø i særdeleshed i Roskilde Dagblad den 9. december 1939, hvori det bl.a. hed:

»Hans uværdige og udanske Optræden i det finske Spørgsmaal har med Rette rejst Harme i det danske Sind. Det har ført til, at man paa sine Steder – efter daarligt Eksempel sydfra – har kastet den verdensberømte Forfatters Værker paa Baalet. Men den Reaktion er ikke mere formaalstjenlig end en Opløsning af Partiet vilde være... Lad Andersen-Nexø skrive, men læs ham ikke. Frys dem ud og lad Tiden og ikke Baalet fortære deres Arbejde.«^[67]

Og Roskilde Avis bragte også en leder den 11. december 1939 under titlen: *»Ordene, hvormed Andersen Nexø forraadte Finland«*^[68], men som titlen indikerer, var denne leder blot lig med lederen i Sorø Amts Dagblad den 9. december 1939.

Andre lokalaviser (jfr. Houmann 1967, s. 78) kunne være frekventeret og refereret her, men det ville ikke ændre ved helhedsindtrykket af en provinspresse, som faktisk stort set undsagde Sorø Amtstidende.

Landspressen

Havde omtalen af bogbrændingen været begrænset til Sorø Amtstidendes undseelige artikel, er det ikke så sikkert, at den var gået over i historien.

Godt nok kunne Politiken samme dag, som Sorø Amtstidende offentliggjorde bogbrændingen, med denne avis som kilde, kolporteret gennem en meddeler i Sorø, bringe en lille artikel om affæren under overskrifterne: »Autodafe over Andersens-Nexø. Hans Bøger brændt paa Bibliotek i Sorø«¹⁶⁹.

Rigtig landsdækkende opmærksomhed fik affæren dog først, da B.T. viderebragte nyheden tirsdag den 5. december 1939. B.T. gjorde det ikke overraskende på den sensationelle måde, som altid har været kendetegnende for avisen, at den slog begivenheden stort op i en to-spaltet artikel med en to-linjet overskrift samt med foto af Andersen Nexø¹⁷⁰.

Til avisens ros skal siges, at artiklen var bygget op omkring et interview med Magdalene Lauridsen, som vi tidligere har refereret fra, et interview, hvis indhold i dag er så historisk værdifuldt, at uden det ville myter fortsat kunne trives uden chance for at blive afsløret. Hvad avisen derimod behændigt undlod, var at tage selvstændig stilling til sagens kerne.

Men det kan nok være, at nogle af de seriøse, landsdækkende aviser herefter tog sagen op, og det endda på lederplads.

Der var redaktør Helweg-Larsen på Kristeligt Dagblad, der lagde ud, og han var anderledes klar i mælet end B.T., og det var ikke til Lauridsens fordel. Han skrev således med direkte reference til Waldemar Pedersens opråb:

»Kætterbaal bringer sjældent noget godt med sig...Vi er enige med vor liberale Kollega i Udgangspunktet, men vi er uenige i Konklusionen. Baal og Brand er ikke et frit Lands værdige Svar paa de Andersens Nexø'ske Forvildelser.«¹⁷¹

Under den noget misvisende overskrift »Heksebaal i Sorø« sluttede Politikens lederskribent den 6. december 1939 sig til de kritiske røster: Vel havde Nexø mistet sin politiske dømmekraft, men det kunne ikke legitimere afbrænding af hans bøger, og ånden i dem ville alligevel overleve. I øvrigt sammenlignede avisen som den første flammerne i Sorø med de nazistisk arrangerede autodaféer i Tyskland i foråret 1933¹⁷².

Noget sent i forløbet tog også Social-Demokraten officielt afstand fra bogbrændingen. Det skete i en leder den 10. december 1939, hvor det bl.a. blev fastslået, at »det er en daarlig Idé at ville brænde Nexø's Bøger«¹⁷³.

Af større dagblade var det i grunden nok kun Berlingske Aftenavis, der tog parti for Sorø Amts Tidendes opråb, hvis man ellers kan tolke en leder, som redaktør Nic. Blædel skrev om Pedersens forslag, i den retning, og det kan man nok, desværre.

Idet han samtidigt vendte sig imod Politikens standpunkt, skrev han meget ironisk:

»Et Blad foreslog, at Martin Andersen Nexø's Bøger skulle brændes... Har man kendt Mage, det er jo Kæterbaal, det er Middelalder i vor saa oplyste og saa frisindede Tid, og den moderne og liberale Kulturs Lederskrivere paapeger med et Dusin almindelige Sandheder og aldeles overbevisende Platituder, at dette Forslag aabenbart strider imod Tidens humane Aand...Hvor er det sandt, hvor er det rigtigt set, hvor er det et fint Udtryk for ægte dansk Frisind, at der saa klogt tages Afstand fra denne Røst fra Middelalderen. Naturligvis, og saa kommer dog fra denne Røst et Raab, der løfter sig over alle Selvfølgeligheder, og som... vil udtrykke Ærlighedens Foragt for den nordiske Friheds og den nordiske Kulturs Højforræder.«^[74]

Blædels synspunkt er på overfladen et både-og, men i grund og bund forsvare han kollegaen Waldemar Pedersens udspil, og det kan godt undre, når man ved, at Blædel om nogen på den borgerlige fløj i 30'erne bekæmpede nazismen og alt, hvad den stod for, men i anti-kommunismens navn kunne han åbenbart acceptere næsten hvad som helst^[75].

Konklusionen på de andre dagblades reaktion må da være, modsat det af Houmann fremførte synspunkt, at Sorø Amtstidendes holdning ikke mødte tilslutning hos andre bortset fra Berlingske Aften, men tværtimod blev kritiseret vidt og bredt^[76].

Efterhånden døde bål-artiklerne ud, og begivenheden trådte lidt efter lidt helt i baggrunden i den offentlige debat, men for Nexø havde den længerevarende virkning (jfr. kap. 11).

Udenlandsk presse

Senest den 5. december 1939 blev Sorø Amtstidendes flammende opråb endog gengivet i en udenlandsk avis, nemlig Stockholm-avisen »Aftonbladet«, som sympatiserede med tanken^[77].

11. Enkeltindviders reaktioner

Reaktioner for og imod blandt menigmand

Bortset fra, at eksemplet i Sorø smittede og inspirerede til lignende overgreb visse andre steder i landet i den følgende tid, kan de personer, der i den følgende tid *offentligt* direkte eller indirekte støttede Magdalene Lauridsens handling, tælles på en hånd, jfr. nedenfor.

Der var dog også en enkelt eller flere personer, som henvendte sig pr. brev til Nexø med besked om, at nu havde man afbrændt bøger af ham. Således skrev en lærer i Eskildstrup om et tiltag hjemme hos ham, hvor det var familiens vaskekedel, der blev bøgernes endestation^[78].

På den anden side blev afstandtagen fra bogbrændingen også givet til kende, enten offentligt eller privat i korrespondance med Nexø. Meget naturligt var det især partifæller til Nexø, som stod for denne linje.

Det var nu ikke fordi, det var alle kommunister, der som Nexø forsvarede Sovjetunionens skridt mod Finland. Der var endog dem, der meldte sig ud af partiet af samme årsag.

Den måske mest prominente udmeldelse kom fra litteraturforskeren Elias Bredsdorff (1912-2002), men for ham kunne Nexøs forsvar af Sovjetunionens adfærd på ingen måde retfærdiggøre forfølgelsen af ham som forfatter:

»Det er oprørende at se den pogromstemning, der breder sig i landet, hvor man sågar begynder at brænde Martin Andersen Nexøs værker på bålet. Skønt jeg altså ikke længere er enig med Andersen Nexø i hans vurdering af den finske situation, ved jeg, at hans personlige hæderlighed og retsindighed i hvert fald er hævet over enhver tvivl, og jeg ved, at ingen i skrift og tale i de sidste ti år har gjort mere for netop det finske FOLK end Martin Andersen Nexø.«^[79]

Polarforskeren og forfatteren Peter Freuchen (1886-1957), der var socialdemokrat, ytrede i et brev til Nexø den 6. december 1939 sit kraftige mishag over den behandling, Nexø blev til del:

»Jeg er ikke enig med dig i dit politiske syn. Men jeg føler trang til at skrive til dig i anledningen af de ha-

defulde angreb, du er genstand for fra mange sider. I gaar saa jeg, at et bibliotek havde brændt dine bøger, fordi du var en pest og kun bestod af djævelskab. Nu ved jeg, at din gamle kampsjæl vel varmer sig ved dette. Og jeg ved ogsaa, at du er klog og sikkert smiler over dette.«^[80]

Flere andre blandede sig offentligt i debatten om bogbrændingen, da samme Peter Freuchen senere i december 1939 gav anledning til det. I et længere indlæg i Politiken, hvor Freuchen nu offentligt gik i brechen for Nexøs ret til at modtage digtergænge af staten, kommenterede han igen Sorø-bogbrændingen, nu på denne måde:

»Jeg tager Afstand fra Nazismens Metoder med Brandbaal og Nægtelse af at læse Bøger, der engang har bragt Verden et Skridt fremad. Statens Biblioteker har tidligere slidt Nexøs Bøger op, skulde de nu pludseligt være en Pest og kun til Skade? En Husholdningsskole og en Præst (jfr. nedenfor, forf.) har brændt disse Bøger. Naa ja, større Skade led Nexø vel ikke derved. Hvordan det gik disse personer i Folks Omdømme, ved jeg ikke.«^[81]

Freuchens bemærkninger fik flere læsere til at reagere på forskellig vis. Pastor Otto Paludan (1905-80) i Børglum tilsluttede sig Freuchen helt og holdent og sagde klogt om bogbrændings-spørgsmålet: *»De ellers kun latterlige Baal paa Nexøs Værker kan i denne Tid være et farligt Symbol«.*

En overlærer Vilhelm Hansen var enig i, at det var *»uverdigt og taa-*

beligt at anstille Autodafeer paa Digterens Bøger», men han havde ikke noget imod, at Nexø blev ramt på pengepungen.

Anderledes kritisk indstillet overfor Freuchen var forfatteren Johan Wøller (1878-1967), som både ville nægte Nexø statstilskud og forsvarede bogbrændingen:

»Hvad det at brænde hans Bøger angaar, saa er det jo en rent symbolsk Handling, uden mere direkte praktisk betydning... og der er i bogstaveligste forstand noget varmende og ildnende ved den« (sic!)^[82].

Nexøs reaktion

Hvordan de første dages virak omkring bogbrændingen påvirkede Nexø, ved vi udmærket fra en artikel, han skrev til det kommunistiske dagblad »Arbejderbladet«. Heri hudfletter han dem, der har angrebet ham for hans holdning til finlands-situationen, mens han – på papiret – tager anderledes let på afbrændingerne af hans bøger, ja, nærmest gør grin med dem:

»Et Lyspunkt midt i det hele er Pyromanien, jeg uden at ville det har kaldt til Live i Landet. Tænk at ellers pæne Danskere kan omgaas saa let-sindigt med Ild. Den Pyromane Syge synes at være opstaaet i Kredse, der nedstammer i lige Linje fra Grundtvigianismen...Et Lyspunkt er det; Kætterbaalene kaster en Glans over det hele...Nej, maa jeg be om at faa Bøgerne brændt – jeg har ligefrem moralsk Krav paa det ud fra den

Mentalitet, der hersker paa Bjerget i Øjeblikket...Noget af det første Det tredje Rige foretog sig var at brænde mine Bøger; det er altsaa anden Gang den Ære overgaar mig. Men denne Gang skulde det gærne gaa helt rielt til og ikke som i Nazityskland, hvor mine Bøger efter en vis Tids Forløb dukkede op igen, steg af Asken som den Fugl Fønix saa at sige, blot med den Forskel at de nu var honorarfrie...Brænd dem, men for Guds Skyld grundigt saa de ikke dukker op igen. Den Dag kommer jo alligevel, da I maa ty til dem igen, og sikke jeg og mine saa skal svælge i ny Oplag!«^[83]

Tilsyneladende var Nexø ikke skræmt af begivenhederne, selv om de fik ham til at mindes autodafeerne i Tyskland seks år tidligere. Dog ville eller turde han ikke udadtil bringe de danske bogbrændere på linje med de nazistiske »pyromaner«, hvad han ellers politisk nok kunne have slået mønt af, men er hans galgenhumor ikke bare et udslag af, at bogbrændingerne i bl.a. Sorø var så uautoriserede og amatøragtige i udførelsen, som de var? Og så kan man ikke lade være med at tænke på Freuchens lidt drilske hip i brevet til Nexø den 6. december 1939!

Men netop i et svar på dette brev afslører Nexø, hvad han egentligt mener om det hele. Han skriver:

»...dit Haandslag var det første og derfor saa varmende, det er tilmed det eneste jeg har faaet fra en Kollega...Den hele Kampagne imod mig lugter dog ikke saa lidt af Nazisme – ogsaa bortsét fra Kætterbaalene.«^[84]



Fig. 12. Magdalene Lauridsens appel i Sorø Amtstidende den 8. december 1939 om at stoppe hævnaktionerne imod Andersen Nexøs værker. – Affotograferet af forf. efter eksemplar på Lokalthistorisk Arkiv for Sorø og Omegn.

Nexø tog det altså alvorligt nok, og selv mere end to år senere sad bogbrændingerne stadig dybt i Nexøs sind. Det ser man af et brev til partifællen, forfatteren Hans Scherfig, da Nexø (sammen med forfatterkollegerne Soya og Hans Kirk) endeligt blev frataget statsunderstøttelsen: »... morsomt nok vækker dette Angreb mere Forargelse baade ude i Offentligheden og blandt de Intellektuelle end Finlandshetzen og Bogbaalene«. ¹⁸⁵¹ Og det synspunkt er der, hvad bogbålene angår, desværre en hel del om.

Med bemærkningen om grundtvigianisme i artiklen i Arbejderbladet sigter Nexø klart nok ikke mindst til Lauridsen, og som vi har set, gjorde han det på en måde med rette, da hun var præget af denne -isme, men den grundtvigianske livsholdning var nu ikke udslagsgivende for Lauridsens adfærd i det konkrete tilfælde, og så stod hendes familie heller ikke helt bag hendes besynderlige disposition.

Familie tog afstand

Som nævnt i kap. 7 kom undsigelsen af Magdalene Lauridsen fra hendes steddatter Karen Blicher Dam, som indleder det tidligere citerede brev med disse ord:

»Jeg er rasende og meget ulykkelig over, at min fars bibliotek er blevet skueplads for en bålferd over Deres bøger.« ¹⁸⁶¹

En mere klar og velkommen sympatierklæring end denne kunne Nexø næppe få. Dog undlod han diplomatisk at udnytte den i den videre debat, men han sendte Karen Dam en takkeskrivelse den 19. december 1939. Dette brev eksistens kendes desværre ikke i dag. ¹⁸⁷¹

Magdalene Lauridsens tilbagetog

Få dage efter at have flammet af raseri forsøgte Magdalene Lauridsen at lægge en dæmper på sine omgivelser ved igennem Sorø Amtstiden-

de (for 8. december 1939) at komme med følgende opfordring med en lidt kluntet indledning:

»Nu vi, i Overensstemmelse med manges Opfattelse, har givet Udtryk for, har protesteret imod at man skal have Lov til i Frihedens og Kulturens navn at tilsidesætte al Menneskelighed, forraade Land og Frænder, vil jeg sige: Lad det saa være nok, lad Andersen-Nexø være ude af Betragtning og Ditte Menneskebarn leve i Fred.«

Denne opfordring blev citeret i Vestres Folkeblad dagen efter, hvor avisen tilføjede:

»Naar Fru Lauridsen nu slaar kontra...da maa det være Udtryk for, at hun ved nærmere og roligere Eftertanke er kommet til anden Erkendelse og ønsker snarest at faa slukket den Ild, Sorø Amtstidende og hun selv antændte. Dette hilser vi med Glæde, og vi haaber, Slukningsbestræbelserne maa lykkes.«^[88]

At hun ligefrem skulle være kommet til »anden Erkendelse« eller have »angret« sin handling^[89], er vel så meget sagt. En holdningsændring fremgår ikke af de besindende ord den 8. december 1939, og det er heller ikke på nogen måde fortrydelse, der præger hendes korte omtale af hændelsen i årsskriftet for Ankerhus, som udkom højst 3 uger senere^[90].

Her gentager hun indlægget i Sorø Amtstidende den 8. december 1939, men anfører forinden som forklaring på dette avisindlæg følgende:

»Det er vel navnlig i alvorlige Tider, man synes der maa handles, som der tales og føles – at man maa tage Standpunkt. I stærk Følelse deraf, syntes jeg, at Sorø Amtstidende havde saa afgjort Ret, da Bladet hævdede, at nu maatte Nexø-Andersens Bøger ud af vore Biblioteker, efter at han igennem sine Udtalelser havde givet Rusland Vaaben i Hænde mod Finland, Norden og sit Land, og jeg lod hans Bøger paa Peter Dams Bibliotek tilintetgøre, brænde. Det fik Indignationen til at slaa ud i lys Lue, baade for og imod – men jeg følte fremdeles at jeg havde handlet ret. (Understregning. v.forf.). Dog, da Hensigten var naaet, Protesten lydt og givet Genlyd, syntes jeg ogsaa, det skulde siges: Lad det saa være nok...«^[91]

Indholdet af denne erklæring vidner ikke om fortrydelse, men det er snarere udtryk for, at bålstifteren er blevet overrasket over den voldsomme debat i medierne, og en ny bogbrænding i Gierslev præstegård om aftenen den 6. december 1939^[92], være sig lige så latterlig som den i Sorø, kan også have forskrækket Lauridsen.

Det er oplagt, at det er gustne overvejelser mere end moralske hensyn, der ligger bag udmeldingen i pressen den 8. december 1939 og kommentaren i årsskriftet.

I øvrigt må man konstatere, at Lauridsens tilbagesøg ikke hindrede ansatte ved det randersianske biblioteksvæsen i at udføre deres bidrag til Nexø-bøgernes udryddelse.

12. Konsekvenser

Situationen for Waldemar Pedersen

Redaktør Waldemar Pedersen synes at have klaret frisag i forhold til sin bestyrelse. Det faktum, at han i sin avis uhindret kunne gentage sin opfordring af 1. december 1939 bare nogle senere, den 4. december, viser, at der ikke blev grebet ind oppefra. Man så igennem fingre med, hvad der foregik, hvis ikke man ligefrem billigede det. Om der derefter internt på avisen er kommet nogle kritiske røster, vides ikke. Hvad der grundlæggende kan konstateres, er, at Waldemar Pedersen kunne fortsætte på sin post i flere år, som intet var hændt¹⁹³¹.

En trussel om repressalier i henhold til gældende presselovgivning og straffelovgivning, som til dels overlappede hinanden, kunne Waldemar Pedersen også tage roligt. Det var (og er) forbudt pressen at tilskynde til at begå forbrydelser, men da bogbrænding ikke var – og ej heller er – defineret som en forbrydelse, er en sådan opfordring åbenbart ikke strafbar¹⁹⁴¹.

Magdalene Lauridsen klarede frisag, men...

Hvad den udøvende person Magdalene Lauridsen angår, blev hendes famøse adfærd rost af nogle få i medierne, men der kom altså også en

vis kritik frem sammesteds, men det kunne jo ikke i sig selv få følger for hende.

Men fik bogbrændingen ikke konsekvenser på anden og mere substantiel vis for hende? Blev den ikke påtalt af bestyrelsen for Peter Dams Bibliotek? Var Ankerhus Seminariums bestyrelse ligeglad? Og hvordan stillede de statslige myndigheder sig til provokationen?

Med hensyn til de to første spørgsmål lader de sig forholdsvis nemt besvare med, at der fra de kanter ikke kom nogen misbilligelse, hverken udadtil og næppe heller indadtil, da de to lokale organer var styret af hende. Har nogen vovet at bebrejde hende noget, er det, så vidt det ses, ikke nedfældet nogetsteds og derfor ikke længere muligt at slå fast. Men det mest sandsynlige er, at Lauridsen stod hævet over enhver kritik fra sine baglande.

Når det gælder staten, kunne forskellige sanktioner tages i brug, strækkende sig fra irettesættelse, mundtligt eller skriftligt, eller endnu stærkere: trussel om, ja, gennemførelse af stop af statstilskud til biblioteksdriften.

Kan nedlæggelsen af Peter Dams Bibliotek, som vitterligt fandt sted få måneder efter bogbrændingen¹⁹⁵¹, have noget med bogbrændingen at gøre? Det ligger snublende nær at antage en sådan årsag-virkning-sammenhæng, men ingen har i tidens løb påstået noget sådant, og man vil da heller ikke med rette kunne kæde disse ting sammen.

Sagen er nemlig den i al sin enkelthed, at nedlæggelsen kom i stand på Magdalene Lauridsens eget initiativ, og dette blev taget *før* den 2. december 1939, for at være helt præcis den 15. november 1939¹⁹⁶¹.

Men en mindre sanktion såsom irettesættelse kunne vel også gøre det. Imidlertid leder man forgæves i det bevarede kildemateriale fra Statens Bibliotekstilsyn. Der kan ikke findes så meget som en antydning i papirerne vedr. Peter Dams Bibliotek af kritik af Magdalene Lauridsens dispositioner.

Bare en uge efter bogbrændingen sendte Bibliotekstilsynet et brev til Lauridsen, men det havde udelukkende relation til hendes andragende om nedlæggelse af Peter Dams Bibliotek.

Søger man ligeledes efter oplysninger i referater af møderne i det højeste, administrative organ på området, Biblioteksrådet, vil man desværre søge forgæves for den periode, som omfatter 1939, idet mødereferaterne kun er bevaret fra 1952 og frem¹⁹⁷¹.

Nu er det altid farligt at slutte *ex silentio*, så man kunne da godt mene, at biblioteksvæsnet måske udelukkende har påtalt bogbrændingen overfor Magdalene Lauridsen mundtligt, direkte eller telefonisk, uden at det har efterladt sig kildemæssige spor.

Jeg finder dog, at når det skriftlige kildemateriale på dette punkt er så larmende tavst, kan forklaringen på det udmærket være netop den, at da myndighederne på bogbrændingstidspunktet allerede var klar over, at

der forelå en ansøgning fra Sorø om nedlæggelse af Peter Dams Bibliotek, kunne Lauridsen meget vel være ude af billedet pr. 1. april 1940, og så behøvede man ikke tage affære i den aktuelle sag. Man kan kun frygte, at dette er et ræsonnement, som både Bibliotekstilsynet og Biblioteksrådet har gjort sig. Er dette tilfældet, må det siges at være en ganske bekvem løsning.

Kritik fra Danmarks Biblioteksforening

Heldigvis behøver staten ikke at have helt sort samvittighed, når talen falder på Sorø-bogbrændingen. For om ikke andet, så forholder det sig således, at Biblioteksdirektøren, Thomas Døssing, åbent tog afstand fra den, men først på et tidspunkt, hvor gemytterne for længst var faldet til ro igen.

Da Danmarks Biblioteksforening skulle holde generalforsamling første gang efter den usædvanlige hændelse, den 10. august 1940 i København, kom Døssing i sin årsberetning bl.a. ind på alle de bogbrændinger, der havde vakt furore sidst i 1939.

Idet han skelnede mellem de rent private af slagsen, formentlig med bl.a. Gierslev-præstens aktion in mente, og de mere officielle, vel med henblik på bl.a. den i Sorø, udtalte han, at de private bogbrændinger ikke anfægtede ham, mens de pågældende folkebiblioteker, der modtog offentlige tilskud, burde have tænkt

sig om, idet bøgerne faktisk var offentligt eje.

Som privatperson føjede han til, at det i og for sig var naturligt, at man kunne føle »*Trang til at udrydde en Mand, som man er blevet gal i Hovedet paa, men Manden og hans Idéer udryddes jo ikke, fordi man brænder hans Bøger*«^[98].

Disse i øvrigt ganske berettigede og fornuftige ytringer viser i grund og bund, at statsmagten stod mere eller mindre magtesløs overfor episoder i egne rækker af den pågældende karakter, som der ikke var taget hånd om i love og paragraffer, men at man højst kunne svinge sig op til en formel fordømmelse ud fra nogle ejerskabsmæssige aspekter! Og så kunne man ellers ud fra nogle moralskbaserede overvejelser påpege det futile og dermed ganske overflødige i bogbrændinger (hvad der jo så gjaldt både de private og de officielle af slagsen).

I betragtning af, at Døssings ord faldt på et tidspunkt, hvor landet var blevet besat af det nazistiske Tyskland, må det dog indrømmes, at det ikke var uden et vist mod, at han gjorde disse bemærkninger gældende i et offentligt forum. Men det er altså også den eneste, officielle reaktion fra biblioteksvæsnets side, vi kender.

13. Afsluttende betragtninger

Hændelsens karakter

Er det, som Magdalene Lauridsen foretog sig en decemberdag i 1939, virkelig værd at gøre så meget ud af? Fjernede hun ikke bare nogle formentlig få bøger fra et bibliotek, som hun selv stod for, og brændte hun dem ikke af uden andres nærvær og på den mest diskrete måde – i et centralfyrr? Er det ikke bare en tragikomisk og i dag ganske ubetydelig hændelse, som er bedst tjent med at ligge på historiens mødding? Sådan har mange i tidens løb åbenbart tænkt.

Betegnelsen »autodafe«, som Politiken brugte den 4. december 1939, og som BT – ironisk ment eller ikke – dagen efter anvendte om hændelsen, var dengang et begreb, som normalt var hæftet på virkeligt alvorlige bogbrændinger, d.v.s. aktioner som fandt sted i fuld offentlighed og med inddelt af myndigheder med de nazistiske bogbrændinger i Tyskland i foråret 1933 som de da friskeste eksempler, og det var så evident meningen fra pressens side, at læserne skulle associere til disse.

Der er imidlertid sket en udvanding af begrebet »autodafe« i dag, således at det dækker over en »*tilintetgørelse af bøger ved brænding på bålet, fordi de anses for politisk farlige eller moralsk fordærvelige*«. Det er en generalisering, hvorved enhver form for bogbrænding kan kaldes autodafe^[99].

En stort set enslydende definition som den i DDO gives af bibliotekspressens redaktør i forbindelse med Ole Harbos brug af begrebet autodafe om Magdalene Lauridsens bogbrænding^[100].

Til den moderne udlægning må dog indvendes, at den ikke synes at tage højde for, om bogbrænding har officiel karakter og foregår i fuld offentlighed, eller den er en privat, så at sige lukket forestilling.

En privat bogbrænding vil således, hvis den forties, ikke have den mindste effekt på den offentlige opinion, sådan som en egentlig autodafé uvægerligt vil få.

I den forstand er det oplagt, at sådan som bogbrændingen på Ankerhus faktisk foregik, var den ikke i sig selv et nyt, stygt eksempel på den klassiske autodafé, ja, dårligt nok var noget, der kan sidestilles med denne form for afstraffelse, men derimod var en slags parodi på en autodafe.

I Sorø-sagen er der dog den afgørende pointe, at det, der kunne være blevet en privat hævnakt, ubemærket af alle, af bålstifteren selv blev gjort til et offentligt anliggende, idet hun bagefter oplyste om aktionen til pressen, og således fik hendes symbolsk tænkte og i det dulgte udførte handling en betydning, som kom til at svare til den påvirkning af omgivelserne, som en offentlig bogbrænding, en klassisk autodafé, ville have fået. Bivirkningerne udeblev heller ikke.

Og så var Lauridsens handling i grunden ikke helt og holdent af pri-

vat art, selv om hun bedyrede det meget overfor B.T., men den indebar et overgreb på offentligt støttet ejendom, for så vidt bøgerne stammede fra et statsstøttet bibliotek.

Her er det i øvrigt værd at bemærke sig, at Sorø-bogbrændingen midlertidigt medførte større interesse for Nexø's værker end før^[101], altså havde den stik modsatte virkning!

Den nazistiske snert

I det store, historiske perspektiv er Sorø-bogbrændingen, dens lidenhed o.s.v. til trods, usædvanlig derved, at det var den første i sin art i lange tider på dansk grund. Dette perspektiv havde allerede Døssing for øje, da han ved ovennævnte generalforsamling i august 1940 gjorde opmærksom på, at der var tale om »*Genoptagelsen af offentligt proklamerede Kætterbaal her i Danmark efter flere Hundrede Aars Pause.*«^[102]

Dissing undlod dog direkte at jævnstille Magdalene Lauridsens gerning med de nazistiske autodafeer i foråret 1933, og det kan man vel dårligt bebrejde ham, da landet nu var besat af nazisterne, men det var der som nævnt andre personer så vel som aviser, der gjorde i december 1939, ligesom Houmann gjorde det i sin Nexø-værker^[103], og med rette kan man spørge, om Magdalene Lauridsen ikke selv, da hun planlagde og udførte bogbrændingen på Ankerhus, bare et enkelt øjeblik har skelet til, hvad der var sket i Tyskland 6½ år tidligere?

Hvad der i denne sammenhæng ydermere virker beskæmmende for Lauridsens handlemåde, er, at der netop som følge af autodafeerne hos naboen i syd var kommet mange tyske forfattere og kunstnere, af både socialdemokratisk og kommunistisk observans, som flygtninge til Danmark, hvor de havde fået asyl. Flere af dem rejste videre før december 1939, men af forfattere opholdt der sig stadig mindst seks og af kunstnere mindst fire personer i landet^[104].

Strejfede Magdalene Lauridsens tanker ikke denne gruppe af forfulgte, for ikke at tale om alle de andre, der var gået i eksil i Danmark, især jøder, da hun så primitivt gik til værks sidst i 1939? Hvis ikke, røber det en tankeløshed af rang. De måtte nu opleve det i Danmark, som de var flygtet fra i deres hjemland^[105].

Det vil være en stor uretfærdighed at betegne Magdalene Lauridsen som nazist eller noget i den retning – under krigen forhindrede hun således tysk, militær beslaglæggelse af Ankerhus, men i bogbrændingssagen udviste hun en usædvanlig naivitet eller umodenhed, hvis ikke hun kunne indse, at hun løb den risiko, at hendes aktion ville kunne blive slået i hartkorn med de nazistiske bål i 1933 og virke krænkende for ikke mindst dem, der havde oplevet disse.

Magtbrynde

Det er i det hele taget svært at forstå, hvorfor Lauridsen valgte at gå til yderligheder, som hun gjorde, selv

om vi har peget på oplysninger om hendes personlighed og holdninger, som bringer os ret tæt på hende, og vi ved, at hun var fyldt af vrede over den skæbne, som Finland måtte lide. Det kan nok alt sammen bidrage til at forlene hendes adfærd med et vist skær af rationalitet.

Jeg tror dog, at det, som i virkeligheden gjorde udslaget i Lauridsens kringlede sind, var den omstændighed, at hun i efteråret 1939 stod på sit livs zenit. Pr. 1. april samme år havde hun fastlagt de nye rammer for Ankerhus Seminarium som en selvejende institution, hvor den betydelige rolle, hun spillede på stedet, var aldeles usvækket. Man kan sige, at hendes enevældige ledelsesform blot blev cementeret med den ny fundats, endog godkendt af undervisningsministeriet den 16. august 1939^[106].

I en tilstand, hvor hun stod så magtfuld som nogensinde, har hun følt, at hun var urørlig og derfor kunne tillade sig mere, end skik og brug foreskrev, især da hun følte sig stærk og ren i troen. Intet kunne holde hende tilbage. Hun opsøgte dog ikke rampelyset, men foretrak kælderdybet.

At hun selv vurderede episodens betydning højt, fremgår af, at hun, der var glad for de mange positive artikler i pressen om hendes mangeårige, store indsats i husholdningssagen og derfor havde anlagt sig en samling af scrapbøger, også saksede omtale af bogbrændingen og klæbede artiklerne op i en ny og særlig scrapbog, der fik en etikette med nr. 6 påklistret og betegnelsen »Andersen Nexø og hans Bøger« påskrevet.

Tabuet brudt

Den ret udbredte tavshed, der lokalt har hersket lokalt omkring skandalen langt op i tiden, d.v.s. frem til 1990'ernes slutning, hvad der kan skrives en særlig artikel om en anden gang, skyldes efter alt at dømme, en vis beklæmthed, kombineret med en opfattelse af, at så var det heller ikke værre.

Sjovt nok er Sorø-fadæsen blevet hevet frem i de landsdækkende medier allerede i 1960-80'erne som et forfærdeligt eksempel på borgerskabets knægtelse af ytringsfriheden, baseret på de værker om Nexø Andersen, som Houmann kom med i de samme årtier. Også det fortjener ved lejlighed en speciel fremstilling.

På den anden side kan det konstateres, at der i de senere år er dukket synspunkter op om stedet for afholdelsen af bogbrændingen i Sorø, som netop lokalt, men også på højere niveau, skulle kunne ruske op i folks bevidsthed, idet nogle altså hævder, at bogbrændingen var henlagt til byens torv, mens det fra andet hold påstås, at den foregik i det fri på Ankerhus-seminariets område, hvad der i begge tilfælde virkelig ville komme tæt på en klassisk autodafé.

Det er imidlertid bemærkelsesværdigt ikke blevet udnyttet i den lokalhistoriske litteratur, så lidt som i større sammenhænge, og godt det samme, for det er som nævnt tale om ikke-dokumenterbare informationer.

Nu skulle der ikke længere være tvivl om omstændighederne omkring bål-

let i Sorø. Det gør nok sagen mindre dramatisk, men de historiske, juridiske og etiske aspekter af den har der aldrig før været synderlig fokus på, men er nu trukket klart op, og det gør ikke sagen mindre famøs – tværtimod!

Her tjener det det danske biblioteksvæsen til ære, at en efterlysning af en nærmere undersøgelse af episoden er kommet fra dets egne rækker.

Denne redegørelse vil jeg da slutte med at udtrykke det fromme, men ikke helt realistiske håb, at Sorø-bogbrændingen er den sidste, vi har set i Danmarkshistorien!

Noter

- [0] Denne artikel har tidligere været offentliggjort i Bibliotekshistorie, bd. 10, Kbh. 2012, s. 48-106, men gengives her i lettere revideret og på visse punkter ajourført udgave.
- [1] Se f.eks. Berlingske Tidende den 24. august 2010, 1. sektion, s. 16; den 11. september 2010, 1. sektion, s. 18, samt den 21. marts og 2. og 4. april 2011 samt den 24. februar 2012.
- [2] »Bogafbrænding«, art. i: Jyllands-posten den 10. september 2010, 1. sektion, s. 18. Jfr. interview v/Mads Kastrop med Rose i Berlingske Tidende den 26. september 2010. Magasin Søndag, s. 14, sp. 4.
- [3] – af Claus Bjørn i anmeldelse af Nedergaards nedennævnte bog i Kristeligt Dagblad den 23. april 1997, s. 8.- Desværre er det for sent nu at spørge Bjørn, hvilke værker han konkret havde i tankerne, idet Bjørn døde i 2005.
- [4] Børge Houmann: Hædersgaven til Martin Andersen Nexø, trykt i Odense 1971 (herefter: Houmann 1971). Dette lille værk på 68 sider omhandler primært diskussionen i 1939 og frem om Nexøs værdighed til fortsat som anerkendt forfatter at stå som tilskudsmodtager på finansloven, men tager sit udgangspunkt i den famøse bogbrænding i Sorø, som Houmann behandler på s. 7-27. Da Houmann senest 19 år senere på ny beskæftigede sig med dette emne i forbindelse med udgivelsen af sidste del af det store, biografiske værk: Martin Andersen Nexø og hans samtid, bd. III, 1933-1954, Kbh. 1988 (herefter: Houmann 1988), foranledigede det ham ikke til nye undersøgelser af betydning, men han gentog med hensyn til selve hændelsesforløbet næsten hele vejen igennem fra ord til andet, hvad han havde skrevet i 1971, dog med mindre tilføjelser (se bd. III, s. 232 f., og tilhørende note 19 på s. 550). Se også Børge Houmann: Kommunist under besættelsen, Kbh. 1990, her er anvendt 2. udgaven 1994 (herefter: Houmann 1990/94), s. 112 ff.
- [5] »Magdalene fra Ankerhus. Historien om Magdalene Lauridsen«, Kbh. 1997 (herefter: Nedergaard 1997). Afsnittet her er på 2½ side ud af i alt 242 sider.
- [6] Se Ole Harbos anmeldelse af Helge Torms skrift »Sorø Biblioteks historie 1853-2003« i: bibliotekspresen 8, 2003, s. 268-69, hvor Harbo konstaterer, at »ingen af de to jubilæumsskrifter skriver om bogbrændingen, der er en af de mere exceptionelle begivenheder i dansk bibliotekshistorie.« (Det ældre jubilæumsskrift skyldes Sorø Biblioteks daværende leder Olav Leth). Hertil er dog at bemærke, at bogbrændingen formelt set sorterede under Peter Dams Bibliotek, der lå i landsognet, og ikke direkte vedrørte Sorø Bibliotek, som hørte til Sorø Købstadskommune, og derfor ikke kan siges at have udgjort en integreret del af dets historie, og da landsognet blev oplugt af købstaden, var Peter Dams Bibliotek nedlagt som sådant. Men i almindelig opfattelse var og blev Lauridsens fadæse knyttet til Sorø. Hvorom alting er: det skal ikke skjules, at Harbos kritiske bemærkninger i allerhøjeste grad har ansporet mig til at tage udfordringen

- op og foretage nye arkivalske undersøgelser, kombineret med studier i den relevante faglitteratur, med henblik på tilvejebringelse af en omfattende fremstilling af emnet. Resultaterne af disse anstrengelser fremlægges her.
- [7] Det er den tyske historiker Aldo Keel, der har gjort gældende, at hovedpersonen var »die Leiterin von Peder Dams Bibliothek in Sorø«. Se Keel: Martin Andersen Nexø. Der trotzige Däne, Berlin 2004, s. 250. Keel gør sig her skyldig i begrebsforvirring. Han ved, at det var en kvinde, der var udfarende, hvad han har fra enten Berendsohn eller Houmann, som han benytter i sin fremstilling, men tager så fejl af hendes funktion som forstander og formand for bibliotekets bestyrelse, jfr. min videre fremstilling. At navnet på biblioteket heller ikke er anført helt korrekt (»Peder« i stedet for »Peter«), er også præsteret af flere danske forfattere.
- [8] Se Houmann 1971, s. 19 f.
- [9] Se Nedergaard 1997, s. 220.
- [10] Se den een-spaltede art. under overskriften »Eksempel til Efterfølgelse.« i Sorø Amtstidende mandag den 4. december 1939 (= nr. 1324 i: Børge Houmann: Talt og skrevet om Martin Andersen Nexø 1899-1964, Kbh. 1967 (herefter Houmann 1967) . – Personen Peter Dam (som navnet rettelig skrives) vender vi tilbage til.
- [11] Her benyttet efter udklip i scrapbog nr. 6, Magdalene Lauridsens Arkiv, Ankerhus (herefter MLA).
- [12] Som n. 11.
- [13] Se Houmann 1971, s. 13, og Houmann 1988, s. 232-233) samt Houmann 1990/94: Kommunist under besættelsen, s. 63.
- [14] For hjemmesiderne se nærmere litteraturfortegnelsen. Det er sikkert Nexø-museets hjemmeside, der først har bragt denne opfattelse til torvs, men på forespørgsel fra min side har museet ikke kunnet oplyse, hvem der egentlig er ophavsmand til den, men Houmann er det retfærdigvis i al fald ikke. Mon ikke idéen simpelt hen er opstået, fordi bogbrændinger traditionelt er blevet afviklet på offentlige pladser, sådan som de blev det ved de nazistiske afbrændinger i Tyskland i foråret 1933. – Efter at jeg i forbindelse med min research til denne artikel, hvilken begyndte for et par år siden, foreholdt Nexø-museet det usandsynlige i en afbrænding på Sorøs torv, har man tilsyneladende fjernet denne misinformation fra hjemmesiden, hvorimod man i Nexø-omtalen på hjemmesiden for Assistens Kirkegård fortsat holder fast i denne myte (tjekket senest den 11. oktober 2013).
- [15] Nedergaard 1997, s. 220.– Bjørn (anf. værk) gentager synspunktet ukritisk.
- [16] Cit. fra interview i B.T. den 5. december 1939 (= nr. 1325 i Houmann 1967), her cit. efter udklip i scrapbog nr. 6, MLA.
- [17] Se Houmann 1988, s. 232 f.
- [18] Se f.eks. Danmarks Historie. Besættelse og Atomtid 1939-1966, bd. 14, s. 22-24, Politikens Forlag, København 1966.

- [19] Se f.eks. artiklen om Nexø i: www.denstoredanske.dk
- [20] »Omkring Finland«, artiklen anvendt her efter gengivelsen i: Martin Andersen Nexø – Det røde flag (= bd. II af Martin Andersen Nexø – Taler og artikler, red. af Børge Houmann), Kbh. 1954 (herefter: Houmann 1954), s. 183-87.
- [21] Se »Det russiske Overfald«, leder i Social-Demokraten den 1. december 1939 (= nr. 1317 i Houmann 1967), s. 10; jfr. især Houmann 1971, s. 11-16, og do. 1988, s. 227-31.
- [21A] Se Jørgen Haugan: Alt er som bekendt erotik, København 1998, s. 438.
- [22] Lederen (avisen nævnte dato, s. 3, 1.-2. sp., = nr. 1318 i Houmann 1967), der bærer overskriften »Andersen-Nexø«, er anonym, men iflg. Børge Houmann er ophavsmanden avisens redaktør »Vald. Pedersen«, og det er der ingen grund til at betvivle. Se Houmann 1971, s. 16-17; jfr. Houmann 1988, s. 225, 231. – Pedersens fornavn var rettelig Waldemar.
- [23] Niels Thomsen: De danske aviser 1634-1991, bd. III, Odense 1991, hhv. s. 307 og 308. – Thomsen gengiver her Waldemar Pedersens fornavn forkert, og på s. 307 får Pedersen efternavnet »Petersen«. Jfr. i øvrigt artiklen af Verner Jespersen i: Dansk Biografisk Leksikon, bd. 11, København 1982, s. 245-46.
- [24] Sorø Amtstidende den 2. december 1939, s. 8. 5. sp.
- [25] Se Sorø Amtstidende den 7. december, s. 7. sp. 2-3.
- [26] Eenspaltet artikel, anbragt øverst under rubrikoverskriften »Døgnet – ude og hjemme« på forsiden af Venstres Folkeblad for Sorø og Omegn den 2. december 1939.
- [27] Sorø Amtstidende den 4. december 1939, s. 5, 1. sp. (= nr. 1324 i Houmann 1967, s. 78).
- [28] »...selv om "Pelle Erobreren« og »Ditte Menneskebarn« er Værker, der staar ens Hjerter nærmere end de fleste andre Bøger, maa man slaa fast, at der her i Livet er Ting, der betyder mere end Litteratur« (i et interview i B. T. den 5. december 1939 (= nr. 1325 hos Houmann 1967, s. 78), og: »Lad... Ditte Menneskebarn leve i Fred« (i indlæg i Sorø Amtstidende den 8. december s.å. under overskriften: »Lad det saa være nok!«, Ikke medtaget i Houmanns fortegnelse 1967, jfr. i øvrigt nedenfor.). – En oversigt over bogbestanden på biblioteket fra senest 1939 ville naturligvis have været rar at have til afgørelse af spørgsmålet, men en sådan er ikke påtruffet nogetsteds under undersøgelserne (jfr. kap. 8). – Når Lauridsen i nævnte interview i BT refereres for også at have sagt, at »vi har brændt Andersen Nexø's samlede Produktion, som stod paa Peder Dams Bibliotek her i Sorø«, så er dette referat, der udnyttes til undertitlen til artiklen, lidt tvetydigt, men jeg er overbevist om, at det, Lauridsen har sagt, ikke var andet end det, som hun havde fortalt Sorø Amtstidende den 4. december 1939, nemlig at det »kun« var de bøger, biblioteket havde af Nexø, som blev brændt. Det ville være mærkeligt, om et lille bibliotek,

- som Peter Dams Bibliotek var, havde anskaffet sig alle de 47 værker, som Nexø havde fået trykt pr. december 1939! For en fortegnelse over disse udgivelser se Børge Houmann: Martin Andersen Nexø. Bibliografi med biografiske noter. København 1961 (herefter: Houmann 1961), s. 21-66.
- [29] Cit. fra interviewet i B. T. den 5. december 1939.
- [30] Gustav Nedergaard 1997, s. 220.
- [31] Som n. 3.
- [32] For en omfattende biografisk fremstilling se Nedergaard 1997, jfr. sammes artikel i: Kvindebiografisk Leksikon, bd. 2, Kbh. 2001, s. 398-99.
- [33] Folmer Dam (red.): Magdalene Lauridsens liv og virke. Udgivet på hendes 100-års dag den 25. april 1973 af Elevforeningen Ankerhus. Sorø 1973, s. 25-26.- Humanisme er nu ikke ligefrem det, man normalt forbinder bogbrænding med, men netop bogbrændingen i Sorø lader Folmer Dam også være uomtalt i nævnte værk.
- [34] Nedergaard 1997, s. 222. Den blide behandling af Magdalene Lauridsen her må ses på baggrund af, at Nedergaard hører til Magdalene Lauridsens efterfølgere på rektorposten på Ankerhus Seminarium, idet han i 1966 afløste Folmer Dam.
- [35] Som n. 3.
- [36] Chr. Christensen: Min Livsførelse og Virksomhed. Minder og Tanker om Personer og Forhold, Kbh. 1918, s. 229. Nedergaards citat findes i anf. værk, s. 166.
- [37] Chr. Christensen: anf. værk, s. 229.
- [38] P. Chr. v. Stemann: En dansk Embedsmands Odysseé, Kbh. 1961, hhv. s. 28 og 34.
- [39] Cit. efter Nedergaard 1997, s. 185. jfr. s. 43.
- [40] Se Folmer Dam: »Magdalene Lauridsen in memoriam«, ill. art. i: Jul i Sorø 1957, s. 8; Nedergaard 1997, s. 42 f., 184-188.
- [41] Se K. H. Kofoed: »Personerne: biografiske Data. Peter Dam«, afsnit i »Bornholms politiske Historie«, art. i: »Bornholmske Samlinger«, 1. rk., bd. 27, Rønne 1940, s. 104; Nedergaard 1997, s. 130.
- [42] Cit. efter Børge Houmann 1988, s. 550 (n. 19). Retskrivningen er uden tvivl Houmanns. Brevet er udateret, men afsendt senest den 18. december 1939, idet Nexø sendte et svar den 19. december 1939. Dette svar ses ikke bevaret.
- [43] Interviewet i Sorø Amtstidende den 4. december 1939. – Andre udsagn om Lauridsens åndelige habitus ville det for sagens skyld være en fordel at råde over, men det er ikke lykkedes at opdrive flere. Dog vil en gennempløjning af bevaret korrespondance til og fra hende nok kunne give flere resultater.
- [44] Se interviewet i BT den 5. december 1939.
- [45] Citater fra henholdsvis »Peter Dams forskoleseminarium. Bibliotek og børnehavn« (maskinskrevet redegørelse u. sign. og dato, men skrevet af Magdalene Lauridsen efter 1940,

- mærket »54«, MLA), og præamblen til »Reglement« for Peter Dams Bibliotek af 1. december 1922 (eksemplar bevaret i Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn).
- [46] Citat fra henholdsvis § 1 i det i n. 43 nævnte »Reglement« og fra maskinskrevet redegørelse, betitlet »Peter Dams Bibliotek«, udateret, men fra tidligst 1933. Dette manus er mærket med nr. »18«, MLA.
- [47] Se »Vedtægter for Peter Dams Bibliotek«, håndskrevet eksemplar beror i Statens Bibliotekstilsyn (herefter: SB), Folkebiblioteker, Korrespondancer 1920-50/51, Lb. nr. 288 (Peter Dams Bibliotek), Rigsarkivet (herefter RA), og »Peter Dams Bibliotek«, MLA.
- [48] Om bestyrelsens sammensætning sidst i 1939 se skrivelse af 15. november 1939 fra Magdalene Lauridsen til Statens Bibliotekstilsyn, bevaret i SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA. Jfr. »Korte noter vedr. Peter Dams Bibliotek« v/Gustav Nedergaard af januar 2003 (privateje) og Nedergaard 1997, s. 150. Et trykt eksemplar af foreningens love findes i MLA, desværre uden angivelse af tilblivelsesår, men sikkert fra oprindelsen. – En selvstændig bogsamling vedr. husholdning blev i øvrigt først til i 1928, men bestod til gengæld af ca. 800 bd. (Se Nedergaards »Notater«). Efter 1933 opgjordes den samlede bogbestand til »ca. 4000« (se »Peter Dams Bibliotek«). – At bibliotekets virkeområde officielt var større end landsognet, er vel usædvanligt, men det er en sag for sig.
- [49] Interviewet i BT den 5. december 1939.
- [50] O. 1933 androg statens tilskud 1.620 kr. af de samlede indtægter på 4.766 kr., altså lidt over 1/3, se SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA. Om anerkendelsen 1920 se ligeledes SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA.- Nedergaard berører ikke i sin bog fra 1997 spørgsmålet om statsstøtten til biblioteket og overgrebet på bogsamlingen.
- [51] Maskinskrevet referat af besøg den 24. maj 1930, SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA.
- [52] Se Nedergaard 1997, s. 213 ff.
- [53] § 9 i »Reglement for Biblioteket«. Efter vedtagelsen af reglementet ønskede Bibliotekstilsynet i 1923 indført en tilføjelse; dennes karakter kendes ikke, se SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA.
- [54] Om vedtægterne se n. 47.
- [55] Loven findes gengivet i bl.a. Bogens Verden – Tidsskrift for Dansk Biblioteksvæsen, 13. årg., Kbh. 1931, s. 78-82. Om lovens indhold og betydning se H. Hvenegaard Lassen: De danske folkebibliotekers historie 1876-1940, Kbh. 1962, s. 272 ff.
- [56] Bekendtgørelse vedrørende Gennemførelse af Lov af 31. Marts 1931 om statsunderstøttede Biblioteker, udfærdiget af 15. december 1932, trykt København 1933 (her er benyttet eksemplar i Statsbiblioteket, Aarhus).
- [57] Hvenegaard Lassen, anf. værk, s. 278-79. – Der var nu næppe heller andre, demokratiske lande på den tid, der besluttede sig for at forebygge bogbrændinger ad lovgivningens vej.

- [58] Se det i n. 51 nævnte referat af besøg den 24. maj 1930.
- [59] Se Charlotte Appel: Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark, bd. 1, Kbh. 2001, s. 347 f., 413, 435 (+ n. 199), og 448 ff.
- [60] Se Houmann 1971, s. 17-23, og – med få justeringer – Houmann 1988, s. 232-34.
- [61] Sorø Amtstidende for 4. december 1939, s. 5, 1. sp.
- [62] Dog må det ikke forbigås her, at bogbrændingen i Sorø faktisk få dage senere, pr. 12. december, fik følge af et par bogbrændinger på Randers-egnen, hvor det var et par folkebiblioteksfilialer, der stod som de udøvende instanser (se Houmann 1971, s. 23). Det var begivenheder, som der sidenhen har været tid nok til at beskæftige sig historisk med, men som åbenbart ingen har følt sig kaldet til at tage op. Måske fordi der også her blev gået diskret og tragikomisk til værks ved at lade kakkelovne være bøgernes endeligt – og det er ikke noget at være stolt af.
- [63] Artikel nr. 2 under rubrikoverskriften »Døgnet – ude og hjemme« på forsiden af Venstres Folkeblad den 5. december 1939. Folkebladet vil i øvrigt her vide, at »Kætterbaalet« også havde flammet i Slagelse – det turde dog bero på en misforståelse. – Venstres Folkeblad havde sit hovedsæde i Ringsted og havde Anton Abildtrup, Ringsted, som ansvarshavende redaktør.
- [64] Eenspaltet artikel i anden spalte på s. 4 – placeret efter lokalstoffet. – Ansvarshavende redaktør var E. Martin, Sorø.
- [65] Cit. fra »Ordene, hvormed Andersen Nexø forraadte Finland«, anonym leder den 9. december 1939, s. 4, 1. sp. – »Sorø Amts Dagblad – Slagelse-Posten« var et konservativt organ; ansv. red.: Rasmus Nilsson. Her cit. efter mikrofilm på Det Kongelige Bibliotek (herefter: KB).
- [66] Midtsjællands Socialdemokrat den 5. december 1939, s. 2, 6. sp. (placeret under landsstoffet). Cit. efter mikrofilm på KB. – Avisen havde hoveddomicil i Næstved.
- [67] Nævnte avisudgivelse, s. 3, 1.-2. sp. Cit. efter mikrofilm på KB.- Roskilde Dagblad var en Venstre-avis.
- [68] Nævnte avisudgivelse, s. 3, 1. sp. Cit. efter mikrofilm på KB.- Roskilde Avis var konservativ.
- [69] Cit. efter udklip fra Politiken den 4. december 1939 i scrapbog nr. 6, MLA.
- [70] Her er anvendt udklip fra B.T. den 5. december 1939 i scrapbog nr. 6, MLA.
- [71] Kristeligt Dagblad den 5. december 1939 (= nr. 1326 i Houmann 1967, s. 78). Lederen havde overskriften: »Om Brug af Tændstikker«, her cit. efter Venstres Folkeblad, som n. 63.
- [72] Politiken, den 6. december 1939 (= nr. 1332 i Houmann 1967, s. 78). her cit. efter udklip i scrapbog nr. 6, MLA. – Houmann overser bevidst Politikens parallellisering med de tyske

bogbrændinger i 1933, se Houmann 1971, s. 21.

[73] Her cit. efter Houmann 1967, s. 79, hvor lederen har fået nr. 1346.

[74] Cit. fra »Russisk Ekspansion«, som Blædels leder i Berlingske Aftenavis den 8. december 1939, s. 11, 1. sp., blev kaldt (= nr. 1337 i Houmann 1967, her kaldes avisen fejlagtigt »Berlingske Tidende Aften«), her cit. efter mikrofilm på KB. – Udclip findes i scrapbog nr. 6, MLA.

[75] Det er pudsigt, at i sit værk – med en usædvanligt lang undertitel – »Nic. Blædel. En biografi om journalisten og dagbladsredaktøren, der vaccinerede danskerne mod nazismen«, er Gerhardt Eriksen helt tavs, når han skal beskrive, hvad Blædel skrev i perioden fra efter den 2. december 1939 og frem til 1. januar 1940 (se s. 198-99 i anf. værk). Gerhardt Eriksen undgår således at forholde sig til Blædels kommentar til bog-brændingen i Sorø – måske fordi det ikke passer ind i billedet af en i øvrigt helt igennem anti-nazistisk person?!

[76] Houmann forvrænger for det første sagens udgangspunkt, når han et sted påstår, at »store dagblade opfordrer til at fjerne Nexø's bøger fra alle biblioteker og brænde dem« (Houmann 1961, s. 16 (i afsnittet »Biografiske noter«)). Det var jo ret beset kun eet dagblad, der gjorde dette, og så kan det ærligt talt godt diskuteres, hvor »stor« Sorø Amtstidende var som dagblad? Og for det andet giver Houmann et forkert indtryk af reaktionerne, når han andetsteds hævder, at »Kristeligt Dagblad var et af de meget få dagblade, der havde mod til også at lade

fornuften få et ord med« (Houmann 1971, s. 17), som om der i den danske dagspresse generelt var forståelse for budskabet fra Sorø. Som godtgjort her, er der nogle flere eksempler på protesterende aviser end på det modsatte – men, indrømmet, the rest is silence. Påfaldende er ikke mindst den forbigåelse af Sorø-begivenheden, som både Jyllandspostens og Berlingske Tidendes redaktioner gør sig skyldige i. Jævnfør til Houmanns fremstillinger af de begivenhedsrige dage i november-december 1939 den, som findes i Jørgen Haugan, anf. værk, s. 437 f.

[77] Se læserbrev i Sorø Amtstidende den 7. december 1939, s. 7, 2. sp. – Hvorvidt opråbet i Sorø Amtstidende blev refereret andre steder i udlandet, såsom i Tyskland, er uvist, men kunne være en undersøgelse værd.

[78] Houmann 1971, s. 19. Selv om det måske ikke kan henføres til Sorø Amtstidendes kampagne, skal det nævnes, at en læser, Kristian Buhl Carlsen, Bramminge, i Jyllandsposten (JP) anbefalede, at man viste sin foragt for Nexø »ved i den kommende Vinter at benytte hans Litteratur som et Led i den økonomiske Kakkellovnsfyring«. (Avisen for 6. december 1939, s. 9, sp. 4, her cit. efter mikrofilm på KB). Lektor Kn. Ohrt havde allerede den 2. dec. 1939 et læserbrev i JP (s. 8, sp. 4) under titlen: »En forhenværende Dansker«. Heri skriver han bl.a.: »Lad hans Bøger forsvinde som Salgs- og Læseobjekter!« (Cit. som ovenfor). Søren Jyde, der var et talerør under pseudonym for JP, skrev en artikel den 3. dec. 1939 (s. 5, sp. 1-2) imod Nexø's finlandsholdning under titlen »Til Lykke Hr. Andersen-

- Nexø« (cit. som ovenfor), men havde ingen ønske om repressalier.
- [79] Sådan begrundede Bredsdorff i et brev til DKP sin udmeldelse af partiet i begyndelsen af december 1939. Cit. efter: Elias Bredsdorff: »Danmarks store proletarforfatter«, art. i: Nordica, bd. 11, Odense 1994, s. 33.
- [80] Cit. efter Houmann 1972 (bd. III), s. 122 (= brev nr. 600).
- [81] »Hvor dybt bunder vores Friheds-trang?«, indlæg i Politiken den 26. december 1939. (= nr. 1372 i Houmann 1967, s. 80).
- [82] Politiken den 29. december 1939 (= nr. 1385 i Houmann 1967, s. 81), her cit. efter udklip i scrapbog nr. 6, MLA. Wøller sendte også sine bemærkninger til Sorø Amtstidende, hvor de blev gentaget den 29. december 1939, s. 6, sp. 3 (= nr. 1386 i Houmann 1967, s. 81).
- [83] »Hilsen til Arbejderbladet«, art. i: Arbejderbladet den 9. december 1939 (= nr. 794 i Houmann 1961), her cit. efter gengivelse i Houmann 1954, s. 191-92. – Vedr. afbrænding af hans værker på autodaféerne i Tyskland får Andersen Nexø det til at lyde af mere, end godt er – som om det drejede sig om alle hans værker, men det var i virkeligheden meget begrænset, hvad der røg på bålet af den danske forfatter ved den lejlighed, men det er en anden historie.
- [84] Cit. efter Houmann 1972 (bd. III), s. 120 (brev nr. 600).
- [85] Brev af 28. marts 1942. Cit. efter Houmann 1972, bd. III, s. 159 (= brev nr. 622).
- [86] Houmann 1988, s. 550. At Karen Blicher Dam slægtede sin far på politisk, ses af, at hun var aktiv i det pacifistiske Danske Fredsakademi efter 2. verdenskrig, jfr. www.fredsakademiet.dk
- [87] Sandsynligvis blev hendes brev først kendt for offentligheden, da Houmann trykte det i 1988. Alligevel er udnyttelsen af det sidenhen nærmest ikke-eksisterende.
- [88] Se hhv. det tidligere refererede indlæg i Sorø Amtstidende den 8. december 1939, s. 5, 1. sp., med overskriften »Lad det saa være nok!«, og artikel i Venstres Folkeblad den 9. december 1939, s. 4, med overskriften »Saa lad det være nok!«
- [89] Berendsohns opfattelse, se anf. værk, s. 115.
- [90] Se artikel under titlen »Ord – og Handling« i: Aarsskrift for Foreningen Ankerhus 1939, udgivet af Foreningen Ankerhus og trykt i Sorø 1939, s. 37. – Sorø Folketidende anmelder årsskriftet den 23. december 1939 på s. 3 – uden at komme ind på Lauridsens kommentar til bogafbrændingen.
- [91] Nedergaard overlader det til læseren at afgøre, »om denne erklæring fra Magdalene skal tydes som en undskyldning«, se Nedergaard 1997, s. 222.

- [92] Gierslev-affæren blev omtalt i Politiken den 7. december 1939 og Holbæk Amts Venstreblad den 7. og 8. december 1939, se Houmann 1971, s. 21-23.
- [93] Waldemar Pedersen ophørte som chefredaktør i 1955. Se Thomsen, III, s. 307.
- [94] Det juridiske aspekt af pressens rolle ved bogbrændingen i Sorø kunne nok fortjene en grundigere behandling, men det overlades gerne eksperter på området. Her skal blot henvises til relevante afsnit i Jørgen Paulsen: Pressens nye grundlov, udg. af Danske Dagblades Forening 1991, passim.
- [95] Pr. 1. april 1940 nedlagdes Peter Dams Bibliotek som sognebibliotek, men det fortsatte som institutionsbibliotek på samme sted frem til 1978 og derefter i lokaler på Ankerhus.
- [96] Se skrivelse af 15. november 1939 fra ML til Statens Bibliotekstilsyn, arkiveret i SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA.
- [97] Lægget med Biblioteksrådets mødereferater dækker officielt årene 1932-61, men det ældste referat deri er fra 1952. Af ældre dokumenter end dette findes i lægget kun et eksemplar af lovekendtgørelsen fra 1936.
- [98] Refereret og citeret efter Martin Dyrbye, Jørgen Svane-Mikkelsen, Leif Lørring og Anders Ørum: Det stærke folkebibliotek. 100 år med Dansk Biblioteksforening, København 2005, s. 140-41.
- [99] Dette er iflg. Den Danske Ordbogs netudgave definitionen på en autodafé.
- [100] Se Ole Harbo: anf. værk, s. 268, 3. sp.
- [101] Arbejderbladet kunne den 14. december 1939 bringe en artikel med denne titel: »Nexø's Bøger læses mere nu end nogensinde. Samtale med københavnske Bibliotekarer«. Se Houmann 1967, s. 79 (nr. 1353).
- [102] Som n. 98, s. 140.
- [103] Således i Houmann 1990/94, s. 114: Nexø's værker skulle på bålet »efter nazistisk mønster«.
- [104] Se Willy Dähnhardt og Birgit S. Nielsen: Geflüchtet unter das dänische Strohdach. Schriftsteller und bildende Künstler im dänischen Exil nach 1933. (Katalog for særudstilling v/KB i Kiel 1988). Heide 1988. Til denne gruppe af emigranter hørte forfatteren Bertolt Brecht, som Nexø blev meget god ven med, men Brecht forlod Danmark den 9. april 1939 til fordel for USA.
- [105] Dette aspekt af Sorø-bogbrændingen kunne fortjene en nærmere undersøgelse. Det er ikke utænkeligt, at der i breve fra de eksilerede forfattere fra den tid findes udsagn om den, så man kan få indtryk af, hvordan den specielle, danske udgave af bogbrænding blev opfattet af dem.
- [106] Se Nedergaard 1997, s. 213-14. Fundatsen er gengivet i Aarsskrift for Foreningen Ankerhus 1939, s. 11-15.

Kilde- og litteraturfortegnelse

Kilder:

Utrykte:

»Korrespondancer Oks-Præ« 1920-50/51. Folkebiblioteker, Statens Bibliotekstilsyn, 1575, Rigsarkivet

Mødereferater for Biblioteksrådet 1932-61, Statens Bibliotekstilsyn, 1574, Rigsarkivet

Div. arkivalier i Magdalene Lauridsens arkiv (MLA) på Ankerhus, herunder: »Peter Dams Bibliotek«, udateret, maskinskrevet redegørelse u. sign., fra tidligst 1933; »Peter Dams forskoleseminarium. Bibliotek og børnehavn« (maskinskrevet redegørelse u. sign. og dato)

Notater v/Gustav Nedergaard, Sorø 2003 (maskinskrevne, privateje)

Trykte:

Lovgivning:

»Lov om statsunderstøttede Biblioteker af 31. marts 1931«. (Her anvendt efter gengivelsen i: Bogens Verden – Tidsskrift for Dansk Biblioteksvæsen, 13. årg., Kbh. 1931)

»Bekendtgørelse vedrørende Gennemførelse af Lov af 31. marts 1931 om statsunderstøttede Biblioteker«, Kbh. 1933 (eksemplar i Statsbiblioteket)

»Bekendtgørelse angaaende de ved Lov af 7. April 1936 indførte Ændringer i Lov

af 31. Marts 1931 om statsunderstøttede Biblioteker« (eksemplar i Rigsarkivet)

Vedtægter o.lign.:

»Biblioteksreglement« for Peter Dams Bibliotek, Sorø 1922 (eksemplar i Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn)

»Love for Biblioteksforeningen for Sorø Landsogn og Omegn«, Sorø u.å. (eksemplar i Magdalene Lauridsens Arkiv, Ankerhus)

Artikler af Andersen Nexø:

»Omkring Finland«, art. i: Arbejderbladet den 15. oktober 1939, gengivet i sin helhed i: Martin Andersen Nexø – Det røde flag. Taler og artikler viet kampen for fremskridt og fred, Kbh. 1954 (= bind II af Taler og artikler. i udvalg ved Børge Houmann)

»Mørkets Røst«, art. i: Arbejderbladet den 10. december 1939 (do.)

Artikel af Magdalene Lauridsen:

»Ord – og Handling«, artikel i: Aarsskrift for Foreningen Ankerhus 1939, udgivet af Foreningen Ankerhus og trykt i Sorø 1939

Avisartikler og ledere:

Berlingske Tidende 24. august, 11. og 26. september 2010 samt 21. marts, 2. og 4. april 2011 og 24. februar 2012

Berlingske Aftenavis 8. december 1939

B.T. 5. og 9. december 1939

Holbæk Amts Venstreblad 7. og 8. december 1939

Jyllandsposten 2., 3. og 6. december 1939 samt 10. september 2010

Kristeligt Dagblad 5. december 1939

Midtsjællands Socialdemokrat 5. december 1939

Politiken 4., 5., 6., 7., 26. og 29. december 1939

Roskilde Avis 11. december 1939

Roskilde Dagblad 9. december 1939

Social-Demokraten 30. november samt 1. og 10. december 1939

Sorø Amts Dagblad 9. december 1939

Sorø Amtstidende 1., 4., 5., 7., 8. og 29. december 1939

Sorø Folketidende 5. og 23. december 1939

Venstres Folkeblad for Sorø og Omegn 2., 5. og 9. december 1939

Scrapbøger:

Scrapbog nr. 6 i Magdalene Lauridsens arkiv, mindstuerne på Ankerhus, betitlet »Andersen-Nexø og hans Bøger.«

Opslagsværker/hjemmesider:

Houmann, Børge: Martin Andersen Nexø Bibliografi. Odense 1961

Houmann, Børge: Talt og skrevet om Martin Andersen Nexø, Martin Andersen Nexø Bibliografi II, Odense 1967

Kraks Blå Bog 1947, København 1947 (om Anders Dolleris)

Kvindebiografisk Leksikon, bd. 2, København 2001 (om Magdalene Lauridsen)

www.andersennexoe.dk/MAN-huset/Velkommen.html

www.assistens.dk/nexo.htm (fandtes i 2012, men siden nedlagt)

www.assistens.dk/personer/martin-andersen-nexo/ (den aktuelle Nexø-side)

www.denstoredanske.dk (artikler om bogbrænding og om Nexø)

www.denstoredanske.dk/Samfund

www.fredsakademiet.dk

www.ordnet.dk

Litteratur:

Ankerhus Seminarium (udg.): Festskrift – Ankerhus Seminarium 100 år. Slagelse 2002

Appel, Charlotte: Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark, bd. 1. Kbh. 2001

Berendsohn, Walter A.: Martin Andersen Nexø. Hans Vej til Verdenslitteraturen, Kbh. 1948. (Oversættelse fra forfatterens tyske manuskript v/Mogens Knudsen)

Bjørn, Claus: »Magdalene fra Ankerhus«, anm. af Gustav Nedergaards bog »Magda-

- lene fra Ankerhus« i: Kristeligt Dagblad den 23. april 1997
- Bredsdorff, Elias: »Danmarks store proletarforfatter«, art. i: Nordica, bd. 11. Odense 1994
- Christensen, Chr.: Min Livsførelse og Virksomhed. Minder og Tanker om Personer og Forhold. Kbh. 1918
- Dam, Folmer: »Magdalene Lauridsen in memoriam«, ill. art. I Jul i Sorø 1957
- Dam, Folmer: »Nogle erindringer fra 30'ernes Sorø«, ill. art. i: Jul i Sorø 1960
- Dam, Folmer (red.): Magdalene Lauridsens liv og virke. Udgivet på hendes 100-års dag den 25. april 1973 af Elevforeningen Ankerhus. Sorø 1973
- Dyrbye, Martin; Svane-Mikkelsen, Jørgen; Lørring, Leif og Ørum, Anders: Det stærke folkebibliotek. 100 år med Dansk Biblioteksforening, Kbh. 2005
- Dähnhardt, Willy og Nielsen, Birgit S.: Geflüchtet unter das dänische Strohdach. Schriftsteller und bildende Künstler im dänischen Exil nach 1933 (udstillingskatalog), Heide 1988
- Eriksen, Gerhardt: Nic. Blædel. En biografi om journalisten og dagbladsredaktøren, der vaccinerede danskerne mod nazismen, Viborg 1994
- Harbo, Ole: »I Herrerens Gård«, boganmeldelse i artikelform i: bibliotekspressen 8, 2003
- Haugan, Jørgen: Alt er som bekendt erotik. København 1998
- Houmann, Børge: Martin Andersen Nexø. Bibliografi med biografiske noter. København 1961
- Houmann, Børge: Talt og skrevet om Martin Andersen Nexø 1899-1964, Kbh. 1967
- Houmann, Børge: Hædersgaven til Martin Andersen Nexø. Odense 1971
- Houmann, Børge: Breve fra Martin Andersen Nexø. Bd. III, København 1973 (udg. af DSL)
- Houmann, Børge: Martin Andersen Nexø og hans samtid (bd. III), 1933-1954. København 1988
- Houmann, Børge: Kommunist under besættelsen. 2. udg., Kbh. 1994
- Hvenegaard Lassen, H.: De danske folkebibliotekers historie 1876-1940, København 1962
- Jespersen, Verner: Waldemar Pedersen, art. i: Dansk Biografisk Leksikon, bd. 11, København 1982
- Keel, Aldo: Martin Andersen Nexø. Der trotzige Däne. Berlin 2004
- Kofoed, K. H.: »Personerne; biografiske Data. Peter Dam«, afsnit i sidste del af »Bornholms politiske Historie« i: »Bornholmske Samlinger«, 1. rk., bd. 27, Rønne 1940
- Leth, O. I.: Sorø Bibliotek. Sorø Sogns Bibliotek 1853 – 1. marts – 1953. Sorø 1953
- Nedergaard, Gustav: »Ankerhus – i Sorø i 75 år«, ill. art. i: Jul i Sorø 1977

Nedergaard, Gustav: Magdalene fra Ankerhus. Historien om Magdalene Lauridsen, Kbh. 1997

Paulsen, Jørgen: Pressens nye grundlov, udg. af Danske Dagblades Forening 1991

Stemann, P. Chr. v.: En dansk Embedsmands Odysseé, bd. I, Kbh. 1961

Thomsen, Niels: De danske aviser 1634-1991, bd. III, Odense 1991

Torm, Helge: Sorø Bibliotek 1853 – 2003, Sorø 2003

Wendt, Frantz: Besættelse og Atomtid 1939-1966 = bd. 14 i Danmarks Historie, Politikens Forlag, København 1966

Gravene for ofre for 2. verdenskrig på Skælskør kirkegård



Af fhv. kirkegårdsinspektør Poul Stahl Schmidt, Skælskør

På Skælskør Kirkegård findes en del gravsteder for ofre fra 2. verdenskrig. Det drejer sig dels om et par faldne frihedskæmpere og en person omkommet under udførelsen af sin embedspligt, men også om en nedskudt, engelsk flyver.

Det er monumenter, som fortæller historie, også for kommende generationer. Derfor er det meget værdifuldt for eftertiden, at de i 2003 ved et provstesyn officielt blev »registreret«, d.v.s. fredet, efter en forudgående gennemgang af hele kirkegården ved Sorø Amts Museum i år 2000. Derved bliver der fremover passet ekstra godt på dem.

Lige inden for på kirkegården i afd. I, finder man en stor mindesten for frihedskæmperen Poul Hans Nielsen, som var søn af en fisker, som boede i Strandgade i Skælskør.

I afd. II, rk. L, finder vi gravstedet for frihedskæmperen Ejgil Bruno Wendell de Neergaard, som var søn af Carl Ernst de Neergaard. De er begge begravet dér.

Ved siden af er den engelske flyvergrav, hvor flyverløjtnanten John Prower Braund ligger begravet.

Historisk er det også vigtigt at vide noget om, hvilke opgaver den enkelte omkomne havde, og hvad der førte til deres tragiske endeligt. Det skal det følgende handle om.

Bådebygger Poul Hans Nielsen

Poul Hans Nielsen, der var født den 29. marts 1923 i Skælskør, blev udlært som skibstømrer hos bådebygmester Marinus Møller i Skælskør. Herefter var han skibstømrermath ved Marinen, hvor han samtidig aftjente sin værnepligt. Han gjorde tjeneste på panserskibet »Peder Skram«, men det blev den 29. august 1943 sænket samtidigt med flådens andre skibe på Holmen, altså af danskerne selv, så fartøjerne ikke kunne tages i brug af den tyske besættelsesmagt, som denne dag ellers overtog kontrollen med både hær og flåde.

Efterfølgende blev Poul Hans Nielsen ansat på Frederikssund Skibs-



Fig. 1-4. Gravstederne på Skælskør kirkegård for frihedskæmperen Poul Hans Nielsen (øverst t.v.), den ved færgebranden i Korsør den 3. november 1943 forulykkede Carl Ernst de Nedergaard (nederst t.v.), dennes søn, frihedskæmperen Bruno de Neergaard (øverst t.h.) og den druknede, engelske luftkaptajn John Prower Braund (nederst t.h.). Fotos: Skælskør Lokalarliv.

værft. Herpå meldte han sig til modstandsgruppen »Holger Danske« med virkeområde i region VI = København, hvor han især deltog i sabotageaktionen mod Burmeister & Wain den 15. januar 1944 samt ved et indbrud på Riffelsyndikatet,

som senere blev sprængt i luften af BOPA.

I juni 1944, hvor han var eftersøgt, blev han nødt til at gå »under jorden«, men til al uheld blev han den 22. september arresteret af Gestapo



Fig. 5. Carl Ernst de Neergaard, leder af Falckstationen i Skælskør 1935-43, omkom 3. november 1943 ved en eksplosion på færgen »Sjælland«, da den efter en første eksplosion på åbent vand brændende var lagt til kajs i Korsør Havn. Foto fra ca. 1940, venligst stillet til rådighed af Susanne Neergaard, København.

og indsat i Vestre Fængsel for anklage om »plyndring«. Den 7. november s.å. overførtes han til Frøslev-lejren i Sønderjylland, og nogle dage senere, den 29. november, blev han deporteret til koncentrationslejren Neuengamme nær Hamborg, hvor han den 11. januar 1945 døde af dysenteri og hjertesvækkelse.

Efter befrielsen, i juli 1945, blev der rejst en mindesten tæt ved hovedindgangen til kirkegården af Frihedskæmpernes Lokalkomité i Skælskør. Stenen blev afsløret af inspektør Kragh, Gigthospitalet.

Stationsleder Carl Ernst de Neergaard

Carl Ernst de Neergaard, der var født den 14. juli 1884 og først var

Fig. 6. M/F Sjælland, da skibet den 3. november 1943 brændte i Korsør Havn som følge af eksplosioner ombord. Foto venligst udlånt af Korsør Lokalarkiv.

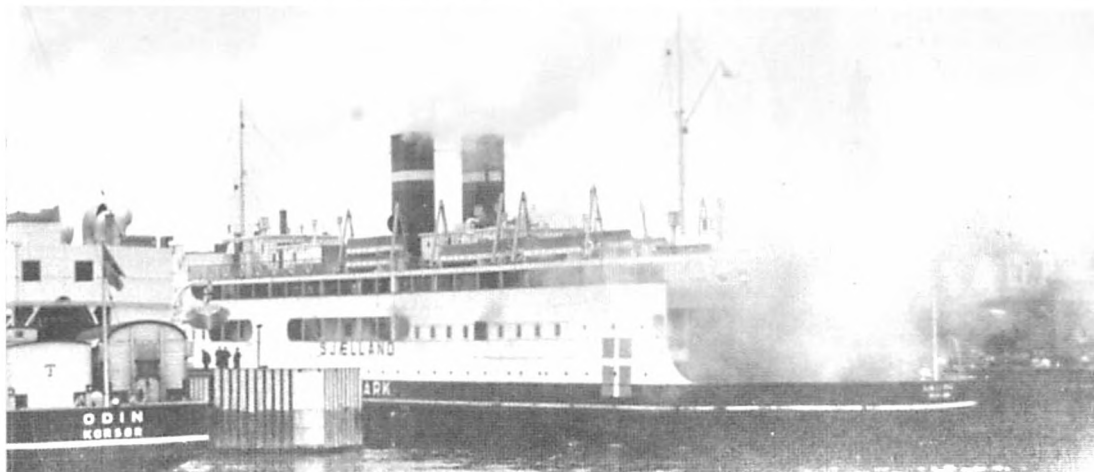




Fig. 7. Fra Carl Ernst de Neergaards begravelse på Skælskør kgd. i november 1943. Kisten bæres ned i graven, da afdøde lå i en zinkkiste, der igen var anbragt i en trækiste, hvad der gjorde den samlede vægt meget stor. Præsten t.v. i baggrunden er Einar Thygesen Kragh, virksom ved Skt. Nicolai kirke i Skælskør fra 1918-1944. Et lidt ramponeret amatørfoto, venligst stillet til rådighed af forfatteren.

forpagter på Smidstrupgaard ved Børkop, blev inspektør hos Falcks Redningskorps i 1933. I 1935 blev han stationsleder og brandinspektør i Skælskør.

Da der den 3. november 1943 var sket en voldsom eksplosion på M/F »Sjælland«, og færgen var kommet ind i fæргеlejet i Korsør, blev de Ne-

ergaard og hans mandskab i Skælskør tilkaldt.

Under brandslukningen på forstaven skete der endnu en eksplosion. Brandslukningen var da i fuld gang ved hjælp af en motorpumpe, hvorfra der blev ført en brandslange gennem et køje og videre til havnebassinet, men nu blev både brandbil og mo-



Fig. 8. Bruno de Neergaard blev begravet i sin fars gravsted på Skælskør kgd. den 25. juni 1945. Foran kisten t.v. ses Gunnar Harbo, der var svoger til afdøde. Kvinden nærmest kisten er Brunos enke Ellen de Neergaard. Kvinden helt i sort er Doris de Neergaard, enken efter C. E. de Neergaard. Foto venligst udlånt af Skælskør Lokalkiv.

torpumpe slynget væk med meget voldsom kraft.

Slagelse Falck-stations leder Bruno de Neergaard (se nedenfor) fandt sin far Carl Ernst de Neergaard dræbt på stedet. Ved ulykken omkom desuden Falck-assistent Aage Johs. Nielsen, Slagelse, samt brandmand, murer Regnar Nielsen, Korsør.

Stationsleder Ejgil Bruno Wendell de Neergaard

Bruno de Neergaard, der var født den 7. juli 1913 ved Børkop som søn af ovennævnte, gik i sin fars fodspor og blev leder af Falck-stationen i Slagelse den 1. juni 1940. Forinden havde han deltaget i vinterkrigen i Finland, hvor han stod for ambulan-



Fig. 9. Bruno de Neergaard, leder af Falckstationen i Slagelse 1940-44, fihedskæmper, henrettet i Ryvangen den 29. marts 1945. Foto fra 1940, venligst stillet til rådighed af Susanne Neergaard, København.

cetjenesten sammen med medarbejderen Johs. Christensen.

Allerede inden efteråret 1940 havde han selv startet en modstandsgruppe op i Slagelse. Der var nu brug for at sprede budskabet om modstanden. Derfor var det vigtigt, at det kom på tryk gennem den »illegale presse«.

I slutningen af 1941 blev der oprettet forbindelse til »De frie Danske« og »Studenternes Efterretningstjeneste.« Der skulle skaffes stof til disse blade, og de skulle uddeles. Det var modstandsgruppens første opgave. Samtidig skulle der skaffes økonomisk støtte til disse aktiviteter.

I april 1943 var der luftkamp ved kysten ved Stillinge. Flere engelske fly blev skudt ned. Ved bjærgningen af ligene deltog Falck, men kisterne måtte ikke udsmykkes med blomster på lågene. Derfor fandt Bruno de Neergaard på at fylde kisterne med blomster i R.A.F.s farver.

I Venslev fik Bruno reddet to engelske flyvere fra en nedstyrtning dér den 9. april 1944. Den tredje blev desværre taget af tyskerne, efter at han havde gemt sig i en halmstak. De to andre overlevende blev fragtet til København i ambulance med fuld udrykning. Falckbilen blev undervejs standset af tyskerne 3-4 gange. Trods dette slap de alligevel uskadt fra turen og kom til Sverige.

Der var andre, dramatiske situationer, bl.a. ved en farlig transport på Østerbro i København. Her nåede Bruno de Neergaard med lynets hast at undslippe fra tyskerne.

Efter besættelsesmagtens fjernelse af det danske politi den 19. september 1944 havde Bruno de Neergaard opgaver med at skaffe bjærget våben af vejen. Desuden skulle der skaffes penge til forskellige formål til fihedskæmperfamiliernes underhold, som det også lykkedes at gennemføre.

Efterhånden som Bruno de Neergaard var blevet meget optaget af at gå »i fronten«, blev han nødt til at »gå under jorden«. Efter dette fortsatte han dog arbejdet med våbentransporterne.

Bruno de Neergaard skulle også have været en tur til Sverige, men den 18. december 1944 gik det galt. Han var da i diplomaten Niels Peter Arnstedts (1882-1954) villa på Frederiksberg, som var et samlingssted for sabotører, hvad Gestapo havde fået opsnuset, og derfor ransagede de huset den nævnte dag. Bruno de Neergaard måtte da flygte op på taget, men blev desværre taget af Gestapo.

Langfredag den 29. marts 1945 blev Bruno de Neergaard henrettet i Ryvangen. Den 20. juni kom hans bære, placeret på ladet af en Falckbil til Slagelse og Skælskør, hvor han blev æret af de mange fremmødte. Begravelsen fandt sted fra Skælskør kirke den 25. juni 1945. Og som Bruno de Neergaard havde bedt om i et afskedsbrev til familien, blev han gravlagt ved siden af sin far.

Bruno de Neergaard vil altid blive mindet som en meget dygtig, energisk og værdsat person. I kraft af hans position som leder af Falckstationen i Slagelse lykkedes det ham at yde et særdeles effektivt og flot stykke modstandsarbejde her. Ja, han havde mange »jern i ilden« overalt.

Bruno de Neergaard fik reddet rigtig mange liv, men måtte selv betale den højeste pris i frihedskampen, blot kort tid før befrielsen i maj 1945.

Flyverløjtnant John Prower Braund

Fra et engelsk bombefly af Halifax-typen blev der natten mellem den 13. og 14. februar 1945 foretaget en mineudlægningsoperation i dansk farvand. Det styrtede imidlertid ned syd for Sjælland, hvorved hele besætningen på 7 personer omkom.

Flyets pilot var flyverløjtnant John Prower Braund, som blev fundet ved Kobæk Strand om formiddagen den 14. februar. Begravelsen fandt sted samme dag kl. 15.00 på grund af, at der var engelske officerer i byen. Der var en meget stor deltagelse ved begravelsen. Den dræbte var kun 22 år gammel (født den 23. august 1922).

Tvillingbroderen Marwood Paul Braund var også flyver i R.A.F. og fører af en »Halifax« bombemaskine. Han forsvandt under en mineudlægning ved Kiel den 12. januar 1945, men blev aldrig fundet.

Den 26. august 1989 blev moderen Greta Emely Braunds urne nedsat på John Prower Braunds gravsted, markeret af en særlig gravsten. Faderens navn: William Powell Braund er også anført på denne gravsten, men da han døde i 1984, blev hans aske spredt over havet.

Tidligere var der placeret et hvidt soldaterkors af metal for John Prower Braund. Den engelske War Graves Commission har dog erstattet det med en såkaldt »Headstone« (en bestemt type gravsten brugt overalt i verden for hver enkelt falden soldat fra England).

Der er også rejst en stor naturgravsten af »D.F.B., K.A.F. OG MARINEF.« (henholdsvis lig med De danske Forsvarsbrødre, Kystartilleriforeningen og Marineforeningen).

Repræsentanter fra War Graves Commission og danske interesserede har udført et meget stort stykke arbejde med at finde frem til savnede og uidentificerede engelske flyvere. Særligt har Anders Bjørnvad, Bisserup, gjort en stor indsats. Han har bl.a. skrevet bogen om »Faldne allierede Flyvere 1939-1945«.

Anders Bjørnvads sidste ønske var at blive begravet ved siden af John Prower Braunds engelske flyvergrav. Det er han blevet nu. Han døde den 3. juli 2011.

Glimt af retsopgøret i Slagelse efter befrielsen



Af Carsten Egø Nielsen

Indledning og baggrund

13.521 personer blev i Danmark efter befrielsen dømt for en eller anden form for landsforræderi, og andre blev udstødt af de organisationer og foreninger, de havde været medlemmer af, for »unational opræden«.¹ I alt blev ca. 34.000 personer interneret umiddelbart efter befrielsen 5. maj 1945, men mange blev hurtigt løsladt igen.

Nogle af de 13.521 dømte var fra Slagelse og blev også dømt ved retten i byen. Efterfølgende gives et første bidrag til historien om retsopgøret i Slagelse, der kun i meget beskedent omfang er behandlet systematisk tidligere.² Kildematerialet er de lokale aviser, der ivrigt var til stede ved retsmøderne og meget detaljeret refererede fra møderne. Byen havde på det tidspunkt ikke mindre end fire aviser, der hver især var talsrør for et politisk parti.³

Avisers pålidelighed som historisk kilde kan altid diskuteres, idet de naturligt nok har en journalistisk tilgang til begivenhederne. Derfor er avisernes referater kontrolleret i det originale materiale fra retssagerne,

som Statens Arkiver velvilligt og hurtigt har givet forfatteren adgang til trods tyverierne fra bl.a. denne arkivgruppe, som blev undersøgt i netop samme tidsperiode. Det kan konstateres, at avisreferaterne generelt afspejler retsmøderne loyalt og yderst sjældent direkte fejlagtigt, men der er en tendens til visse udeladelser. Hvis en anklaget tilhørte et politisk parti, er der set tilfælde, hvor avisen fra det pågældende parti undlader nogle oplysninger. Aviserne refererede fra stort set samtlige retssager, om end interessen faldt over tid. I begyndelsen er der meget fyldestgørende referater, mens de senere bliver kortere og kortere, specielt for de mindre sagers vedkommende. Der er derfor efterfølgende ikke nævnt personnavne og sager, som enhver ikke kan finde i de offentligt tilgængelige avissamlinger på bibliotekerne og i arkiverne.

Interneringen

Som i alle andre byer havde også frihedsbevægelsen i Slagelse ved befrielsen arrestationslister klar over personer, som den mistænkte for bl.a. at



Figur 1: Frihedskæmpere på Schweizerpladsen i Slagelse. (Foto: Ove Alstrup Jensen. Privateje).

have samarbejdet med den tyske besættelsesmagt. Det kunne være som Gestapomænd, Hipomænd, soldater eller ved arbejde for tyskerne. Arrestationerne begyndte allerede den 4. maj om aftenen, men blev for alvor synlige for befolkningen dagen efter. Arrestanterne blev under foragtelige tilråb ført til Ting- og Arresthuset i Rytterstaldstræde, hvor en stor folkemængde havde taget opstilling for at se hvem, der blev arresteret. Højtalervogne kørte rundt i byen og opfordrede til roens opretholdelse og meddelte, at der var arrestationer i gang. Det blev også oplyst, at hvis

nogen følte sig anholdt med urette, var det bedst ikke at protestere og i stedet følge med. Alle sager ville nemlig blive grundigt undersøgt.⁴

Efter hver arrestation blev arrestantens pårørende underrettet, så ingen skulle leve i uvished. Pressen var også til stede ved Ting- og Arresthuset og oplyste, at en del af de arresterede ikke kunne overraske nogen ud fra deres adfærd under besættelsen, men at der også blandt de arresterede var flere overraskelser, som ingen havde troet kunne mistænkes. Beskrivelserne fra pressen er følelsesla-



Figur 2: Frihedskæmpere på vagt ved Vestre Skole, hvor mange af de anholdte blev interneret, indtil der blev plads i arresthuse og fængsler. (Slagelse Lokalarkiv).

dede og næsten dømmende: »Mange drog Suk af Lettelse. Her saa man endelig Plageaander uskadeliggjort efter, at de gennem Krigsaarene har spredt Frygt og Ængstelse om sig«. Pressen har dog med en enkelt undtagelse valgt ikke at offentliggøre navne på de anholdte, før deres sag er nærmere undersøgt. Undtagelsen er byens politimester, Ove Jensen, som ved middagstid den 5. maj blev ført til arresten. I hans tilfælde konkluderede pressen, at han overalt på køreturen gennem byen var blevet genkendt af alle, hvorfor der ikke

var nogen grund til at holde navnet tilbage.⁵

Det samme gentog sig dagen efter, hvor den lokale afdelingsleder i det danske nazistparti Viggo Lindemann blev arresteret. Lederen af frihedsbevægelsens arrestationer, politiassistent Fr. C. Wiig, oplyste denne dag, at man indtil nu kun havde taget de værste elementer, som ville blive sigtet for samarbejde med tyskerne. Wiig skulle også lede undersøgelsen af de forventede retssager, som ville blive behandlet efter en kommende



Figur 3: Kvindelige arrestanter på Ting- og Arresthusets trappe. (Foto: Ove Alstrup Jensen. Privateje).

midlertidig lov, der bl.a. ville betyde oprettelse af særdomstole.

Ved middagstid var der anholdt i alt ca. 140 personer, og der blev skarpt skelnet mellem to kategorier af arrestanter. Der var de farlige, hvor man kunne forvente desperation og flugtforsøg med voldsomme midler, og så de fredelige. De farlige, hvortil fx Hipomænd hørte, blev låst inde i cellerne på Ting- og Arresthuset, og her var der allerede ved at være fyldt helt op. De fredelige mænd var under skarp bevogtning anbragt i Vestre Skoles gymnastiksal, mens

kvinderne var anbragt i et klasseværelse. På Vestre Skole var der ved middagstid interneret ca. 100 mænd og ca. 30 kvinder.

Politiassistent Fr. C. Wiig vurderede, at flertallet af de internerede ville kunne dømmes for samarbejde og samkvem med tyskerne, hvorfor han kun forventede, at få ville blive frigivet uden straf. Han oplyste også, at man overholdt grundlovens bestemmelser, så alle kom i et grundlovsforhør kort tid efter arrestationen, og allerede ved disse grundlovsforhør var der faldet tilståelser. I forhold til de arresterede kvinder oplyste Wiig, at de alle ville blive sigtet for mere end blot omgang med de tyske tropper. Man havde også fortegnelser over dem, der alene havde haft omgang med soldaterne, men dem ville man først anholde senere.⁶

Allerede inden befrielsen havde Danmarks Frihedsråd⁷ nedsat et arrestationsudvalg, der delte de internerede i fire grupper. Den første gruppe var alle, der i besættelsestiden havde været medlemmer af DNSAP og andre nazistiske organisationer og korps. Begrundelsen for internering var, at partiets program havde været af en sådan art, at der måtte rettes mistanke mod ethvert medlem. Den anden gruppe omfattede alle, der direkte var gået i tyskernes tjeneste. Det kunne være som soldater, men også som tolke, vagter, chauffører o.lign. Den tredje gruppe var dem, der var mistænkt for at have optrådt som stikkere og endelig den fjerde gruppe, som omfattede alle, der på en eller anden måde var gået forrest i den nationale selvødelæggelse, og som derfor kunne blive udsat for lynch-

ning fra befolkningens side. Det gjaldt fx værnemagere og piger, der havde haft samkvem med tyske soldater under besættelsen. Det var på dette grundlag, frihedsbevægelserne rundt om lokalt havde udarbejdet lister over hvem, der skulle arresteres. Danmarks Frihedsråd understregede også, at der ikke ville blive taget hensyn til anonyme anmeldelser, og at man skulle huske, at der kunne være tale om fejltagelser, hvor anholdelser kunne ramme uskyldige. Derfor skulle alle anholdte også hurtigt fremstilles for en dommer, så eventuelle fejltagelser hurtigt kunne blive sorteret fra. Endelig manede man til ro og værdighed uden indblanding og demonstrationer i forbindelse med arrestationerne.

Arrestationerne fortsatte i Slagelse. 11. maj var antallet af arresterede nået op på ca. 200, og det skyldtes bl.a., at nogle af de tidligere anholdte i forhørene afslørede flere personer. De fleste arrestationer blev nu foretaget af de tilbagevendte politibetjente, men da de endnu ikke formelt var vendt tilbage til deres gamle jobs, optrådte de som frihedskæmpere. Blandt de ca. 200 anholdte var omkring 20 Hipomænd, og det var specielt dem, der havde afsløret flere af deres kammerater, der endnu ikke allerede var blevet anholdt. Som eksempel nævntes en Hipomand, der i løbet af en times tid angav en snes kammerater og stikkere.⁸

Mens der blev foretaget undersøgelser af de arresteredes forhold, vedtog Rigsdagen den 1. juni 1945 det såkaldte Straffelovstillæg, der bl.a. gav mulighed for dødsstraf for særligt alvorlige forbrydelser som fx mord.

Straffelovstillægget fik tilbagevirkende kraft fra den 9. april 1940 og fastsatte også en hård minimumsstraf på fire års fængsel. Meningen var, at der kun skulle rejses tiltale mod de grovere lovovertrædelser, men da man i starten dømte de mere oplagte tilfælde med mindre alvorlige gerninger, og da der ofte var tvivl om fortolkningen af loven, blev en del dømt mildere end minimumsstraffen på fire år.

Straffelovstillægget og andre efterfølgende såkaldte »udrensningslove« tog sigte på fire forskellige grupper af anklagede:

- De, der havde begået vold, tortur og drab, angiveri og alvorlige politiske forbrydelser
- Deltagelse i tysk politi- eller krigstjeneste
- Groft værnemageri – utilbørligt økonomisk samarbejde med tyskerne
- Tjenestemandsforbrydelser, hvilket var tjenestemænd, der var gået ud over, hvad man kunne forvente hørte til deres forpligtigelser som tjenestemænd.

De to midterste grupper gav anledning til mange problemer, idet den danske regering havde accepteret danskeres deltagelse i tysk krigstjeneste, ligesom regeringen i mange tilfælde direkte havde opfordret virksomheder til at påtage sig arbejde for tyskerne. I øvrigt blev Straffelovstillægget mildnet i 1946.

Udover de officielle retssager, der blev rejst fra sommeren 1945, fandt

der også en vis selvjustits sted i diverse foreninger, organisationer o.l.

Danmarks Lærerforening ekskluderede således i august 1945 et medlem fra Keldstrup på grund af vedkommendes unationale holdning under krigen, og i januar 1946 blev en pensioneret lærer fra Slagelse ekskluderet, fordi han havde været et fremtrædende medlem af det danske nazistparti.⁹

Også i Slagelse Håndværker- og Industriforening drøftede man eventuel udrensning, men udsatte spørgsmålet til en ekstraordinær generalforsamling, hvor man besluttede at ekskludere medlemmer, der måtte blive dømt. Hos De Danske Forsvarsbrødre i Slagelse var der enighed om, at så længe ingen var dømt, skulle der ikke ske en udrensning, og man overlod derfor til bestyrelsen at foretage det nødvendige, hvis det blev aktuelt.¹⁰

I Slagelse fortsatte arbejdet med at undersøge de interneredes relationer til den tyske besættelsesmagt. Undersøgelserne medførte også, at nogle af dem blev løsladt uden, at der rejstes tiltale mod dem. 17. maj var der lidt over 150 internerede tilbage, men af de godt 30 løsladte var nogle fortsat under tiltale. På Vestre Skole var der interneret 92 mænd og 31 kvinder, og i Ting- og Arresthuset var der 30.¹¹

Forholdene for de internerede på Vestre Skole var ikke optimale, og i juli udbrød der et tilfælde af difteritis. Den pågældende blev indlagt på sygehuset, og otte andre smittebærere blev isoleret. Netop fordi forholdene

ikke var optimale, måtte man opgive planen om at overføre de internerede til fængslet i Herstedvester. Kreds-lægen havde udstedt forbud mod transporten og forbud mod besøg samt forbud mod fremstilling i retten, og det betød, at afhøringerne for nogle vedkommende blev udsat. 26 arrestanter fra Ting- og Arresthuset blev dog overført til Herstedvester. Trods vaccinationer og andre sikkerhedsforanstaltninger tog det tid at komme af med sygdomstilfældene, den 19. juli var der stadig 12 bacillebærende. Først sidst i juli var epidemien ved at være overstået,¹² og i begyndelsen af august blev de internerede flyttet fra Vestre Skole, der efter rengøring igen kunne bruges som folkeskole ved skoleårets begyndelse.¹³

Eksempler på retssagerne

I slutningen af juli var grundlovsforhørene ved at være afsluttet, idet kun de difteritisramte manglede. På dette tidspunkt var der fremstillet 96. Af dem var de 19 løsladt og 15 overført til andre retskredse, og det betød, at i alt 62 skulle fremstilles for den særlige domstol i Slagelse. Listen over dem var sendt til statsadvokaten, der skulle udarbejde anklageskriftet. Flere af de arresterede havde anket rettens afgørelse til landsretten, men i alle tilfælde var afgørelsen blevet stadfæstet.¹⁴

Tallene ændrede sig lidt, idet nogle sager flyttede til og fra andre retskredse, men resultatet blev omtrentligt, at 73 sager blev behandlet i Slagelse i perioden 1945 til 1947,



Figur 4: Nogle af de internerede på Vestre Skole på tur i skolegården. (Foto: Ove Alstrup Jensen. Privateje).

nemlig 46 sager i 1945, 24 sager i 1946 og tre i 1947.¹⁵

I en udarbejdet liste over personer, der i Slagelse retskreds blev straffet for politiske lovovertrædelser efter straffelovstillægget i perioden 9. august til 20. december 1945, nævnes 51 personer. Af dem blev to frifundet. Straffene for de resterende 49 var vidt forskellige. Syv forlod retten som frie, idet straffen blev identisk med den periode, de pågældende havde siddet varetægtsfængslet.

De øvrige 42 fik straffe fra 30 dages fængsel til 20 års fængsel. De fleste, 28 i alt, fik mellem et og fire år. Udover en enkelt, der fik 20 år, fik en 14 år, en 13 år, en 10½ år og to fik 10 år. Listen omfatter som nævnt kun dommene i 1945. Året efter faldt der også hårde domme, bl.a. en på 17 års fængsel.

Det fremgår også af listen, at mindst fem fik tilladelse til at anke til landsretten. To af dem fik her stadfæstet dommen, en blev frifundet, og en fik en væsentlig hårdere dom, nemlig fra fem måneders fængsel til fire



Figur 5: Internerede på Vestre Skole, populært kaldet »Vestre Fængsel«. (Slagelse Lokalarkiv).

år. I den sidste af de fem ankesager er landsrettens afgørelse ikke påført listen.¹⁶

Både i Slagelse og i resten af landet skred de forskellige undersøgelser frem hen over sommeren 1945. I begyndelsen af september 1945 havde omkring 22.000 personer i hele landet været interneret, og omkring halvdelen af dem var løsladt igen. Nogle var arresteret ved fejltagelser, ved navneforvekslinger eller ved ondsindede falske angivelser, og i Justitsministeriet begyndte man forberedelsen af en lov, der åbnede mu-

lighed for, at disse personer kunne få erstatning. Beløbet var et grundbeløb på 100 kroner og herefter 25 kroner for hver uge, man havde været interneret, dog maksimum 300 kroner. I forbindelse med lovforslagets behandling i Folketinget i begyndelsen af oktober begyndte også debatten, om nogle af de allerede afsagte domme over danskere, der meldte sig til Frikorps Danmark, havde været for hårde. Et af synspunkterne var, at nazistpartiet var et lovligt parti, og det derfor ikke var ulovligt at være medlem. Endvidere kunne de have været i god tro, hvis de havde meldt

sig før regeringens afgang den 29. august 1943. De sidste 4-5 måneder siden befrielsen blev i øvrigt i debatten omtalt som lovløse.¹⁷

Som et eksempel fra Slagelse på en fejlagtig arrestation, indrykkede Frihedsrådets arrestationsudvalg en annonce, hvor det blev oplyst, at der var tale om en fejltagelse, når maskinarbejder Christian Hansen fra Herluf Trollesvej havde siddet interneret. En nærmere undersøgelse havde vist, at han ikke havde begået nogen udansk handling. Carl Nielsen blev arresteret, da han den 5. maj stod og så på nogle arrestationer. Her mente et par brandmænd at kunne genkende ham som en af de Hipomænd, der på et tidspunkt havde været med til at stjæle noget benzin, og på dette grundlag blev han anholdt. Han nåede at sidde interneret på Vestre Skole i 39 dage, inden han blev løsladt. Og i den nu foretagne undersøgelse konstateres det, at der ikke var noget at bebrejde ham, og at han var fuldstændig renset og ville få tilkendt en erstatning.¹⁸

I sommeren 1945 var de første anklageskrifter udarbejdet i Slagelse, og retssagerne begyndte, men det var en længere proces. I slutningen af september var der udarbejdet 37 anklageskrifter, og der var allerede faldet dom i nogle af dem, men der manglede stadig at blive udarbejdet anklageskrift mod 23. I februar 1946 var der udarbejdet 60 anklageskrifter, afsagt 48 domme, og der manglede at blive rejst tiltale mod otte.¹⁹

Med henblik på at give et indtryk af nuancerne i retsoppgøret i Slagelse vil nogle få sager efterfølgende blive

omtalt. Der er tale om enkelte af de sager, hvor straffen blev længst, men også nogle af de sager, der var stor opmærksomhed på i lokalsamfundet. Endelig omtales et par eksempler på sager, der var helt typiske og forholdsvis identiske både i tiltalen og i straffen. Enkelte sager er tidligere beskrevet i den lokalhistoriske litteratur, hvorfor de ikke bliver omtalt her. Det drejer sig fx om sagen mod godsejer Erik Grevenkop-Castenschiold på Store Frederikslund.²⁰

Alle de nedenstående sager blev som nævnt omtalt i lokalpressen i samtiden, men er her kvalitetssikret og suppleret med oplysninger fra de originale retssager. Nogle sager blev anket til landsretten og behandlet her indenfor forholdsvis kort tid. Andre tog lang tid og blev anket videre til Højesteret. For nogle af de omtalte sagers vedkommende er den endelige dom ikke medtaget, da det gennemgæede kildemateriale om forrædersagerne fra retten i Slagelse slutter i 1947.

Politimester Ove Jensen

En meget omtalt og bemærkelsesværdig sag var sagen mod Slagelses politimester Ove Jensen.

Ove Jensen var født i januar 1882, og var således 63 år ved befrielsen i maj 1945. Han blev jurist i 1906 og havde en karriere indenfor politiet i Aalborg, inden han i 1926 blev politimester i Varde. Pr. 1. april 1934 tiltrådte han som politimester i Slagelse og bosatte sig privat på Sct. Jørgensgade 16.²¹

Politistyrken i Slagelse var omkring besættelsen i 1940 på omkring 20 mand, hvoraf de fem til seks var tilknyttet kriminalpolitiet og resten ordenspolitiet. Udover politimesteren som øverste ansvarlig bestod ledelsen af politiassistent Erik Thygesen, der som stationsleder var mere eller mindre direkte ansvarlig for det daglige arbejde.

Samarbejdet mellem de to ledere var yderst anspændt og begrænset til det absolut nødvendige, og denne situation blev yderligere forværret med den tyske besættelse. Thygesen havde fra starten sympatier overfor englænderne, mens Ove Jensen ikke lagde skjul på sine sympatier for tyskerne. Situationen gav sig fx udslag i, at Thygesen i arbejdstiden provokerede ved at lytte til engelsk radio, mens politimesteren var en hyppig gæst hos tyskerne på kasernen og ved deres forskellige festarrangementer. Ligeledes markerede han sig som deltager ved tyskernes parader og koncerter rundt om i byen.²² Ove Jensens sympati for tyskerne var således synlig i bybilledet og kendt af den almindelige borger. Hans sympatier og adfærd medførte dog ikke, at han står som medlem af det danske nazistparti DNSAP.

Det var derfor formentlig heller ikke overraskende, at politimester Ove Jensen allerede den 5. maj 1945 sammen med en masse andre blev arresteret af frihedsbevægelsen. Sorø Amtstidende valgte som den eneste arresterede at nævne Ove Jensen med navn og var åbenbart meget sikker på, at han ville blive dømt ved en efterfølgende retssag. Avisen bragte i forbindelse med artiklen om mas-

searrestationerne et billede fra en tidligere lejlighed, hvor Ove Jensen står sammen med nogle tyske officerer, og billedteksten lyder: »Da fhv. Politimester Ove Jensen, Slagelse, i Besættelsens første Aar soledede sig i tyske Officers Gunst«. Ved at bruge ordet »forhenværende« har avisen allerede afskediget ham.²³

Så vidt gik Justitsministeriet ikke, men allerede den 6. maj blev politimesteren fritaget for tjeneste indtil videre, og politifuldmægtig N.C. Holm blev konstitueret i stillingen.²⁴

Undersøgelserne af anklagerne mod Ove Jensen tog sin tid, og kom udover hans tyskvenlige indstilling også til at omfatte andre forhold omkring hans embedsførelse. Denne udvidelse af undersøgelserne betød, at Justitsministeriet i midten af juli ikke blot længere fritog ham for tjeneste, men suspenderede ham. Samtidig gik han fra at være interneret til at blive fængslet.²⁵ Flere gange blev fængslingskendelsen forlænget, bl.a. fordi det skulle afklares, hvor sagen skulle behandles. Der kunne blive tale om både den særlige domstol, der behandlede sager om forbrydelser under besættelsen, og/eller den specielle tjenestemandret, der behandlede tjenestemænds forhold under besættelsen. Rigsadvokaten, der repræsenterede staten som anklager, besluttede i september, at Ove Jensen skulle anklages efter det særlige straffelovstillægs § 11, der drejede sig om tjenestemænd, der, ud over hvad der fulgte af deres instruks for det pågældende embede, ydede besættelsesmagten upåkrævet og ikke uvæsentlig hjælp. Men derudover skulle han også anklages for under-

slæb og dokumentfalsk under udførelse af offentlig tjeneste efter den almindelige straffelov.²⁶

Resultatet blev, at sagen skulle behandles for domstolen i Slagelse retskreds, og den 29. september modtog den fungerende politimester anklageskriftet fra statsadvokaten. Forventningen var derfor en behandling ultimo oktober, men endnu engang blev sagen udsat.²⁷

Endelig den 28. november kom sagen til behandling. Den var ventet med spænding af offentligheden, men der blev stort set ikke mulighed for almindelige tilhørere til at overvære sagen. Den pågældende dag var der ikke mindre end tre retter i byen. Landsretten brugte den normale store retssal, og den ordinære politiret skulle bruge politistationens samlingslokale. Tilbage til Ove Jensens sag var det lille retslokale på Ting- og Arresthuset, og her var et antal af de få tilhørerpladser allerede besat på forhånd, idet Justitsministeriet havde sendt nogle repræsentanter, der skulle overvære sagen. Udover disse repræsentanter var enkelte politibetjente og folk fra frihedsbevægelsen til stede. De førstnævnte blev dog sendt ud, da de senere selv skulle vidne i sagen. Som anklager mødte statsadvokat Roepstorpf, mens landsretssagfører Lysholm Hansen var forsvarer.

Ove Jensen blev anklaget for i tiden efter politiets opløsning den 19. september 1944 som politimester at have ydet besættelsesmagten upåkrævet og ikke uvæsentlig hjælp udover instruksen for hans embede ved:

1. 19. september om eftermiddagen, da politipersonalet havde forladt stationen, og modstandsbevægelsen havde fjernet en del af materialet på stationen, telefonisk at have tilkaldt besættelsesmagten, for at disse kunne få lejlighed til at foretage en undersøgelse af dette forhold.
2. 20. september at være besættelsesmagten behjælpelig med at skaffe politifolkenes tjenestevåben udleveret, idet han lod udfærdige en liste over ordenspolitiets personale og under våbnenes udlevering markerede på denne liste, hvem der ikke havde afleveret våbnene. Herefter udleverede han listen til tyskerne, som i hvert fald i et tilfælde benyttede den som grundlag ved afhøring af en anholdt politimand.
3. Nogle dage efter den 19. september at være besættelsesmagten behjælpelig med en ransagning på politikontoret.
4. 21. september at sørge for, at besættelsesmagten fik udleveret politikredsens beholdning af benzin- og generatorbrændselsmærker samt et mindre beløb i kontanter, der uden tyskernes viden var placeret i en aflåst bankboks.

Efter den almindelige straffelov blev Ove Jensen anklaget for i mange tilfælde siden 1934 at have tilegnet sig og selv brugt bøder, der var indbetalt direkte til ham. Endvidere blev han anklaget for selv at have brugt et beløb, han havde ladet udbetale af politikassen til indkøb af jubilæums-gaver til to af politikredsens sognefogeder. Endelig blev han anklaget



Figur 6: Ove Jensen i selskab med tyske officerer i Anlægget i 1940. (Slagelse Lokalarkiv).

for dokumentfalsk i de tilfælde, hvor han efterfølgende indbetalte de pågældende beløb til politikassen. For at dække over disse forhold udskiftede han bladene i rapporten med nye, hvorpå den oprindelige betalingsdato blev ændret til hans indbetalingstidspunkt.

De lokale aviser fulgte retssagen med stor interesse og refererede detaljeret fra mødet. Netop pressens tilstedeværelse betød en anderledes start på det første retsmøde end normalt. Sorø Amtstidende havde sendt en fotograf med henblik på at foto-

grafere Ove Jensen, hvilket hans forsvarer protesterede imod, idet han fandt, at det ville være en ydmygelse af den tiltalte. Dommeren besluttede imidlertid at tillade fotografering, hvilken kendelse forsvareren straks ville anke til landsretten. Anklageren mente, at sagen ikke kunne udsættes alene af den årsag, og efter lidt juridisk tovtrækkeri blev Ove Jensen ført ind og fotograferet, selv om både han og forsvareren forsøgte at undgå det.²⁸

Ifølge Sorø Amts Dagblads reportage fra mødet bukkede Ove Jensen dybt for dommeren og statsadvokaten, da han blev ført ind i retten. Han virkede nervøs, var bleg og havde tabt sig kendeligt under opholdet i arresten. Efter oplæsningen af anklageskriften erklærede Ove Jensen sig ikke-skyldig i samtlige anklagepunkter.

Først blev Ove Jensen afhørt, og han forklarede sin opfattelse af forløbet i dagene omkring den 19. september og mente ikke, at han havde ydet besættelsesmagten bistand. Tværtimod mente han, at andre betjente havde handlet mindre hensigtsmæssigt allerede den 18. september, hvor en betydelig menneskemængde på Schweizerpladsen havde overfaldet nogle tyske soldater. Det havde betydet, at den tyske kommandant overfor politimesteren havde truet med at overtage ordenstjenesten og sætte ham fra bestillingen, hvilket Ove Jensen ville forsøge alt for at undgå, da han mente, at det ville være uheldigt for byens befolkning. Ifølge avisens referat forsøgte politimesteren hele tiden at stille sig selv i et gunstigt lys og veg ikke tilbage for at ud-

tale sig kritisk overfor sit personale, fx karakteriserede han politibetjent Knudsen som »overnervøs«. Den 19. september havde han forsøgt at redde kommunens ejendom og politiets dokumenter, så godt han kunne, og den 20. september havde han handlet under tvang, bl.a. i forbindelse med den omtalte liste over hvilke betjente, der havde afleveret våben. Her understregede han, at listen ikke indeholdt betjentenes privatadresser og kun havde været til eget brug.

Efter afhøringen af Ove Jensen blev der ført en lang række vidner i sagen, herunder flere politibetjente. Af og til afbrød eller kommenterede Ove Jensen vidneforklaringerne og fik derfor en reprimande af dommeren. To forhold kom til at fylde meget i afhøringerne, nemlig hvorvidt Ove Jensen den 19. september havde hilst de tyske officerer med nazihilsen, og hvorvidt han under forhandlingerne med tyskerne den 20. september havde siddet og smilet flere gange. Vedrørende listen over betjente, der ikke havde afleveret deres våben, forklarede overbetjent Valdemar Hansen, at han var blevet arresteret af tyskerne på Gammel Torv den 4. november, og at han her havde set den pågældende liste, da tyskerne havde spurgt efter hans våben.

I forhold til anklagerne om under-slæb forklarede bl.a. en ansat på politistationen, at politimesteren altid selv åbnede posten, og at han i flere år ikke havde taget ferie. Endvidere vidnede grosserer Jens Hillers. Han havde hjulpet to unge mennesker i firmaet, der i 1943 havde begået husfredskrænkelser overfor et par unge piger. Sagen var i første omgang ble-

vet klaret med en undskyldning og erstatning til de unge piger. Der kom forlydender om, at sagen ville ende hos Gestapo, hvorfor Hillers havde opsøgt politimesteren, der havde givet de to unge mennesker en reprimande samt en bøde på to gange ti kroner, som han samtidig modtog. Da de to unge piger klagede, fordi de fandt straffen for mild, indbetalte politimesteren beløbene til politikassen, men statsadvokaten ønskede en erklæring i sagen fra politimesteren, som Ove Jensen imidlertid aldrig svarede på. Senere forsøgte han at låne 300 kroner af Hillers, der oplevede ønsket, som om den ene tjeneste var den anden værd.²⁹

Under proceduren den 30. november argumenterede anklageren for, at Ove Jensens optræden i dagene omkring den 19. september havde været meget unational, og at han ikke havde varetaget politistyrkens interesser, således som en dansk politimester burde i den givne situation. Anklageren oplyste endvidere, at Ove Jensen var i bundløs gæld, og at der på politikontoret var stor usikkerhed om hans embedsførelse, og at det var ganske uværdigt, at en politimester interesserede sig så meget for opkrævningen af småbøder. Derfor nedlagde anklageren påstand om streng straf.

Forsvareren mente, at politimesteren havde været i en vanskelig stilling og kunne føle sig forrådt, fordi der i byen gik rygter om, at han var nazist eller tyskvenlig. Men Ove Jensen forsøgte at få et godt forhold mellem tyskerne og befolkningen, og det var i stort omfang lykkedes at undgå spektakler i byen, hvilket også

skyldtes, at besættelsesmagten havde tillid til politimesteren, og tyskerne vidste, at de kunne stole på hans loyalitet. I dagene omkring den 19. september havde Ove Jensen handlet i den allerbedste hensigt, bl.a. for at hindre ødelæggelse af politiets materiel. Listen over betjentene havde været ubrugelig for tyskerne, da den ikke indeholdt betjentenes adresser. I forhold til opkrævningen af bøderne, mente forsvareren, at der ikke var tale om underslæb, men alene sløseri, idet de små beløb var ligegyldige i forhold til politimesterens store gæld. Forsvareren krævede derfor frifindelse af Ove Jensen.

Ove Jensen selv ønskede at fremsætte nogle personlige bemærkninger, hvor han beklagede sig over hårdhændet behandling under interneringen. Han havde tabt 25 kilo, havde et sløjt helbred og var også blevet nægtet at få et Nyt Testamente. Endvidere oplyste han, at han og hans 47-årige hustru, hvis han blev dømt, ville stå som subsistensløse, og at han hellere ville have været likvideret af modstandsbevægelsen end ende på fattiggården.³⁰

Herefter blev sagen optaget til doms, og efter en længere votering blev den afsagt. Dommen kom til at lyde på fire års fængsel minus 200 dage, som allerede var afsonet. Endvidere fortabelse af almen tillid i fem år.³¹ Ove Jensen blev kendt skyldig i to af anklagepunkterne efter det særlige straffelovstillæg, nemlig punktet omkring udlevering af listen over politifolk, der havde afleveret deres våben, samt punktet omkring udlevering af benzin- og generatorbrændselsmærker til tyskerne. I de

øvrige to punkter om tilkaldelse af besættelsesmagten den 19. september og bistand til tyskernes ransagning af politistationen den 20. september, blev han frikendt. Endvidere blev han kendt skyldig i underslæb og dokumentfalsk i forbindelse med opkrævning af bøder. Han skulle desuden betale sagens omkostninger på 300 kroner.³²

Efter domsafsigelsen ønskede forsvareren Ove Jensen løsladt, hvilket hverken anklager eller dommer ville være med til. Endvidere udbad Ove Jensen sig betænkningstid med hensyn til at appellere dommen.³³

Sorø Amts Dagblad konstaterede dagen efter dommen, at Ove Jensen for det første blev dømt på indicier, idet han konsekvent havde nægtet sig skyldig i hele sagsforløbet. For det andet var anklagepunkterne om hans forhold til besættelsesmagten og unationale optræden kun få, og han blev frifundet i to af dem. Det var netop hans adfærd og forhold til besættelsesmagten, som han moralsk allerede i befolkningen var dømt for igennem de senere år. Avisen vurderede, at var han alene blevet anklaget for disse forhold, var det ikke sikkert han var blevet straffet, og fortsatte: »Ove Jensen var, naar alt kom til alt saamænd hverken Nazist eller tyskvenlig, blot utrolig dum og uden Gnist af Begreb om, hvorledes den nationale Kamp skulle føres. Dertil smaalig hævngherrig på enhver, der ikke viste ham Underdanighed«. ³⁴ Avisen konstaterede, at Ove Jensen var en skam for sin stand, og at man nu så frem til ordnede forhold på den lokale politistation.

Sagen mod politimester Ove Jensen var imidlertid ikke afsluttet med dommen ved særdomstolen.

Allerede få dage efter domsafsigelsen ønskede Ove Jensen at appellere til landsretten, og primo 1946 fik han den nødvendige tilladelse.³⁵

14. februar 1946 behandlede landsretten sagen under stor tilstrømning af tilhørere. Ove Jensen gentog i afhøringen om begivenhederne omkring den 19. september 1944 sine tidligere forklaringer. Han gentog, at han alene havde tilkaldt tyskerne for at undgå, at »pøblen« skulle plyndre statens og kommunens materiel. Som noget nyt udtalte Ove Jensen, at lederen af plyndringerne var »Bombe-Einar«, nemlig den senere henrettede frihedskæmper Einar Aksel Larsen. Ove Jensen kaldte ham i afhøringen for Slagelse-forbryder nummer 1. Endvidere oplyste Ove Jensen, at han aldrig havde haft nogen egentlig politisk indstilling. I sin ungdom var han franskinteresset, men som politimand mente han at burde være upolitisk. Han mente ikke, at han havde været særlig indladende overfor tyskerne, men alene udvist international høflighed. Efter den 29. august 1943 havde han været særdeles reserveret og havde ikke plejet selskabelig samkvem med tyskerne. På et spørgsmål om, hvorfor han den 19. september 1944 ikke var gået under jorden som en del andre politifolk gjorde, svarede han, at kaptajnen skulle være den sidste, der forlod skuden, og det var hans opfattelse, at politiet skulle være neutralt, nøjagtigt som rigspolicefjen havde sagt i en tale. Han havde fået lov til at beholde sin tjenestepistol efter 19.

september, da han havde modtaget et par sjofle breve med dødstrusler. Der havde tidligere under besættelsen været mindre sabotageaktioner mod politimesterens privatbolig.³⁶ Om sin økonomiske situation oplyste Ove Jensen, at hans samlede gage var på ca. 11.000 kroner årligt, men da hans gæld kom op på ca. 15.000 kroner, fik han en ordning med nogle Slagelse-borgere, der ydede ham lån, som han afbetalte med 400 kroner månedlig, hvorved gælden nu var nede på ca. 13.000 kroner. Afhøringen omkring bødeopkrævnin-gen indeholdt ikke nye oplysninger, udover at Ove Jensen forklarede, at udskiftningen af sider i bødejournalen var, fordi der ofte blev begået fejl i forbindelse med bøder, som sognefogederne opkrævede.

Herefter begyndte proceduren, hvor anklageren mente, at Ove Jensen havde opført sig moralsk forkasteligt og nationalt uværdigt, og at han havde prisgivet politistyrken, som det ellers var hans pligt at støtte. Anklageren nedlagde derfor påstand om stadfæstelse eller skærpelse af dommen. Forsvareren mente, at der i denne sag var tale om en lille fjer, der var blevet til fem høns. Ove Jensen havde handlet under stærkt pres og havde ingen at rådgive sig med. Han løb stor risiko for at blive skudt eller sendt i koncentrationslejr. Desuden appellerede forsvareren til medlidenhed, idet de ni måneders internering og fængsling havde taget hårdt på den anklagede, og uanset om han blev frifundet, kunne han ikke få sin tidligere position tilbage. Forsvareren nedlagde derfor påstand om frifindelse eller nedsættelse af straffen.

Kl. 20.00 om aftenen blev landsrettens dom afsagt: Fængselsstraffen blev nedsat fra fire år til et år og tre måneder, hvoraf de ni måneder betragtes som udstået under sagens forløb. Det offentlige skulle betale sagens omkostninger på 400 kroner. Landsretten dømte alene Ove Jensen for underslæb, og han kunne for denne forseelse ikke fradømmes almen tillid, som han ellers var fradømt i fem år ved særdomstolen.³⁷ Der var således tale om en væsentlig strafnedsættelse i landsretten. Vedrørende anklagen om at have ydet besættelsesmagten upåkrævet hjælp, frifandt landsretten ham med følgende formulering: »Tiltalte findes ved sit i Dommen beskrevne Forhold vel at have ydet Besættelsesmagten upaakrævet Hjælp, men det findes overvejende betænkeligt at anse denne Hjælp for at have været af en saa væsentlig Betydning, at Forholdet vil kunne belægges med Straf efter Straffelovstillæggets § 11, hvorfor Tiltalte for saa vidt vil være et frifinde«.

Reaktionerne på landsretsdommen var markante i den lokale presse de efterfølgende dage. Ud fra offentlighedens opfattelse af Ove Jensens forhold og omgang med besættelsesmagten, var det svært for den almindelige borger at forstå, hvordan straffelovstillæggets § 11 så skulle fortolkes. Sorø Amts Dagblad var ikke overrasket, idet de allerede ved særdomstolens dom skrev, at hvis Ove Jensen alene skulle dømmes ud fra hans forhold til tyskerne, var det ikke sikkert, at han var blevet dømt. Avisen skrev videre: »Nu er Landsretten kommet til dette Resultat og for national Dumhed findes ingen

Lov, hvorefter selv en Politimester kan dømmes«. Avisen vurderede, at sagen næppe kunne appelleres til Højesteret og kun genoptages, hvis der kunne inddrages nyt bevismateriale, hvilket næppe var muligt, da undersøgelsen var foretaget af statsadvokatens bedst kvalificerede folk.³⁸

Dommen vakte også opsigt udenfor de lokale medier. Information skrev i sin leder, at landsretten naturligvis ikke kunne inddrage sig på at sætte moralske stempler på den anklagede uden konkrete beviser, men at det derfor var vigtigt, at pressen gjorde det. Avisen mente, at det var egnet til at skabe forvirring, hvis det indtryk bredte sig, at politimesteren var frifundet for unational optræden. Ove Jensens udtalelse om, at frihedskæmperen »Bombe-Einar« var Slagelses forbyrder nummer et, fandt avisen forkastelig og kaldte i stedet Ove Jensen ved den samme betegnelse.³⁹

Efter landsrettens afgørelse var sagen mod Ove Jensen ikke helt slut, men fik et bemærkelsesværdigt, lokalt efterspil. Frihedsbevægelsen opfordrede til, at folk skrev under på en protestresolution mod Ove Jensens dom. Resolutionen lød: »Efter Fjendens Besættelse af vort Land harmedes det store Flertal af Befolkningen over de Mennesker, specielt i ledende Stillinger, der slapt og holdningsløst gik Tyskernes Ærinde og derved bidrog til at nedbryde det nationale Sammenhold. Fhv. Politimester Ove Jensens Opførsel overfor Tyskerne, hans Forhold til Politistyrken og til Byens Borgere i øvrigt, er et grelt Eksempel på en Embeds-

mands unationale Optræden. Det har derfor vakt Forbavselse og stor Harme i vide Kredse, at en Optræden, som den Ove Jensen har udvist i de svære Aar, kan gå Straf forbi, at Landsretten på Grundlag af de foreliggende Oplysninger kan give ham hvid Attest. Vi må på det kraftigste protestere imod, at Landsretten ved Sagens Behandling kun har taget Hensyn til Begivenhederne omkring 19. September 1944 og aabenbart ikke lagt tilstrækkelig Vægt på hans unationale Holdning før dette Tidspunkt. Vi maa derfor kræve, at alle Kræfter sættes ind på Sagens Genoptagelse, saaledes at specielt Personer i ledende Stillinger, som har svigtet deres nationale Pligt, straffes i Overensstemmelse med de Principper og Ideer, der var bærende i Frihedsbevægelsen«.

Resolutionen blev fremlagt i Telegramhallen i Rosengade og senere også på nogle af byens store virksomheder som Alliancen, Spritfabrikken, Svineslagteriet og Slagelse Møbelværk. Da underskriftsindsamlingen sluttede den 1. marts, havde 1.800 personer skrevet under, men uden virkning. Primo marts 1946 blev det officielt meddelt, at politimester Ove Juel Jensen var afskediget uden pension fra udgangen af februar måned 1946.⁴⁰

Ove Jensen døde i maj 1959.⁴¹

Overbetjent Holger Vilhelm Møller

Udover politimester Ove Jensen var der også en anden politibetjent, der kom under anklage, nemlig overbetjent Holger Vilhelm Møller. Hans sag blev afgjort ved den ekstraordinære tjenestemandsdømstol, og han blev anklaget for at have ydet besættelsesmagten upåkrævet bistand, og for at have udvist unational optræden. Anklageren krævede ham afskediget uden pension.⁴²

Sagen blev behandlet ved domstolen den 14. og 15. januar 1946, og der blev afhørt ikke mindre end 27 vidner. Holger Møller blev bl.a. anklaget for overfor en anden betjent at have udtalt, at tyskerne var nogle herlige mennesker, og dem, der ikke forstod det, var naive. Endvidere at han ved en allieret flynedstyrning i Kirke Stillinge overfor en gårdejer havde forlangt, at der blev stillet et opvarmet værelse med telefon til rådighed for de tyske undersøgelsesfolk samt sørget for forplejning til dem. Han blev også anklaget for at have modtaget medlemmer af værnemagten i sit hjem og beværtet dem og for at have været i selskaber med dem i Anlægspavillonen og Skovpavillonen. Endelig for at være kommet på kasernen, udover hvad der var nødvendigt for at varetage hans arbejde.

Blandt de mange vidneafhøringer var der forskellige opfattelser af Holger Møllers adfærd i forhold til den tyske besættelsesmagt. Møllers tidligere chef, politimester Ove Jensen, forklarede, at han havde udpe-

get Møller til forbindelsesmand til tyskerne, fordi han var den eneste, der talte perfekt tysk, idet hans kone var tyskfødt. Afhøringerne af en række kolleger fra politistationen afspejlede på en eller anden måde den særprægede og spændte situation, der havde præget arbejdet på stedet. Nogle mente, at Møller med udpegningen som forbindelsesmand til tyskerne, var kommet i en vanskelig situation, der gjorde det nødvendigt for ham som en indirekte ordre fx at deltage i selskabelighed med tyskerne. Flere vidner udtalte sig til fordel for Møller, fordi han nogle gange havde assisteret i forhandlinger med tyskerne, som havde ført til gunstige resultater. Et eksempel var i forbindelse med, at en person var blevet anholdt af tyskerne for at råbe »Leve Frankrig«. Her havde Møller grebet ind og fået ham løsladt samme dag. Et andet eksempel var, at Møller ved henvendelse til værnemagten havde fået foranlediget, at et par tyske underofficerer, der havde lavet gadeorden i byen, var blevet sendt til fronten. Men de fleste vidner vurderede også, at han ikke havde haft noget imod omgangen med tyskerne, som han var meget venlig overfor.

Dommen kom til at lyde på, at Holger Møller blev degraderet til almindelig betjent på højeste løntrin. Møller slap således med en mindre straf, end anklageren havde lagt op til, men dommerne lagde vægt på, at Møller havde været i en vanskelig stilling i forhold til politimester Ove Jensens optræden, og at undladelse af at deltage i selskaber kunne have medført ubehageligheder for ham.⁴³

Farmaceut og materialist Viggo Lindemann

7. maj 1945 arresterede frihedsbevægelsen cand. pharm. og materialist Viggo Lindemann med frue og datter, og de blev ifølge den lokale presse ført til arresthuset under højlydte jubelråb.⁴⁴ Grunden til dette var bl.a., at Viggo Lindemann af mange slagelseanere var den nazist, hvis sympatier var meget synlige i gadebilledet. Eksempelvis blev han ofte set med nazihilsen, når tyske soldater drog forbi hans forretning, og han var de sidste år af besættelsen ofte ledsaget af en eller flere tyske soldater som livvagter, når han færdedes i byen.

Lindemann havde meldt sig ind i det danske nazistparti DNSAP den 7. juli 1937, hans kone og datter i oktober 1938. Han boede i en stor villa på Sct. Mikkelsgade 4 og drev en givtig materialistforretning på Schweizerpladsen 3. I begyndelsen af 1940 blev han afdelingsleder for nazistpartiet i Slagelse, og det var bl.a. hans opgave at lede de obligatoriske, månedlige møder i partiet.

I begyndelsen af juli 1945 var anklageskriftet mod ham klar, og retssagen skulle begynde den 3. juli, hvor der mødte mange tilhørere op i retten. Der var derfor blandt tilhørerne stor skuffelse, da det blev oplyst, at Lindemann aftenen før var blevet ramt af en hjerneblødning og indlagt på sygehuset. Lindemann blev udskrevet den 10. juli og skulle i retten den 12. juli, men også denne gang blev sagen udsat. Årsagen var, at der blandt de internerede på Vestre Skole

var udbrudt tre tilfælde af difteritis, hvorfor kredslægen havde udstedt forbud mod, at nogle måtte forlade skolen.⁴⁵

16. juli 1945 begyndte retssagen mod Viggo Lindemann.⁴⁶ Han blev hurtigt spurgt om, hvordan hans forbindelser med tyskerne var begyndt, og Lindemann oplyste, at han alle dage havde holdt meget af tyskerne. Forbindelsen var begyndt i sommeren 1940, hvor den tyske kommandant sammen med 4-5 officerer havde aflagt et officielt besøg hos Lindemann i hans hjem for at takke ham for den gode behandling, de tyske soldater fik i hans forretning. Herefter havde han sammen med andre prominente borgere i byen deltaget i tyske biograf- og teaterforestillinger samt sammenkomster på kasernen. Lindemann indrømmede, at han havde kendt forskellige tyskere og betragtede dem som sine venner, samt at han absolut ønskede en tysk sejr i krigen.

I august 1941 havde han skrevet et brev til den tyske øverstkommanderende i Danmark. I brevet klagede han over den meget dårlige behandling, han fik af beboerne i Slagelse og omegn. Før besættelsen havde han haft en forretning med god handel og været en førende og respekteret mand i byen, men nu var hans omsætning gået ned med en tredjedel, fordi der var sat en løgne- og hviskekampagne i gang mod ham. Ruderne i hans forretning var blevet knust, og en dag var der også hejst et sort flag på halv med indskriften »Landsforræder«. I brevet bad han om mere handel med tyskerne som erstatning for den manglende han-



Figur 7: Fru Lindemann føres ud fra trappen i Ting- og Arresthuset. (Foto: Ove Alstrup Jensen. Privateje).

del med danskerne, og han havde da også efterfølgende fået en del leverancer til tyskerne af bl.a. sygeplejemidler.

Næste tema i afhøringen var den tyske bevogtning af Lindemanns hjem. Den begyndte umiddelbart, efter at fiskehandler Jens Petersen var blevet likvideret.⁴⁷ Herefter havde den tyske kommandant fået etableret et vagtlokale i Lindemanns kælder, dels for at beskytte ham, dels fordi det var et centralt beliggende sted. Lindemann havde ikke selv ønsket denne vagt, men havde ikke protesteret,

da han havde fået trusselsbreve, og nogle unge mennesker dagen efter branden i Den Blå Butik havde været samlet foran hans hjem og råbt, at hans forretning skulle brændes af. Fordi han havde følt sig truet, havde han søgt de danske myndigheder om tilladelse til at bære våben, men fået afslag. I stedet havde han i foråret 1944 fået en pistol af tyskerne. Sluttelig oplyste Lindemann, at han aldrig havde givet tyskerne oplysninger om danske medborgere, og at der aldrig havde været Hipofolk hos ham.⁴⁸ Endvidere at han i 1944 var blevet smidt ud af det danske nazistparti, da han havde kritiseret det.

Til sidst i retsmødet blev afhørt et par vidner, der havde følt sig truet af Lindemann, bl.a. i forbindelse med, at han ville have oplysninger om en person, som han vidste, var med i frihedsbevægelsen. Sidste vidne var Hipomanden Josef Jakadofsky, der havde til opgave at samle oplysninger i Slagelse om frihedskæmpere, men han havde ikke fået nogen væsentlige oplysninger af Lindemann. Retsmødet sluttede med en forlængelse af fængslingen i fire uger.⁴⁹ Fængslingen af Lindemann blev forlænget den ene gang efter den anden, men i slutningen af september kom han igen i retten til et såkaldt efterforskningsforhør, og igen var retten fuld af tilhørere.

I retsmødet blev der afhørt otte vidner, som alle på den ene eller anden måde havde følt sig generet eller indirekte eller direkte truet af Lindemann med, at han ville gå til tyskerne og melde dem. Endvidere var der et par vidner, der havde overværet udtalelser fra Lindemann, der kunne

indikere, at han havde en viden fra tyskerne, fx omkring aktionen mod politiet 19. september 1944. Lindemann blev også afhørt i forhold til hans eventuelle rolle omkring hverving af danskere til tysk krigstjeneste. Her oplyste han, at godt nok modtog han listerne, men han var alene »bybud«, der blot sendte listerne videre. Ligeledes havde han ingen særlig rolle i forhold til indrykning af annoncer i dagbladene for hvervemøder. Han lagde alene pengene for annoncerne ud, som han så senere fik refunderet. Resultatet af retsmødet blev, at sagen blev sendt videre til statsadvokaten, der skulle udarbejde tiltalen.⁵⁰ Dette kom til at tage tid, og imens blev Lindemanns fængsling forlænget den ene gang efter den anden, bl.a. fordi man ville afvente domme i andre sager, hvor Lindemanns optræden og adfærd også spillede en rolle. Han havde fx i et tilfælde henvendt sig til tyskerne, der efterfølgende havde arresteret en person og sendt vedkommende til Vestre Fængsel og senere til tysk koncentrationslejr.

Først den 21. juni 1946 kom sagen igen for retten, hvor anklageren krævede dødsstraf. Lindemann blev idømt 17 års fængsel, hvoraf de 13 måneder blev betragtet som udstået under varetægtsfængslingen. Han blev blandt andet dømt for angiveri. Endvidere blev han frakendt almen tillid for bestandig, og hans formue skulle inddrages til fordel for statskassen. Lindemann valgte at appellere dommen, og den 8. juli fik han besked om, at ankenævnet havde accepteret ansøgningen, og at dommen dermed kunne indankes for landsretten. Der er imidlertid hen

over dette dokument i sagen skrevet med rødt »Død«. ⁵¹

Forklaringen på denne bemærkning kom i pressen den 10. juli 1946. Her blev det oplyst, at Viggo Lindemann natten før havde taget sit eget liv. Han skrev i et efterladt brev, at han havde taget sovepiller. Fængselspersonalet fandt Lindemann dybt sovende og tilkaldte kredslægen, der straks fik ham indlagt på sygehuset, hvor han døde kort tid efter. Pressen var spørgende overfor, hvordan det havde kunnet lade sig gøre at indtage så mange sovepiller og mente, at enten var pillerne blevet smuglet ind i cellen, eller også havde Lindemann over tid »sparet« sammen af de piller, han fik udleveret om aftenen. I forhold til den første mulighed oplyste pressen, at Lindemann regelmæssigt kunne modtage besøg af sin familie, da han blev betragtet som varetægtsfængslet, indtil en endelig dom var afsagt. Vedrørende den anden mulighed ville der være tale om et svigt fra arrestpersonalets side, idet det måtte forventes, at de kontrollerede, at pillerne blev indtaget ved udleveringen.

Lindemann blev 60 år, og blev begravet på Fyn. ⁵²

Aase Glindemann-Nielsen

Den 3. juli 1945 blev Aase Glindemann-Nielsen, datter af materialist Viggo Lindemann, afhørt i retten i Slagelse. Hun oplyste, at hun var nazist af overbevisning og erkendte, at hun indtil 10-12 dage før kapitulatio-
nen havde bestyret en kantine



Figur 8: Viggo Lindemann på trappen på Ting- og Arresthuset. (Foto: Ove Alstrup Jensen. Privateje).

på kasernen, hvor hun havde haft en fortjeneste på 500 kroner. Desuden indrømmede hun, at hun havde haft omgang med tyske officerer, men aldrig forsynet dem med oplysninger af nogen art om danske borgere. Efter afhøringen blev hun fængslet for 14 dage, og fængslingen blev den 17. juli forlænget endnu engang til den 14. august. ⁵³ I midten af oktober blev hun sat på fri fod, men var fortsat anklaget. Hendes sag kom for retten, og hun var anklaget for at have samarbejdet med besættelsesmagten i erhvervsmæssig henseende ved at have



Figur 9: Aase Glindemann-Nielsen på trappen af Ting- og Arresthuset i Rytterstaldstræde. (Foto: Ove Alstrup Jensen. Privateje).

været bestyrer af kasernens kantine i 10 dage og tjent 500 kroner.

Forsvareren ønskede frifindelse, idet to personer, som havde haft kantine i 14 måneder, var gået fri. Og fru Glindemann-Nielsen blev frifundet, og kravet om konfiskation af de 500 kroner blev ikke taget til følge.⁵⁴

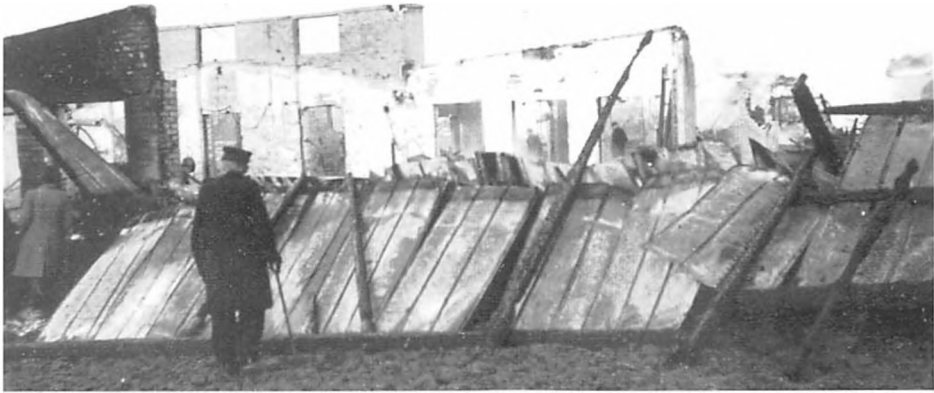
Bygmester Johannes Martin Olsen

Bygmester Johannes Olsen og hans to sønner, der også var i firmaet, mødte i retten den 6. juli 1945 og blev anklaget for værnemageri i større stil ved som entreprenør at have samarbejdet med besættelsesmagten. Anklagen vakte stor opsigt i Slagelse.

Johannes Olsen var på det tidspunkt 64 år gammel og var en kendt og respekteret mand i byen med en stor virksomhed. Han havde bygget flere af de store villaer på Slotsalléen, hvor han også selv boede og havde værksted. Han havde også bygget kirkesalen på Liselund samt hovedbygningen samme sted, ligesom han var med ved udvidelsen af Antvorskov Højskole. Endvidere en del gårde, bl.a. Guldagergård ved Skælskør samt en del af sommerhusene i første række ved Stillinge Strand. Han var kendt som en dygtig bygmester og arkitekt, der havde sans for at kombinere det æstetiske med det praktiske.⁵⁵

Allerede under besættelsen havde der været mistanke om, at han samarbejdede med tyskerne. I hvert fald blev hans virksomhed saboteret både i august 1943 og i februar 1945, hvor der skete store skader.⁵⁶

Ved retsmødet den 6. juli blev det af en af sønnerne oplyst, at firmaet den 9. april 1940 havde adskillige byggearbejder i gang, specielt i København. Men man blev nødt til at afskedige mandskabet og slog sig i stedet på tørvefabrikation og fabri-



Figur 10: Johannes Olsens virksomhed på Slotsalléen efter sabotagen 3. februar 1945. (Foto: Falckredder Svend Aage Nielsen. Privateje).

kation af generatorbrænde. Firmaet havde store økonomiske vanskeligheder og led et tab på 62.000 kroner. I 1942 kom man i forbindelse med den tyske værnemagt og gav tilbud på levering af forskellige varer. Først fik man en ordre på 1.000 skabe og senere på knagerækker, borde, stole osv. Det hele blev produceret på firmaets værksteder og sendt til Aalborg eller København.

I foråret 1943 begyndte firmaet at udføre forskellige arbejder for tyskerne i Jylland med vejanlæg, støbning af bunkers, beplantning af klitter m.v. Da den danske regering gik af i august 1943, forsøgte firmaet at blive frigjort for aftalerne, og arbejdet ophørte i slutningen af året. Det blev i øvrigt oplyst, at arbejdet var godkendt af ministeriet.

I Slagelse beskæftigede firmaet 40-50 mand og i Jylland fra 30 til 150.

Der blev leveret møbler m.v. for 493.725 kroner og udført jord- og betonarbejder for 731.638 kroner, så det samlede arbejde for værnemagten havde haft en værdi på 1.225.363 kroner. Nettofortjenesten havde været ca. 90.000 kroner, og den blev anvendt til at dække diverse gældsforpligtigelser. I februar 1945 blev der sat ild til virksomheden, og der skete skader for ca. 251.000 kroner, og siden havde virksomheden ligget stille. Tyskerne foretog undersøgelsen på stedet, men var ikke blevet tilkaldt af firmaet. Det var ikke afgjort, om der var tale om sabotage, og den skyldige var ikke fundet. Bygmester Johannes Olsen selv understregede, at man kun havde taget arbejde for tyskerne, fordi det var økonomisk dårlige tider for firmaet, og det var ikke fordi nogen i firmaets ledelse var tilhænger af hverken tyskerne eller nazistpartiet.



Figur 11: Johannes Olsens virksomhed efter sabotagen 3. februar 1945, der betød skader for 251.000 kroner. I baggrunden Slotsalléen. (Foto: Falckredder Svend Aage Nielsen. Privateje).

Johannes Olsen, der led af en stofskiftesygdom, blev under højlydte protester fængslet til 11. juli, og han ankede straks fængslingen til landsretten. De to sønner blev fængslet til 3. august. Få dage efter blev Johannes Olsen overført fra arresten til sygehuset på grund af sin sygdom, og landsretten forlængede hans fængsling med tre uger. Fængslingerne blev forlænget den ene gang efter den anden, og først den 17. november 1945 kom sagen for retten igen.

Her blev anklageskriftet læst op. De tre blev tiltalt for på eget initiativ og for at skaffe sig økonomisk gevinst at have opsøgt og opnået samarbejde med besættelsesmagten. Anklageren

ønskede de pågældendes formuer konfiskeret til fordel for statskassen eller som minimum beslaglæggelse af fortjenesten på 90.000 kroner.

Alle tre erklærede sig ikke-skyldige og oplyste, at de påtog sig arbejdet for at holde firmaet i gang. Man havde aldrig begyndt på noget arbejde uden tilladelse fra ministeriet og havde ikke påtaget sig nye opgaver efter regeringens afgang 29. august 1943, selv om man havde fået mange tilbud. Johannes Olsen oplyste også, at alle på værkstederne vidste, at arbejdet var en ordre til tyskerne, men ingen protesterede.

Ved sagens votering talte forsvareren energisk for frifindelse, idet han mente, at firmaet havde været i god tro. Eksempelvis havde Arbejdsgiverforeningen også efter 29. august 1943 opfordret firmaerne til at fortsætte arbejdet for tyskerne af hensyn til landets interesser. Anklageren krævede fortjenesten på 90.000 kroner konfiskeret.

Ved dommen blev de tre kendt skyldige, men straffen blev anset som udstået med varetægtsfængslingens længde. Herudover skulle fortjenesten på 90.000 kroner inddrages til fordel for statskassen.

Anklagemyndigheden besluttede hurtigt ikke at appellere, men i sagen ligger en ankemeddelelse fra december 1947, hvor der blev givet tilladelse til at anke til landsretten, og dette skete den 8. januar 1948. Det er ikke her undersøgt, hvad anken i landsretten endte med.⁵⁷

Barber Viggo Christensen

14. november 1945 begyndte sagen mod barber Viggo Christensen. Det var en sag, der endte med en hård straf på ti års fængsel samt tab af almen tillid for bestandig.

Lige fra nogle af de første retssager efter straffelovstillægget i Slagelse var barber Viggo Christensen blevet omtalt i mange af afhøringerne, primært i forbindelse med hvervninger af danskere til fx Frikorps Danmark.⁵⁸ Flere blev i andre retssager dømt for at have ladet sig hverve hos barberen.

I retssagen blev han sigtet for at have hvervet 40 personer til tysk krigstjeneste, ligesom han også blev tiltalt for at have været stikker. Han havde endvidere selv været aktiv i Frikorps Danmark og havde også været marinevagt ved Lilleø Skibsværft i Korsør. Endelig havde han været vagtmester i Schalburgkorpset og medlem af Peter Sommers vagtkorps.⁵⁹ Viggo Christensen blev også tiltalt for at have angivet arbejdsmand Christian Petersen, Stenstuegade, for at have hjulpet en jøde til Sverige, hvilket medførte at han blev arresteret. Ifølge anklageskriftet havde Viggo Christensen også angivet Carl Larsen for at være i ulovlig besiddelse af en radiosender.

Viggo Christensen nægtede sig skyldig, men indrømmede at have været i tysk tjeneste. Der blev ført en række vidner, også nogle til gunst for Christensen. En cigarhandler fra Ringsted oplyste fx, at han havde været til afhøring på kasernen, og her havde Christensen medvirket til, at han var blevet løsladt. Forsvareren fremhævede, at Christensen i virkeligheden var en idealist, der mente at have handlet i landets interesse.

14. november blev dommen på ti års fængsel afsagt, og Christensen søgte om tilladelse til at anke til landsretten. Denne tilladelse fik han, men den 29. januar 1946 stadfæstede landsretten dommen bortset fra, at et beløb, der skulle inddrages fra Christensen, blev nedsat med 100 kroner. Under forhøret i landsretten forsøgte Christensen at overbevise retten om, at han under varetægtsfængslingen var blevet slået og torteret af nogle danske betjente, og som bevis tog

han sine forlorne tænder ud og påstod, at to navngivne politibetjente havde slået hans rigtige tænder ud. Dette bevis påvirkede dog ikke dommerne i landsretten til at ændre dommen.⁶⁰

Vermund Bødtker Christiansen

Sagen mod Vermund Bødtker Christiansen har en sammenhæng til den beskrevne sag mod barber Viggo Christensen.

Vermund Christiansen havde været dansk soldat, men i oktober 1942 meldte han sig ind i Schalburgkorpset gennem barber Viggo Christensen. Han troede i begyndelsen, at der var tale om et rent dansk korps. Da han var blevet iført uniform, gjorde han tjeneste i Ringsted samt på Liselund i Slagelse. Her var han oppasser for chefen, baron Gyldenkrone. Han deltog bl.a. i afhentningen og anholdelsen af Carl Larsen, ligesom han sammen med den tyske værne-magt deltog i en eftersøgning i november 1944 efter våben i skovene ved Selchausdal gods. Endelig havde han deltaget i vagter ved en jernbanestrækning i Jylland. 18. marts 1945 var han deserteret fra korpset.

Vermund Christiansen påstod, at han kun havde handlet efter ordrer, men blev idømt ti års fængsel for at have udført politimæssig virksomhed og blev desuden frakendt almen tillid for bestandig. Han modtog dommen, men søgte benådning i begyndelsen af 1948. Denne ansøgning blev afslået.⁶¹

Ove Godsk Jørgensen

Anklageskriftet mod Ove Godsk Jørgensen var langt. Han blev anklaget for at have udøvet politimæssig virksomhed i Hipokorpset som tilknyttet det tyske politi i Slagelse i foråret 1945. Udover almindelig patruljevirkosomhed og tolkebistand blev han anklaget for at have deltaget i en række konkrete aktioner. 9. marts 1945 havde han sammen med Hipomanden Josef Jakadofsky anholdt arbejdsmand Hans Nielsen på Herluf Trollesvej og ført ham til afhøring hos det tyske politi på Missionshotellet. Hans Nielsen blev her afhørt om hans kendskab til illegale personer og våbenlagre, men blev løsladt efter en times tid. Ove Jørgensen blev også anklaget for den 14. marts at have henvendt sig på borgmesterens kontor for at finde et kartotek over egnens nazister og kommunister. Kartoteket blev dog ikke fundet. To dage efter deltog Jørgensen sammen med tre tyske politisoldater i afhøringer af beboere i Ollerup uden for Slagelse. Ud fra afhøringerne fik de mistanke om, at der opholdt sig sabotører i arbejdsmand August Gregersens hus, hvor de forsøgte at trænge ind i huset. Det lykkedes ikke, da der opstod ildkamp mellem sabotørerne og de tyske soldater, hvoraf to blev dræbt og den tredje såret. Herefter kom der förstærkning af 20-25 værnemagts-soldater, som sammen med Jørgensen trængte ind i huset, som blev brændt af og sprængt i luften. Inden da var det lykkedes sabotørerne at flygte. Efter aktionen deltog Jørgensen i anholdelsen af to personer, der opholdt sig på vejen ved Ollerup for

at høre om deres kendskab til beboerne i huset.

Endvidere blev Jørgensen tiltalt for at have fungeret som tolk ved afhøringen af godsejer Jørgen Dinesen på Kragerupgård, som var anholdt for at have forulempet en kvinde og hendes familie, der boede i et af godsets huse. Den sidste anklage i det lange anlageskrift drejede sig om, at Ove Jørgensen sammen med 2-3 tyske politisoldater havde foretaget ransagning i cigarmager Roes's hus på Stenstuegade for at søge efter våben, uden at der dog blev fundet noget.

Ove Jørgensen erkendte sig skyldig i stort set alle anklagerne, og oplyste, at han havde meldt sig til Hipokorpsen på grund af kærestesorger og derfor havde ønsket at blive likvideret. I Slagelse var han blevet ansat på Missionshotellet og havde til opgave sammen med to andre Hipomænd at sondere stemningen i byen. Han havde været medlem af det danske nazistparti og SA siden 1939.

Dommen blev på ti år og seks måneders fængsel samt frakendelse af almen tillid for bestandig. Ove Jørgensen appellerede dommen til landsretten, men inden behandlingen her frafaldt han anken.⁶²

Julius Peter Jensen

Den hårdeste straf ved retten i Slagelse i forræderisagerne fra perioden 1945-1947 blev den 24. oktober 1945 mod Julius Peter Jensen, der boede i Løvegade.

Han blev anklaget for omkring årsskiftet 1943/44 at have ladet sig hverve til tysk krigstjeneste i Waffen SS. Imidlertid blev han på grund af en legemsfejl kasseret på sessionen. Endvidere blev han anklaget for i oktober 1944 at have givet den tyske tolk Boese hos værnemagten i Slagelse oplysning om, at der ved rensningsanlægget i byen var nedgravet ca. 50 tromler benzin. Derefter havde han iført tysk militærkappe og kasket ledsaget tyskerne til stedet, hvor de tog benzinen med sig. Det drejede sig om i alt 9.500 liter benzin, der tilhørte politiet, men som ved deres fjernelse 19. september 1944 blev skjult af Slagelse Kommune. Julius Jensen modtog efterfølgende 1.000 kroner fra den tyske værnemagt.

Han blev også anklaget for at hævne sig for et gammelt mellemværende med sin svoger arbejdsmand Carl Petersen, som han vidste, var frihedskæmper. Julius Jensen informerede tyskerne om, at svogeren var på vej til Ollerup nord for Slagelse på cykel med en sæk, hvori der var to maskinpistoler. Her skulle han møde to kammerater. På baggrund af denne oplysning kørte tyskerne straks til Ollerup, hvor det kom til ildkamp. Her blev to tyskere dræbt og en såret, hvorefter der kom forstærkning, og tyskerne sprængte det hus i luften, hvor gruppen holdt til og havde våbenlager. Imens var gruppens folk flygtet. (Jfr. afs. om Godsk Jørgensen).

Julius Jensen nægtede sig i begyndelsen skyldig, men undervejs i forhøret erkendte han flere ting. Han oplyste også, at han havde været medlem af det danske nazistparti siden 1938,

men var blevet slettet inden besættelsen 9. april 1940 på grund af kontingentrestance.

Efter omkring syv timers forhør af en række vidner, herunder svogeren, krævede anklageren dødsstraf, mens forsvareren fandt det formildende, at det var tyske soldater, der var blevet dræbt og ikke frihedskæmpere. Dommen blev på 20 års fængsel og tab af almen tillid for bestandigt. Endvidere skulle Julius Jensens formue inddrages til fordel for statskassen. Han modtog dommen med fatning, mens hans kone besvimed og måtte bæres ud af retssalen. Hun havde i øvrigt vidnet til fordel for Julius Jensen og havde blandt andet oplyst, at han var slem til at handle overilet.⁶³

I november 1947 blev sagen anket, men resultatet af anken er ikke undersøgt her.

De tre sidste sager, der skal omtales her, er meget typiske, om end forskellige, for personer, der havde meldt sig til tysk krigstjeneste.

Christian Christiansen

Christian Christiansen havde i september 1941 på session i Slagelse meldt sig til tysk krigstjeneste. Efter syv måneders uddannelse gjorde han tjeneste på østfronten i Frikorps Danmark, senere i Regiment Danmark. I foråret 1944 blev han såret og gjorde derefter tjeneste ved et værkstedskompani, hvor han reparerede biler. Efter den kontraktmæssige forpligtigelse havde han forgæves

forsøgt at komme ud af korpset. Han hævdede også, at han havde prøvet at flygte, da han hørte, at han skulle være med til at forsvare Jylland ved en eventuel allieret invasion her.

Han blev idømt fængsel i et år og tre måneder samt frakendt almen tillid i fem år. I dommen blev der taget hensyn til, at han havde meldt sig til frikorpset på et tidspunkt, hvor det var oprettet med den lovlige danske regerings billigelse. Han ankede dommen, men trak senere anken tilbage.⁶⁴

Ove Nielsen

Ove Nielsen lod sig i august måned 1941 hverve til tysk krigstjeneste hos barber Viggo Christensen, hvorefter han indtil februar 1944 udførte krigstjeneste på østfronten i Waffen SS samt regimenterne Westland, Nordland og Germania. Han havde forgæves søgt sin afsked fra den tyske krigstjeneste.

Nielsen blev idømt et år og tre måneders fængsel samt frakendelse af almen tillid i fem år. I dommen blev taget hensyn til, at han havde ladet sig hverve i en meget ung alder. Dommen blev anket, men resultatet af anken fremgår ikke af det gennemgåede kildemateriale.⁶⁵

Louis Larsen

Louis Larsen blev tiltalt for i august 1941 i Hamborg at have ladet sig hverve til Frikorps Danmark. Han

var oprindeligt beskæftiget på et hotel i Slagelse, men var blevet arbejdsløs. Han havde deltaget i kampene på østfronten, bl.a. ved Ilmensøen og senere i Kroatien. Først var han ved infanteriet, men fungerede senere som chauffør. Han havde flere gange søgt om at komme hjem, men afskedsansøgningen blev smidt i papirkurven, og han blev truet med koncentrationslejr. Larsen nægtede at have aflagt ed til Hitler, men han havde i Hamborg aflagt faneed.

Louis Larsen blev idømt fire års fængsel og fratagelse af almen tilid i fem år. Han modtog dommen med sindsro, mens han mor, der optrådte som vidne, besvimele efter domsafsigelsen. I august 1946 blev straffen ved benådning nedsat til fængsel i to år.⁶⁶

Noter

- 1 Om retsopgøret generelt se: Søren Billeschou Christiansen og Rasmus Hyllested: På den forkerte side. De danske landssvigere efter befrielsen (2011). Ditlev Tamm: Retsopgøret efter besættelsen bind 1 og 2 (1985).
- 2 Knud Bruun Rasmussen.
- 3 De fire aviser var: Sorø Amtstidende (Venstre), Sorø Amts Dagblad (Konservativ), Vestsjællands Socialdemokrat (Socialdemokratiet) og Slagelse Posten (Radikal).
- 4 Hansen og Hansen har side 145-156 en beskrivelse af befrielsesdagene set fra nogle af modstandsfolkernes side.
- 5 Sorø Amtstidende 5. maj 1945.
- 6 Sorø Amtstidende 7. maj 1945.
- 7 Danmarks Frihedsråd blev dannet i september 1943 af seks modstandsledere og var det nærmeste Danmark kom en alternativ regering efter den folkevalgte regering var gået af i august 1943. Frihedsrådet koordinerede de forskellige modstandsgruppers arbejde og udarbejdede fx også lovforslag til et retsopgør efter besættelsens afslutning. www.2verdenskrig.dk og www.befrielsen1945.dk (set 10. juni 2013).
- 8 Sorø Amtstidende 11. maj 1945.
- 9 Sorø Amts Dagblad 23. august 1945 og 7. januar 1946. Mærkværdigvis står vedkommende ikke som medlem af DNSAP i medlemskartoteket, det såkaldte Bovrup-kartotek.
- 10 Sorø Amts Dagblad 31. august, 21. September og 28. september 1945.
- 11 Sorø Amtstidende 17. maj 1945.
- 12 Sorø Amts Dagblad 10., 12., 19., og 26. juli 1945.
- 13 Sorø Amts Dagblad 6. august 1945.
- 14 Sorø Amts Dagblad 25. juli 1945.
- 15 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Sagsliste 1945-1947 (Forræderisager).
- 16 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Læg: Oversigt over Personer, der i Slagelse Politikreds er straffet for politiske Lovovertrædelser efter Straffelovstillægget af 1. juni 1945.
- 17 Sorø Amts Dagblad 5. og 27. september samt 4. oktober 1945.
- 18 Sorø Amts Dagblad 4. oktober 1945.
- 19 Sorø Amts Dagblad 19. september 1945 og 6. februar 1946.
- 20 Se note 2.
- 21 Kraks Blå Bog. 34. Aargang. Fem Tusinde nulevende danske Mænd og Kvinders Levnedsløb indtil Aar 1943, side 602 (1943) samt Juridisk og Statsvidenskabelig Stat. 1952, side 278.
- 22 Hansen og Hansen, side 55-58.
- 23 Sorø Amtstidende 5. maj 1945, artikel: "Massearrestationer i Slagelse under Mængdens Jubel".

- 24 Slagelse Byråds Forhandlinger I. april 1945-31. Marts 1946, mødet 22. maj 1945, punkt lab
- 25 Sorø Amts Dagblad 12. juli 1945.
- 26 Sorø Amts Dagblad 8. og 26. september 1945.
- 27 Rigsarkivet. DF-055. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. 1945-1947. Forræderisager. Læg: "Vedr. Politimester Ove Jensen", Anklageskrift 28. september 1945. Sorø Amts Dagblad 29. september, 9. og 29. oktober 1945
- 28 Sorø Amts Dagblad 28. november 1945.
- 29 Sorø Amts Dagblad 29. november 1945.
- 30 Sorø Amts Dagblad 30. november 1945.
- 31 Tab af almen tillid betyder bl.a. at man ikke har stemmeret, man kan ikke opnå offentlig tjeneste eller erhverv, man kan ikke være direktør eller lignende i erhvervsdrivende selskaber, og man mister også retten til pension og understøttelse. Se Lov Nr. 259 af 1. juni 1945 om Tillæg til Borgerlig Straffelov angaaende Forræderi og anden landsskadelig Virksomhed, § 6.
- 32 Udskrift af Domsprotokollen for Retskreds nr. 15, Slagelse Købstad m.v., sag K.S. 39b/1945.
- 33 Sorø Amts Dagblad 30. november 1945.
- 34 Sorø Amts Dagblad 1. december 1945.
- 35 Sorø Amts Dagblad 11. januar 1946.
- 36 Hansen og Hansen, side 38: "Den 26. august 1943 blev to flasker med benzol og fænghætter vædet med benzol smidt ind ad vinduet til politimesterens lejlighed i Sct. Jørgensgade".
- 37 Rigsarkivet. DF-055 Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. 1945-1947 Forræderisager. Læg »Vedr. Politimester Ove Jensen«. Heri findes også udskrift af Østre Landsrets Dom fra 14. februar 1946.
- 38 Sorø Amts dagblad 15. februar 1946.
- 39 Information 15. februar 1946.
- 40 Sorø Amts Dagblad perioden 18. februar-5. marts 1946.
- 41 Kraks Blå Bog. Register 1910-1988 set 17. maj 2013 på www.runeberg.org.
- 42 Sorø Amts Dagblad 29. november 1945, 13. december 1945 og 9. januar 1946.
- 43 Sorø Amts Dagblad 14., 15. og 16. januar 1946.
- 44 Sorø Amts Dagblad 7. maj 1945.
- 45 Sorø Amts Dagblad 3., 4., 10. og 12. juli 1945.
- 46 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Retsbog, Sagsliste og Domprotokol for forræderisager 1945-1947. Desuden forrædersager 1945, læg "Anklagemyndigheden mod Viggo Laurits Sejer Lindemann".
- 47 Hansen og Hansen, side 102.

- 48 Hipo er en forkortelse for det tyske ord »Hilfspolizei«, hjælpepoliti. Korpset blev oprettet efter aktionen mod det danske politi 19. september 1944 med det formål at omorganisere det danske politi. Korpset bestod af danskere, der bar uniform. Medlemmerne kom fra nazistiske kredse og fik bl.a. til opgave at infiltrere den danske modstandsbevægelse, at arrestere modstandsfolk og deltage i arrestationer, tortur og mord. Der var ca. 550 danske medlemmer af korpset, og mange af dem blev idømt hårde domme efter befrielsen, gennemsnittet var 11 års fængsel. www.befrielsen1945.dk, artikel »HIPO«.
- 49 Sorø Amts Dagblad 17. juli 1945.
- 50 Sorø Amts Dagblad 26. og 28. september 1945.
- 51 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Diverse dombogsudskrifter vedr. forræderisager 1945-1947. Ankemeddelelse 8. juli 1946.
- 52 Sorø Amtstidende 10. og 11. juli 1946.
- 53 Sorø Amts Dagblad 3. og 17. juli 1945.
- 54 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Domprotokol (Forræderisager 1945-1947). 10. oktober 1945, sag nr. 36b/45 med dom 29. oktober 1945. Sorø Amtstidende 7. maj 1945. Sorø Amts Dagblad 11. og 30. oktober 1945.
- 55 Stig Fjord Nielsen: Bygmester Johannes Martin Olsen (1881-1959) www.slagelseleksikon.dk (set 9. juni 2013).
- 56 Arkil, side 1209 ff. samt Hansen og Hansen, side 125-126.
- 57 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Domprotokol (Forræderisager 1945-1947). 7. november 1945, sag nr. 42b/45 med dom 17. november 1945. Endvidere læg: Dombogsudskrifter, ankemeddelelser. Sorø Amts Dagblad 6., 7. og 11. juli, 11. august 1945, 13., 17. og 19. november 1945 samt 11. december 1945.
- 58 Ifølge medlemskartoteket fra det danske nazistparti, det såkaldte »Bovrupkartotek«, blev Viggo Christensen medlem af partiet 12. november 1940.
- 59 Schalburgkorpset blev oprettet 1. april 1943 som en dansk afdeling af det tyske SS. Korpset skulle uddanne danskere, der senere kunne gå ind i krigen på tysk side, men det blev mest kendt for sin terrorvirksomhed i Danmark. Med god grund blev de ca. 700 medlemmer af korpset forhadte af danskerne og medlemmerne blev dømt i forbindelse med retsopgøret. www.befrielsen1945.dk (set 12. juni 2013). Sommerkorpset var oprettet af den danske kaptajn Poul Sommer, og blev brugt til bevogtningsopgaver for det tyske luftvåben svarende til marinevægternes opgaver for den tyske flåde. www.denstoredanske.dk (set 12. juni 2013).
- 60 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Domprotokol (Forræderisager 1945-1947). 17. oktober 1945, sag nr. 40b/1945 med dom 14. november 1945. Endvidere læg: Dombogsudskrifter, ankemeddelelser. Sorø Amts Dagblad 13., 14. og 15. november 1945 samt 24., 29. og 30. januar 1946.
- 61 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Domprotokol (Forræderisager 1945-1947). 15.

September 1945, sag nr. 21b/1945.
Endvidere Sagsliste 16. februar 1948,
hvor benådning er afslået. Sorø Amts
Dagblad 14. og 15. september 1945.

jelse om at straffen ved benådning er
nedsat til to års fængsel. Sorø Amts
Dagblad 12. juli og 25. september
1945.

- 62 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse
Kriminalret. Domprotokol (Forræ-
derisager 1945-1947). 13. december
1945, sag nr. 45b/1945 med dom 19.
december 1945. Endvidere læg: Dom-
bogsudskrifter, ankemeddelelser. Sorø
Amts Dagblad 19., 20. og 28. decem-
ber 1945 samt 5. og 8. februar 1946.
- 63 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse
Kriminalret. Domprotokol (Forræde-
risager 1945-1947). 14. oktober 1945,
sag nr. 38b/1945. Endvidere Sagsliste
6. november 1947 med anken. Sorø
Amts Dagblad 2. juli, 19. september,
9., 24. og 25. oktober 1945.
- 64 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse
Kriminalret. Domprotokol (Forræde-
risager 1945-1947). 15. august 1945,
sag nr. 3b/1945. Endvidere udskrift
af Østre Landsrets retsbog fra møde
25. oktober 1945, hvor anken bliver
frafaldet. Sorø Amts Dagblad 22. juli
og 15. august 1945.
- 65 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse
Kriminalret. Domprotokol (For-
ræderisager 1945-1947). 15. august
1945, sag nr. 4b/1945. Endvidere læg:
Dombogsudskrifter, ankemeddelelser,
hvor der bliver givet ankemeddelelse
den 23. august 1945. Sorø Amts Dag-
blad 6. juli, 22. juli, 17. august og 13.
september 1945.
- 66 Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse
Kriminalret. Domprotokol (Forræ-
derisager 1945-1947). 15. september
1945, sag nr. 26b/1945. Endvidere
sagsliste 11. august 1946 med tilfø-

Kilde- og litteraturfortegnelse

Utrykte kilder:

- Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Sagsliste 1945-1947 (Forræderisager).
- Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Læg: Oversigt over Personer, der i Slagelse Politikreds er straffet for politiske Lovovertrædelse efter Straffelovstillægget af 1. Juni 1945.
- Rigsarkivet. DF-055. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. 1945-1947. Forræderisager. Læg: »Vedr. Politimester Ove Jensen«, Anklageskrift 28. September 1945. Læg: »Anklagemyndigheden mod Viggo Laurits Sejer Lindemann«.
- Rigsarkivet. Retten i Slagelse. Slagelse Kriminalret. Retsbog, Domprotokol og Vidneprotokol for Forræderisager 1945-1947.
- Slagelse Byråds Forhandlinger 1945.

Trykte kilder:

- Niels Arkil (red.): Besættelsestidens Fakta, 2. Bind, 2. Del, side 1209 ff. (1945-46).
- Søren Billeschou Christiansen og Rasmus Hyllested: På den forkerte side. De danske landsvigerere efter befrielsen (2011).
- Ole Hansen og Jan F. Hansen: Illegal udrykning. Modstandskampen i Slagelse (1995).

- Information 1946.
- Juridisk og Statsvidenskabelig Stat 1952.
- Knud Bruun Rasmussen: Godsejer E.W. Grevenkop-Castenskiold, Store Frederikslund. Jul i Slagelse 2010, 17. årgang, side 32-36.
- Kraks Blå Bog 1943 og register 1910-1988.
- Sorø Amtstidende og Sorø Amts Dagblad 1945-1946.
- Ditlev Tamm: Retsopgøret efter besættelsen, bind 1 og 2 (1985).

Hjemmesider:

www.2verdenskrig.dk
www.befrielsen1945.dk
www.denstoredanske.dk
www.runeberg.org
www.slagelseleksikon.dk

Forfatteren:

Carsten Egø Nielsen, historiker fra Odense Universitet 1979. Har beskæftiget sig med Slagelses historie siden 2003 og har skrevet talrige lokalhistoriske artikler i Jul i Slagelse og Årbog for Historiske Forening for Midt- og Sydvestsjælland. Endvidere har han skrevet om perioden 1914-2013 i Slagelse bys historie (2013). Ud giver Lokalhistorisk Nyhedsbrev ca. seks gange om året og holder mange foredrag med historiske emner og arrangerer mange lokalhistoriske ture.

Årsberetning for Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland 2012-2013

Aflagt af Helge Torm ved generalforsamlingen den 16. april 2013 i Sorø.

Bestyrelsen

Ved generalforsamlingen den 17. april 2012 i Klostermarkskirkens sognegård i Ringsted forlod gdr. Gunnar Holst, Eggeslevmagle, bestyrelsen. I stedet for indvalgte suppleanten Ole Skude. Som ny suppleant blev valgt dyrlæge Peter Skydsgaard, Gimlinge.

Bestyrelsen konstituerede sig den 8. maj 2012 ved et møde hos Jørgen Woetmann Andersen, Kalundborg, med de samme personer på tillidsposterne som hidtil, d.v.s. med Helge Torm (HT) som formand, Kurt Rehder som næstformand, Carsten Egø Nielsen (CEN) som sekretær og Erik Damm Andersen (EDA) som kasserer.

Turudvalget fik flg. sammensætning: Ole Skude, Peter Skydsgaard, Jørgen Woetmann Andersen og Carsten Egø Nielsen.

Bestyrelsen har desuden holdt møde den 14. august 2012 hos CEN, den 20. nov. 2012 hos EDA og endelig den 12. februar 2013 hos HT.



Museumsinspektør Kirsten Henriksen (t.h.) fortæller om Skt. Bendts Kirke forud for generalforsamlingen i Ringsted den 17. april 2012.

Foto: Helge Torm.

Medlemsaktiviteter

Forud for generalforsamlingen i 2012 fortalte mus.insp. Kirsten Henriksen, Historiens Hus, om *Skt. Bendts Kirke* og dens historie, først i det fri og dernæst ved rundvisning i kirken. Der var ca. 40 deltagere, ved selve generalforsamlingen var der præcist 36 deltagere.

Sommerturen i bus lørdag den 2. juni 2012 havde det nordøstlige Fyn som mål. De ca. 40 deltagere blev først modtaget ved Johannes Larsen-museet af en guide i haven, der fortalte om stedets historie, hvorefter vi gik rundt på egen hånd. Frokosten blev indtaget i marina-havnen i Ker-teminde. Derefter så man forskellige landsbyer på Hindholm med Ole Skude som fortæller. Sidste punkt på programmet var museet for Ladby-skibet, hvor eftermiddagskaffen blev nydt i det hæderlige solskinsvejr. Deltagerne var godt tilfredse med turen, men der var for lidt laks til frokosten!

Efterårsturen, der fandt sted i egne biler lørdag den 22. september 2012, gik til Kongsgaarden i Vr. Broby, hvor Jørgen From Andersen bød velkommen i den røde lade, og hvor Carl Bringgaard viste rundt i gården, der nu er indrettet til museum, shelter-funktion og kulturelt samlingssted. Arrangementet trak o. 50 medlemmer, som indtog kaffen i den istandsatte sydlænge. Herefter fortsattes til Alsted, hvor HT fortalte om Legathuset og viste rundt i kirken samt fortalte om den gl. præstegård, inden selskabet opløstes i haven til denne.

Årbogen for 2012

Den 99. årbog i foreningens historie rummer artikler af blandet art, fra ældre som nyere tid. Det ældst belyste emne er adelsmanden Kaj Lykke, hvis liv ikke levede op til efternavnet. Han besad bl.a. Gisselfeld. Jura-studerende Ørskov-Limhardt skrev om hans bevægede historie. Som ny

forfatter i vor sammenhæng skrev tidl. arkivar ved Rigsarkivet Jørgen Nybo Rasmussen om Ringsted-ætlingen Helene Roed, der var med til at fejre Ingemann i 1859. Arne Larsen bidrog igen, denne gang med løst og fast om Kællerød-slægten ved Tystrup Sø, mens artiklen om banegårdskvarteret i Slagelse også havde – i vor sammenhæng – to ny forfattere: Knud Bruun Rasmussen og Poul Hansen, dog bistået af vores egen CEN. Endelig nåede vi op i nutiden med Hans Burchardts erindringer om sin bogtrykkergerning i Korsør igennem 44 år.

Præsentationen fandt sted den 30. november i en uopvarmet lade til Espe, hvis ejer grev Moltke fortalte om herregårdens historie på en underholdende måde, så man glemte kulden – næsten, men bestyrelsen havde sørget for gløgg til alle. Det blev en hyggelig eftermiddag.

Årbogen synes at være blevet modtaget vel. Og den har også solgt godt, især i Sorø-boghandelen.

Det må føjes til, at årbog 2012 blev trykt et nyt sted, nemlig hos Preben Lemann i Stenmagle, og at papirkvaliteten blev gjort bedre ved at være lidt kraftigere. Udgifterne til trykning er dog nu blevet væsentligt mindre.



*Bestyrelsessuppleant, dyrlæge Peter Skydsgaard indvier foreningens deltagere på sommerturen den 1. juni 2013 i hestestutteriets historie i Grib Skov.
Foto: Helge Torm.*



*Foreningens udflugt til Agersø lørdag den 14. september 2013 var velbesøgt og blev begunstiget af smukt sensommervejr. Her ses nogle af deltagerne ved den velholdte vindmølle, som passes af en gruppe frivillige.
Foto: Peter Nommesen.*

Lokalhistorisk litteratur fra Midt- og Sydvestsjælland 2012-2013

Anmeldelser v/bestyrelsen

Sorø-området

Huse og mennesker – ved Korsvejen. Brobybilleder 3

*Udgivet af Lille Anes Venner. Hefte m.
spiralryg, 51 s., ill. i s/h og farver*

Med 13 års forsinkelse foreligger nr. 3 i den interessante serie af »Brobybilleder«. Det har nok været ventetiden værd, for der foreligger nu en god og velillustreret gennemgang af bebyggelsen ved Korsvejen, d.v.s. det siden 1860'ernes begyndelse eksisterende kryds ved Brobyvej og Suserupvej.

Ejere og øvrige beboere på hver enkelt ejendom følges gennem tiderne, ligesom bygningshistorien er godt belyst, alt sammen fulgt godt op på billedsiden.

Det hele begyndte med en udflyttergård: Kildegården på matr.nr. 18 af Broby by, og alt senere byggeri er opført på parceller af denne matrikel. Derved er det i grunden bare en enkelt matrikels historie, der er tale om, men hvilken!

Det er her ved dette kryds, der efterhånden for lokalsamfundet opstod så væsentlige

virksomheder som smedje (nu Mølbro), brugsforening, mølle m. bageri, mejeri og skole (nu Folkekultur-værksted). Deres historie er også interessant i andre og større sammenhænge, og nu har man en grundlæggende dokumentation lige ved hånden, hvis der skal dykkes yderligere ned i delemnerne.

Af generel værdi er ikke mindst også det indledende afsnit om områdets vejhistorie fra 1600-tallet og til i dag. Det er vist ikke gjort før på denne grundige måde.

Lokalhistorikeren Inger Hansen og den store gruppe af medredaktører har megen ære af denne oplysende og nydelige publikation.

Helge Torm

Virke og Vækst II

*Udg. af Sydvestsjællands Museum nov.
2012. Stift bind, 155 s., ill. i farver. Kan
bestilles på museet på tlf.: 5783 4063*

I 2012 var det fem år, siden Virke og Vækst udkom første gang (anmeldt i Årbog 2008), og meget vand er løbet i stranden siden 2007, så der er samlet en del stof sammen, som især relaterer sig til

museets mangeartede projekter igennem disse år.

Det nyeste projekt, der omtales, og som også kommer lige efter museumsdirektør Ea Stevns Matzons indledende museumspolitiske artikel om museets arbejde i de forgange fem år og det fremtidige museumsvirksomhed efter de nylige sammenlægninger, er det, der under titlen »Da far fik bil« har beskæftiget sig med bilismens store udvikling fra 1950'erne til 1970'erne. Det er den projektansvarlige etnolog Astrid Orsleff Hansen, der skriver om emnet, som konkret har haft fokus på den voldsomt stigende udflugtsbilisme på hovedvej A1 og dens betydning for lokalsamfundene i overfartsbyen Korsør, oplandsbyen Slagelse og oplevelsesbyen Sorø. Arkivet i Sorø har leveret billedmateriale. Projektet blev som almindeligt kendt omsat i en meget succésrig særudstilling i år.

Et lidt ældre projekt fra 2011, som også mandede ud i en seværdig særudstilling nævnte år med etnografiske lån fra Sorø Akademi, drejer sig om forholdet mellem Sorø og Grønland fra ca. 1840-1930, hvor den allestedsnærværende Ingemann også har spillet en vigtig rolle. I artiklen »Grønland og Sorø« gør fhv. lektor Steen Jensen meget fint rede for forholdet, illustreret med egne fotos af superkvalitet.

Desuden er der en fremragende artikel om kulturhistorisk brug af gamle kort v/ museumsmass. Morten Petersen med informative eksempler fra hele gl. Sorø Amt, og samme kildegruppe, kombineret med såkaldte reliefkort og luftfotos, bruger projektmedarbejder, middelalderarkæolog Heidi Maria Møller Nielsen i sin artikel om arbejdet med museets speciale i borge og voldstedet i middelalderen med mere eller mindre kendte eksempler fra Bromme sogn.

Erindringer fra en person, Chr. Ludvig Laugesen, der 31 år gl. udvandrede fra Frederiksberg pr. Sorø til New Zealand i 1872, rummer meget spændende oplysninger om hans opvækst i Lyngø og første arbejde som gartnererelev ved Sorø Akademi, mens indtrykkene fra New Zealand i grunden er lokalhistorisk irrelevante. Historikeren Karsten Byrgesen gengiver stoffet udmærket på nudansk og kommenterer det sagligt, men korrigerer desværre ikke alle Laugesens topografiske unøjagtigheder og mener selv, at byens port var fra »slutningen af 1600-tallet« (s. 49) – hvor er beviset for det?

Formidlingsinspektør Rune Lundberg sætter det i nutiden så forkætrede projektarbejde i relief. Museet har haft stor succes overfor skolesøgende med »Kulturkørekor-tet«, men projektmidlerne er væk nu, og hvad gør man så? Det gøres der rede for med vel lovlig mange moderne begreber som »marketing mix« – never heard before! Bl.a. delvis brugerbetaling er vejen frem, erkender museet.

»Virke og Vækst« er et periodisk tidsskrift, som forhåbentligt er kommet for at blive. Tør man gætte på, at nr. III kommer i 2016, når museet fylder 100 år?

Helge Torm

Jul i Sorø 2012

Udg. af Jul i Sorø's Venner. Cacheret omslag, 95 s., rigt ill. i farver. Pris: 100 kr.

Det er den 60. årgang af Jul i Sorø, men udgiverne markerer beskedent jubilæet med en anonym artikel på én side om baggrunden for heftets opståen og videre historik.

Til gengæld sætter man meget fokus på Ingemanns 150-års dødsdag den 24. februar 1862 (v/Steen Jensen og Elna Bækdorf), 600-året for gravlæggelsen af Margrete I i Sorø (v/Steen Jensen), 100-året for Fraterbrønden (v/Rolf Christensen), 150-året for Sorø Håndværker- og Industriforening og 125-året for guldsmed Jensens forretning (begge v/Bjarne Stenbæk) samt 25-året for Lille Anes Venner (v/stifteren Jørgen From Andersen).

Af historiske artikler må desuden fremhæves »Ridsemesteren og hans hus i Søgade« (v/flittige Steen Jensen) og »Haugerup Andelsmejeri« v/Holger Jørgensen, og til den kriminalhistoriske genre bidrager Ronald Stout både med fortællingen om »Farverkonens endeligt« (et opkog af Balslevs artikel herom i vores årbog 1971) og »Den sidste henrettelse i Sorø« (Lars Gabrielsen mistede hovedet 1861 på Galgebakken), også før beskrevet, men ikke så detaljeret og velillustreret som her.

Til afdelingen med aktuelle omtaler hører Charlotte Sabroes artikel om sit sidst i 2011 på unikt vis udvidede kunstmuseum, Per Damsbo Andersens hyldest til det pr. juni 2012 restaurerede råd- og tinghus fra 1880-81 på Sorø Torv og Stenbæks portræt af Landboforeningen Gefions nye domicil på Fulbyvej.

Samlet set et julehefte, som igen byder på meget interessant stof, sat op på smukkeste vis. Godt at læse ikke bare ved juletid, men året rundt!

Helge Torm

Slagelse-området

Jul i Slagelse. 2012. 19. årgang

Traditionen tro pryder et stemningsfuldt vinterbillede forsiden af den 19. årgang af Jul i Slagelse. Denne gang er billedet fra Schweizerpladsen. Jul i Slagelse har også tradition for at bringe lokalhistoriske artikler, der spænder vidt emnemæssigt, tidsmæssigt, geografisk og forfattermæssigt. Dette er også tilfældet i 2012-udgaven. Specielt i forhold til geografien, hvor der er en artikel om skibspræst Diderich Top ved sultanens hof i Istanbul og om Frederik Svane fra Guldkysten i Vestafrika. Det skal dog nævnes, at begge artikler er yderst relevante i forhold til Slagelse, idet Diderich Top var sognepræst ved Sct. Mikkels Kirke i 26 år og Frederik Svane var lærer ved Havrebjerg Skole i 34 år. Også indenfor det nære geografiske område omkring Slagelse kommer artiklerne vidt omkring. Der er en artikel om øen Musholm og om Skovsgård i Kirkerup sogn, samt som sædvanlig artikler om en eller flere bygningers og personers historie i byens centrum. Endelig er der to artikler om besættelsestiden, dels nogle personlige erindringer og dels, om Slagelse var en nazistisk højborg. Så samlet set en række vidt forskelligartede artikler, der alle bidrager til at belyse Slagelse (og omegns) historie. Vi må håbe, at Jul i Slagelse fortsætter med at udkomme i mange år endnu, idet hæftet er blevet et centralt sted for formidling af byens historie.

Carsten Egø Nielsen

Helge Christiansen: Lokalhistorier. Slagelseegnen. 23. samling 2012

Endnu engang er det lykkedes lokalhistorikeren Helge Christiansen fra Bildsø at udgive en samling af lokalhistorier, primært fra Hejninge og Stillinge sogne. Udover de traditionelle ældre billeder af konfirmander (denne gang årgang 1956, 1958 og 1963) indeholder samlingen artikler om en tømrervirksomhed gennem 150 år på Bildsøvej, de to kunstmalere Inger Gabrielsen og Ole Olsen, de to godsforvaltere på Valbygård Poulsen og Lind, Kirke Stillinge Posthus' historie og hvem, der har været værter i forsamlingshuset. Men der er også artikler om Kathrine fra Blæsinge samt Kirke Stillinge Smedje. Med den 23. samling er der endnu engang føjet brikker til puslespillet om sognets historie, og der må snart være grundlag for at samle den store viden i de 23 samlinger sammen til en samlet historie for Kirke Stillinge.

Carsten Egø Nielsen

Torben Hansen: Slagelse Historie I – fra stenalder til købstad

Formanden for den kulturhistoriske forening Slaglosia, Torben Hansen, har efter mange års tilløb nu udgivet sin personlige tolkning og opfattelse af Slagelses ældste historie frem til købstadsrettighederne i 1288 – for netop 725 år siden. Torben Hansen har i mange år deltaget i mange af de arkæologiske udgravninger, der har været i byen, fx i Stenstuegade. Andre udgravninger har han fulgt på sidelinjen og siden studeret udgravningsrapporterne. Desuden har han været igennem de skriftlige kilder, der findes på Rigsarkivet. Ud fra udgravningsresultaterne og oplysninger fra de skriftlige kilder har Torben Hansen

fremsat nogle spændende betragtninger om, hvor og hvordan Slagelse er opstået, og hvordan bebyggelsen har udviklet sig. Det er foreningen Slaglosia, der står som udgiver.

Carsten Egø Nielsen

Politihjemmeværnskompagni Slagelse: Jubilæumsskrift 1963-2013

Politihjemmeværnskompagniet i Slagelse har fejret 50 års jubilæum og har i den anledning udgivet et lille jubilæumsskrift på 28 sider. Jubilæumsskriftet er naturligt nok dels en hyldelse til kompagniet, dels en række erindringer fra personer, der har været aktive kortere eller længere tid. Via disse forskellige erindringer får man et godt indtryk af arbejdet og sammenholdet i kompagniet. Der er beskrevet mange forskellige opgaver som fx hundefører og radiotelegrafist under den kolde krig, men den nuværende kompagnichef giver også et bud på de nuværende og kommende udfordringer. Endelig er der en oversigt over de syv kompagnichefer, der har været indtil nu, hvoraf to af dem var chefer i omkring 15 år. Sluttelig er der en fem sider flot billedkavalkade fra de 50 års arbejde.

Carsten Egø Nielsen

Finn Andersen: Slagelse Auto Sport – en klub fylder 50

Slagelse Auto Sport blev stiftet 1. januar 1963 ved en sammenslutning af Sjællands Automobil Sport og Korsør-Slagelse Motorklub. I den anledning har klubben udgivet en jubilæumsbog på 54 sider fyldt med klubbens historie, herunder karakteristik af nogle af klubben markante personligheder og ildsjæle. Det gælder ikke bare på det organisatoriske plan, men også i

forhold til de forskellige motorsportsgrene, som klubben har deltaget i. Det gælder orienteringsløb og først og fremmest rally, men også baneløb. Klubbens udstillinger og rolle som arrangør af forskellige rally får også en omtale. Ikke mindst er jubilæumsbogen forsynet med masser af billeder med biler på. Bogen er fremstillet i et lidt uhandy format, der bl.a. betyder, en stor del af billederne er trykt således, at man skal vende bogen for at se dem rigtigt – og det kræver også en dyb bogreol efter læsningen!

Carsten Egø Nielsen

Jørgen Weiberg: Kelstrup og Næsby Strand. Fortid, nutid og lidt fremtid

Jørgen Weiberg fortsætter det store arbejde med at ajourføre sin oprindelige bog fra 2001, men ajourføringerne sker digitalt på en CD. I 2006 kom den første digitale ajourførte udgave, og nu er den næste udkommet. Skulle bogen udkomme som bog, ville der være mere end 500 sider – og så måtte man undvære de videoer og links, der er med i den nye udgave.

Carsten Egø Nielsen

Bent Frandsen: Høng varmeværk

Er der nogen, der kender Høngs historie, er det fhv. lektor Bent Frandsen, der stort set er enerådende i forhold til at skrive bøger om områdets historie. Og han har gjort det igen! I anledning af Høng varmeværks 50-års jubilæum har han skrevet en bog på 70 sider, der går i dybden med varmeværkets udvikling. Den nøjagtige dato for stiftelsen af selskabet bag er den 29. november 1962, og allerede året efter begyndte produktionen på et oliefyret

varmeværk på Møllevej. I 1977 opførtes værket på Banemarken, og siden 1986 har man anvendt halm til produktionen – fra 2004 også træflis. Værket er således i dag 100 % CO₂-neutralt. Fremtiden er måske et stort solvarmeanlæg med solceller på et 5,5 hektar stort område.

Carsten Egø Nielsen

Bent Frandsen: Høng Gymnasium og HF 1913-2013

Høngs lokalhistoriker nummer et, Bent Frandsen, har udgivet stort set én bog årligt fra 1988 til nu om lokalhistoriske emner i Høng-området. På bagsiden af hans nyeste bog er der en oversigt over bøgerne, og den først nævnte er fra 1988 og hedder »Høng Gymnasium – en skole på vej«. Nu 25 år senere handler Bent Frandsens nyeste udgivelse om...ja, Høng Gymnasium, men nu med tilføjelsen »og HF«. Det var nemlig den 20. august 2013 100 år siden, at Høng Gymnasium og HF blev oprettet som et studenterkursus ved Høng Realskole. Jubilæumsbogen indledes med en kort gennemgang af skolehistorien i Høng, som godt kan virke lidt kompliceret, men er illustreret på glimrende måde i en oversigt på side 14. Herefter følger historien nogenlunde kronologisk med et afsnit om Høng Studenterkursus 1913-1969. Fra 2007 har navnet været det mest mundrette i historien: »Høng Gymnasium og HF«. For hver periode skildrer Bent Frandsen med sædvanlig grundighed historien om skolen med lokaler, lærere, rektorer, elever m.v. Og bogen er forsynet med rigtig mange billeder. Af de 129 sider med tekst er der kun otte sider, hvor der ikke er en eller anden form for illustration. Bogens sidste sider er en systematisk oversigt over ledere, lærere, formænd og pedeller m.fl.

Carsten Egø Nielsen

Korsør-området

Korsør Kalenderen 2013 med Julehæfte 6

Korsør Kalenderen er udkommet med 34. årgang og indeholder som sædvanlig en række flotte farvefotos af lokale Korsør-borgere. Og for 6. gang følger der et julehæfte med kalenderen. Julehæftet indeholder en lang række alsidige lokalhistoriske artikler af forskellige forfattere, lige fra en franskmænd til en 2. generationsindvandrer fra Motalavej. Emnemæssigt er der en artikel om forfatteren på borgmestervejen, som primært handler om at flytte til Korsør. Vi hører også om Carlsberg og Korsør personificeret gennem aftapper H.P. Hansen, der i 1896 overtog aftapningen og solgte af Carlsbergs ølsorter og siden blev bestyrer af Carlsberg-depotet frem til 1920. Vi får også Helge Wedels personlige beretning om hans lange karriere på Sjællandske, startende i 1982 som elev på avisens Korsørredaktion. Karin Vedel fortæller beretningen om Korsørs særprægede gadenavne, og Vagn Ryager fortæller historien om Korsør Toldkammer. Også artiklerne om Kirsten Borg, integration og fodbold, den gode historie. Nygade samt en kærlighedserklæring til Klarskovgaard er absolut læseværdige. De i alt 64 sider indeholder på hver sin måde gode og interessante bidrag til Korsørs historie.

Lissi Jørgensen Pedersen og Finn Pedersen: Hemmeshøj

Forfatterne har tidligere udgivet to bøger om landsbyerne i Hemmeshøj sogn, nemlig om Vårby og om Erdrup. Nu er turen kommet til Hemmeshøj, og arbejdet

med en bog om Stude er godt i gang. Når denne bog er udkommet, har hver af de fire landsbyer i Hemmeshøj sogn således deres »egen lokalhistoriske bog«. Bogen om Hemmeshøj har bl.a. historien om de mange såkaldte »uægte« børn, der blev født, mens soldater var indkvarteret i sognet, og der er også historien om smeden, der får en ny kone, hvorefter hun smider smeden på porten. Der er en gennemgang af landsbyens ejendomme, og historien starter omkring midten af 1700-tallet og strækker sig helt frem til 2011. Bogen er på 176 sider og er baseret på et omfattende kildemateriale, som det har taget adskillige år at indsamle og bearbejde.

Helle Dyrlev (Korsør Produktions-skole): Historien om Whimbrel

Korsør Produktionshøjskole har udgivet en flot bog om det 113 år gamle skib Whimbrel, der blev bygget på Isle of Wight i 1899. I august 2012 søsatte Korsør Produktionshøjskole skibet igen som nyt og friskt efter en grundig renovering, gennemført af skolens personale og elever. Skolen købte skibet i 1997, og det har siden tjent dels til sejlads, men også som udgangspunkt for læring om navigation, søsikkerhed, skibsføring og sejlsætning af de 200 m² sejl. I 2006 blev det imidlertid klart, at skibet skulle igennem en større renovering. Som det ofte går, når man påbegynder en renovering af ældre ting, viser opgaven sig mere omfattende end man umiddelbart forestillede sig. Således også med Whimbrel! Renoveringen og bådens historie er nu dokumenteret i en 136 sider stor bog, der detaljeret beskriver begge dele, herunder de mange forskellige ejere. En væsentlig del af dokumentationen af renoveringen er mange flotte farvefotos af de forskellige faser og de forskellige dele af båden. Og resultatet af renoveringen er

blevet et stort set nyt skib, hvor mange dele er helt udskiftet, men naturligvis som kopi af de oprindelige dele. Et flot arbejde – og en flot bog!

Thomas Lykke Sørensen: Korsørs posthistorie – om Korsør og omegns posthistorie, poststempler og postkort

Thomas Lykke Sørensen har udgivet en næsten 100 siders bog om Korsørs posthistorie. Og posthistorie skal forstås bredt. Bogen omhandler nemlig mange aspekter af emnet: Skibsposten over Storebælt, jernbaneposten til og fra Korsør, Korsørs poststempler, postmestre i Korsør, posthuse i Korsør, Korsør omegns posthistorie, Rutebilbreve, Korsør og omegns postkort gennem tiderne, brevkort m.v. Alene denne opremsning fra indholdsfortegnelsen fortæller, at der er meget spændende stof i bogen. Korsør er med fra postvæsenets spæde start, da Christian IV juleaften 1624 ved en forordning opretter postvæsenet, og alene den sammenfattende historie om Korsørs posthistorie forrest i bogen, giver et fingerpeg om de mange spændende historier om noget, der umiddelbart ikke lyder specielt ophidsende, fx poststempler. Men som med så meget andet, bliver ting hurtigt interessante, når man får en dybere viden om det, og det er denne bog et godt eksempel på.

Ole Seyffart Sørensen: Giganten, professoren – og drengen

19. august 2013 blev præsenteret en ny bog af den flittige, lokalhistoriske forfatter Ole Seyffart Sørensen fra Korsør. I sommeren 1948 kom den franske forfatter Louis-Ferdinand Céline til Korsør, hvor han opholdt sig i politisk eksil til sommeren 1951. Under opholdet fik han besøg af

den amerikanske professor Milton Hindus, der efterfølgende skrev en bog om sine samtaler med Céline, sit ophold i Korsør og sine indtryk af byen og dens borgere. En af disse borgere var barnet Ole Seyffart Sørensen, der som dreng oplevede Céline, når han gik rundt i Korsørs gader, og det var her Seyffarts interesse for Céline blev vakt. Under opholdet i Korsør indledte Céline en heftig brevveksling med den amerikanske jødiske professor Milton Hindus. Og de omkring 200 breve har været et fundament for Ole Seyffarts bog, der desuden for at afdække den fulde historie har foretaget studiebesøg i Belgien, Frankrig og Amerika. Ole Seyffarts bog bidrager således væsentligt til ny viden om Céline og hans tid i Korsør.

Skælskør-området

Jul i Skælskør 2012, 25. årgang v/Steen Andresen, Ib Marquardsen og Steen Olsen. 92 s., rigt illustreret.

Hvad ingen, heller ikke udgiverne havde troet, da første udgave udkom, er alligevel sket. Det er 25. årgang, som kom i 2012. Det er om muligt en af de bedste årgange, så det er vanskeligt at fremhæve det ene bidrag i forhold til det andet.

Der er de faste bidrag fra Agersø og Omø, årets sprællemænd, årets fugle, som denne gang er om fugletrækket fra Stignæs, tegneserien Knud og Valborg, og til sidst året gang i glimt kvartal for kvartal.

Der er erindringer fra 90-årige Sigurd Clausen og fra 93-årige Georg Hansen (Høvebageren) og om Bertha, Skælskørs »Agnes«. Jørgen Elmshøj fortæller om sin tid med lokalaviser.

Der er desuden beretninger om færgerne til øerne, forskellige gårde og virksomheder.

Om årets triste begivenheder skrives også: lukningen af Stignæsværket og i mindre skala lukningen af Skælskør Rideskole.

Til gengæld åbnede Borreby teater som et rigtigt teater, og historien herom fortælles. Der er meget mere læsestof, end disse opremsninger viser.

Erik Damm Andersen

Fuglebjerg-området

Årsskrift. Fuglebjergegnens Lokalhistoriske Forening – Borupris' Venner 2013.

Siden 1978 har Fuglebjergegnens Lokalhistoriske Forening – med lidt forskellige navne – udgivet et årsskrift. For hvert år udvikler årsskriftet sig, også layoutmæssigt. Forsiden på dette års årsskrift er et flot farvefoto af Arløse Skole, der netop i 2013 fylder 100 år. Skolens historie er beskrevet i en artikel af Bertel Hansen, som også er formand for den lokalhistoriske forening. Han har også bidraget med to andre artikler, nemlig om 90-årige tvillinger og om en købmand i knibe. Den pågældende købmandsbutik er i øvrigt afbildet på årsskriftets bagside. Udover Bertel Hansen er der yderligere syv bidragsydere, der skriver om vidt forskellige emner. Preben V. Andersen fortsætter sin gennemgang af egnens folketingsmænd, denne gang Julius Frandsen og Rasmus Nielsen, der begge var gårdmænd og repræsenterede partiet Venstre i Folketinget. Nu afdøde H.J. Heegaard nåede inden sin død at færdiggøre en artikel om Mogens Gøje og Birgitte Bølle, og Anne Wrist Sørensen bidrager med en seks sider lang artikel om fiskerne ved Tystrup Sø i perioden 1927-1986. Alle artikler er på hver sin måde læseværdige, og det over 100 sider store årsskrift er alsidigt og varieret, ligesom alle artikler indeholder mange billeder, hvoraf mange ikke er offentliggjort før.

Carsten Egø Nielsen

Niels Lorentzen Stegler 1849-1922. En menigmandsbiografi fra Fuglebjerg i industri-samfundets første fase fortalt til hans efterkommere

Af Sten Jacobsen. Udg. på forlaget kahrius.dk i 2013. Cacheret omslag, 275 s., ill. i s/h.

Sten Jacobsen, der er gymnasielærer i bl.a. historie i Vordingborg, og som tidligere har befattet sig med Fuglebjerg-historie (i 1993 kom bogen »Sådan er de« om Fuglebjerg i forfatningskampens periode), har denne gang begået et værk, som har med forfatterens egen familie at gøre. Niels Lorentzen Stegler er nemlig forfatterens oldefar.

Det er hermed klart, at bogen som målgruppe i første række har efterkommere af Stegler, men da fremstillingen heldigvis ikke er af almindelig slægtshistorisk art, men i allerhøjeste grad også inddrager de samfundsmæssige forhold, som Stegler blev født ind i og levede sit liv under, så får bogen et bredere perspektiv, som også må interessere ikke alene alle dem, der beskæftiger sig med lokal-historien i Fuglebjerg, som Jacobsen selv anfører s. 8, men da også alle, der dyrker byen Sorø, ja, hele dens omegns historie.

Thi sagen er, at Stegler blev født i Alsted og tilbragte sin barndom og ungdom i Sorø, hvor han blev udlært som maler og siden i 1873 slog sig ned i Fuglebjerg. Og hans kone Hansine, født Liebst 1847, som han traf i Sorø, havde sine rødder i Høm og Vetterlev, men voksede op i St. Ebberup.

Både Niels og Hansine voksede op under kummerlige vilkår. Således boede Niels i årene o. 1860 på fattiggården i Søndergade i Sorø sammen med sin mor og en

søskende. Her giver Jacobsen den første, konkrete skildring af en families hverdag på denne institution, som jeg kender, ved at udnytte det eksisterende, officielle kilde-materiale effektivt.

Når det gælder Steglers karriere i Fuglebjerg, kan Jacobsen supplere de gængse kilder med de mundtlige traditioner i familien, som han dog naturligvis bruger med forsigtighed, og med breve samt gamle fotos fra især familien og lokale avisartikler.

Stegler, der slog sig ned som maler og vognlakerer med adresse på Næstvedvej 5, opnåede i 1892 at blive den anden formand for byens håndværkerforening, og han blev grundlægger af Håndværkerforeningens Stiftelse i 1901.

Hvad Stegler i det hele taget betød for Fuglebjerg, og hvordan det gik hans familie dér, vil det føre for vidt at komme ind på her, men læs selv beretningen v/ hans oldebarn. Den er et fornemt eksempel på, hvordan man kan kombinere »den lille verden« med »den store verden«.

Helge Torm



ISBN 978-87-91311-09-3

ISSN: 2245-2354

Årbog for Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland 2013

www.LEMANN.dk